

Srijemski govori

Vujčić, Vlatka

Doctoral thesis / Disertacija

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:726766>

Rights / Prava: [In copyright/Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of
Humanities and Social Sciences Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

Srijemski govori

Doktorski rad

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

The Dialect of Srijem

Doctoral thesis

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

Srijemski govori

Doktorski rad

Mentorica

prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

The Dialect of Srijem

Doctoral thesis

Supervisor

Ljiljana Kolenić, Ph.D., Full professor tenure

Osijek, 2018.

SAŽETAK

U radu *Srijemski govor* riječ je o govorima Hrvata u zapadnom dijelu Srijema koji pripada Republici Hrvatskoj. Istražuju se i opisuju govor i Bapske, Iloka i Tovarnika, koji se nalaze na krajnjem istoku Vukovarsko-srijemske županije i pripadaju Srijemu kao povijesnoj regiji. Ti su mjesni govor odabrani kao tipični govor hrvatskoga dijela Srijema. U radu se govor navedenih mjesta opisuju sinkronijski iz snimaka slobodnoga govora i dijaloga izvornih govornika na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Za govor svakoga naselja sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi i riječi čije se značenje razlikuje od onoga u standardnom jeziku. Srijemski su govor nedovoljno istraženi i u dijalektološkoj se literaturi uvrštavaju u različite dijalekte pa čak i jezike. Jezična analiza potvrđuje ciljeve ovoga rada: govor i Bapske, Iloka i Tovarnika sadrže zajedničke značajke te se mogu svrstati u istu skupinu govora. Također se dokazuje i pripadnost tih govora hrvatskom jezičnom korpusu, točnije slavonskom dijalektu štokavskoga narječja čije su osobitosti potvrđene na svim jezičnim razinama prikazanima u ovom radu.

Ključne riječi:

Srijem, Bapska, Ilok, Tovarnik, srijemski govor, štokavsko narječje, slavonski dijalekt, iločka skupina govora, vojvođansko-šumadijski dijalekt, dijalektološka analiza

SUMMARY

The paper *The Dialect of Srijem* looks into the speeches of Croats in the western part of Srijem which is part of the Republic of Croatia. It explores and described the speeches of Bapska, Ilok and Tovarnik, which are located in the easternmost part of the Vukovar-Srijem County and belong to Srijem as a historical region. These local speeches are selected as the typical speeches of the Croatian part of Srijem. In this work, the speeches of the above sites are described synchronously from recordings of original speakers' free-speech and dialogue at the phonological, morphological, syntactic, formation and lexical levels. For each of the speeches there is an alphabetical glossary of lesser-known words and words whose meaning differs from that in the standard language. Srijem speeches are insufficiently explored and are considered to be part of various dialects or even languages, according to the dialectological literature. The aim of this paper was confirmed by the language analysis: the speeches of Bapska, Ilok and Tovarnik display common traits and can be classified into the same group of speeches. Furthermore, the paper provides evidence that these speeches are part of the Croatian Language Corpus, more specifically the Štokavian Slavonian dialect, whose characteristics were confirmed at all linguistic levels presented in this paper.

Key words:

Srijem, Bapska, Ilok, Tovarnik, Srijem speeches, Štokavian dialect, Slavonian dialect, Ilok group of speeches, Vojvodina-Šumadija dialect, dialectological analysis

Kratice

Izvori navedeni kraticama:

1. VRHJ – Anić, V. (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. [CD-ROM]. Zagreb: Novi Liber.
2. HE – *Hrvatska enciklopedija*. (1999). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
3. HOL – *Hrvatski opći leksikon: A – Ž*. (1996). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
4. OEJLZ – *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. (1981). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
5. VSŽ – *Vukovarsko-srijemska županija*. (2004). Vinkovci: Privlačica.

Ostale kratice u radu:

N jd. – nominativ jednine

G jd. – genitiv jednine

D jd. – dativ jednine

D mn. – dativ množine

A mn. – akuzativ množine

I mn. – instrumental množine

Kratice u rječnicima:

ž. – ženski rod

m. – muški rod

s. – srednji rod

mn. – množina

pl. tantum – *pluralia tantum*

um. – umanjenica

zb. – zbirno

gl. im. – glagolska imenica

gl. nesvrš. – glagol nesvršeni

gl. svrš. – glagol svršeni

gl. dv. – glagol dvovidni

prid. – pridjev

pril. – prilog

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	1
1.1.	Ciljevi i metodologija	3
1.2.	Dosadašnja istraživanja srijemskih govora	5
1.3.	Značajke slavonskoga dijalekta	11
2.	ZEMLJOPISNO-POVIJESNI SMJEŠTAJ SRIJEMA.....	15
2.1.	Uvod	15
2.2.	Zemljopisni smještaj Srijema	17
2.3.	Povijest Srijema.....	18
3.	GOVOR BAPSKE.....	29
3.1.	FONOLOGIJA	31
3.1.1.	Samoglasnici	31
3.1.2.	Suglasnici.....	33
3.1.3.	Naglasak.....	36
3.2.	MORFOLOGIJA	37
3.2.1.	Imenice.....	37
3.2.2.	Pridjevi	41
3.2.3.	Zamjenice.....	41
3.2.4.	Brojevi.....	42
3.2.5.	Glagoli.....	43
3.2.6.	Nepromjenjive vrste riječi.....	47
3.3.	SINTAKSA	50
3.4.	TVORBA RIJEČI.....	52
3.5.	LEKSIK	53
3.6.	RJEČNIK.....	54
4.	GOVOR ILOKA.....	60

4.1. FONOLOGIJA	63
4.1.1. Samoglasnici	63
4.1.2. Suglasnici	65
4.1.3. Naglasak	68
4.2. MORFOLOGIJA	69
4.2.1. Imenice	69
4.2.2. Pridjevi	72
4.2.3. Zamjenice	73
4.2.4. Brojevi	74
4.2.5. Glagoli	75
4.2.6. Nepromjenjive vrste riječi	79
4.3. SINTAKSA	81
4.4. TVORBA RIJEČI	82
4.5. LEKSIK	83
4.6. RJEČNIK	84
5. GOVOR TOVARNIKA	89
5.1. FONOLOGIJA	91
5.1.1. Samoglasnici	91
5.1.2. Suglasnici	94
5.1.3. Naglasak	97
5.2. MORFOLOGIJA	98
5.2.1. Imenice	98
5.2.2. Pridjevi	102
5.2.3. Zamjenice	103
5.2.4. Brojevi	104
5.2.5. Glagoli	105
5.2.6. Nepromjenjive vrste riječi	109

5.3. SINTAKSA	111
5.4. TVORBA RIJEČI.....	112
5.5. LEKSIK.....	113
5.6. RJEČNIK.....	114
6. ZAKLJUČAK.....	124
6.1. FONOLOGIJA	126
6.1.1. Samoglasnici.....	126
6.1.2. Suglasnici.....	129
6.2. MORFOLOGIJA.....	132
6.2.1. Imenice.....	132
6.2.2. Pridjevi.....	133
6.2.3. Zamjenice.....	134
6.2.4. Brojevi.....	134
6.2.5. Glagoli.....	135
6.2.6. Nepromjenjive vrste riječi.....	136
6.3. SINTAKSA	138
6.4. TVORBA RIJEČI.....	139
6.5. LEKSIK	140
7. OGLEDI GOVORA	142
7.1. TOVARNIK	142
7.2. BAPSKA	144
7.3. ILOK.....	145
8. LITERATURA	147
9. ŽIVOTOPIS.....	156

1. UVOD

Srijemskim se govorima u ovome radu smatraju hrvatski mjesni govori starosjedilaca Hrvata Šokaca u zapadnom Srijemu koji pripada Republici Hrvatskoj. Opisuju se govor Bapske, Iloka i Tovarnika jer ih se prema jezičnim značajkama može smatrati tipičnim predstavnicima govora Hrvata u hrvatskom dijelu Srijema. Navedena se naselja nalaze na samom istoku Republike Hrvatske, točnije, na samom istoku Vukovarsko-srijemske županije. Hipoteza kojom se pristupa istraživanju je utvrđivanje pripadnosti hrvatskih mjesnih govora u zapadnom Srijemu slavonskom dijalektu, koji je dio hrvatskoga jezika.

Za potrebe rada konzultirani su i govor srijemskih Hrvata u Vojvodini (Republika Srbija) u mjestima gdje je prije bilo većinsko hrvatsko stanovništvo. Ta su naselja (Golubinci, Gibarac, Hrtkovci...) uglavnom raseljena još devedesetih godina 20. st. Veliki se broj Hrvata preselio u Republiku Hrvatsku ili u inozemstvo. Preostalo je malobrojno hrvatsko stanovništvo asimilirano i nije moguće naći govornika koji bi govorio izvornim dijalektom. Opisom tih govorova ne bi se stvorila jasna slika srijemskih govora kojim govore Hrvati. Josip Lisac navodi: *Hrvati u Srijemu imali su uglavnom govore slavonskoga tipa, ali su ih u novije vrijeme napustili primajući idiome susjednih Srba. Slično je i u Banatu i u Bačkoj, gdje danas govore ekavski novoštokavski.*¹ Stoga su u ovom radu prikazani samo govorovi u zapadnom dijelu Srijema koji se nalazi u Republici Hrvatskoj. U nastavku teksta upotrebljavat će se pojam Srijem za zapadni Srijem (područje Srijema koje pripada Republici Hrvatskoj) te srijemski govorovi za govore starosjedilaca Šokaca Hrvata u zapadnom Srijemu.

U dijalektološkoj su literaturi² govorovi Hrvata u Srijemu bez većega terenskoga istraživanja svrstani u vojvodansko-šumadijski dijalekt (novoštokavski ekavski dijalekt), koji pripada srpskomu jeziku. Josip Lisac (2003) navodi kako se tim dijalektom govorovi u Vojvodini, zapadnom dijelu sjeverne Srbije, krajnjem istoku Republike Hrvatske, Mađarskoj i Rumunjskoj te kako idiomima vojvođansko-šumadijskoga dijalekta uglavnom govore Srbi. Za srijemske Hrvate kaže sljedeće: *U posljednje doba i srijemski Hrvati govornici su šumadijsko-vojvođanskog dijalekta; sve donedavno (do prije nekoliko desetljeća) oni su čuvali svoju ikavicu slavonskoga tipa* (Lisac 2003: 128) tako da su u govoru očuvane i neke značajke slavonskoga

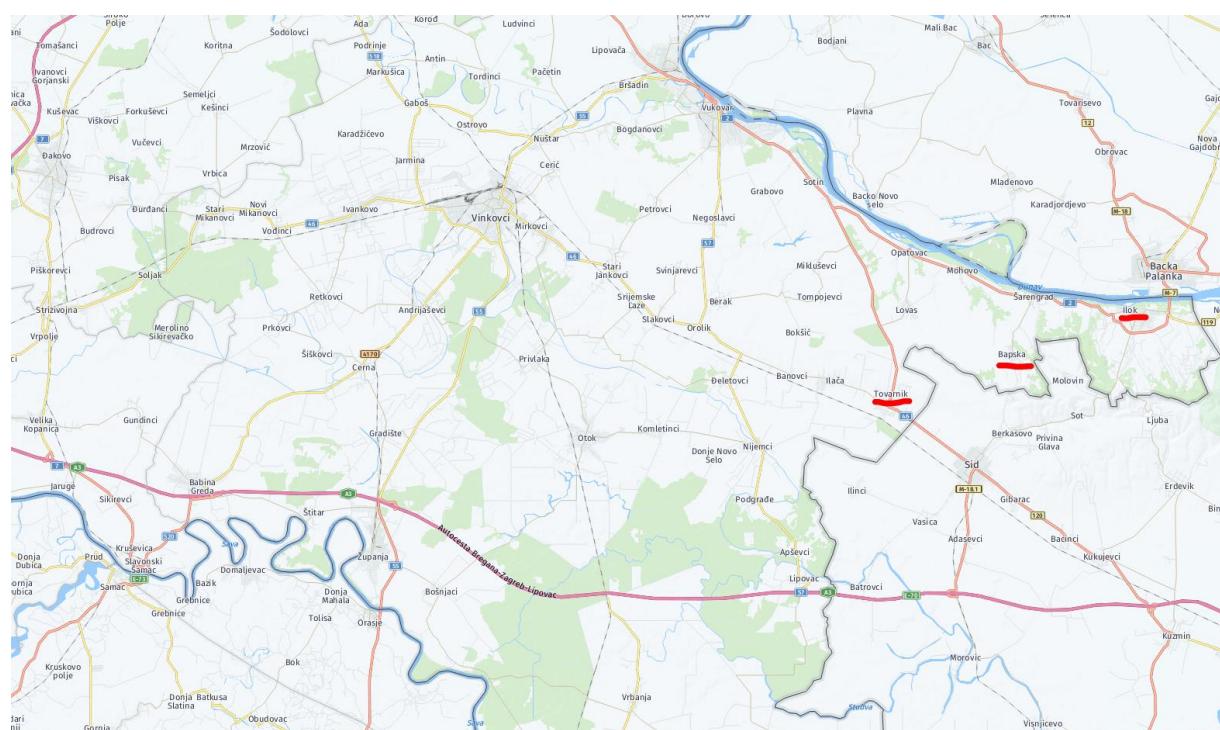
¹ <http://www.matica.hr/vijenac/490/hrvatski-govori-u-vojvodini-18592/> (pristupljeno 15. 6. 2015.)

² Usp. Sekereš (1983), Lisac (2003), Lončarić (2011).

dijalekta. Kao primjer navodi govore Hrvata s iločkoga područja. Iva Lukežić (1995) i Ljiljana Kolenić (1995)³ istraživale su govore naselja smještenih u hrvatskom dijelu Srijema. S obzirom na značajke tih govora, svrstale su ih u slavonski dijalekt.

Potaknuti tim istraživanjima, ali i činjenicom kako su govori Hrvata na samom istoku Vukovarsko-srijemske županije slabo istraženi i zapostavljeni, odlučili smo ovim istraživanjem pridonijeti hrvatskoj dijalektologiji i utvrditi srijemske šokačke govore u slavonski dijalekt.

Rad se sastoji od uvodnoga dijela u kojemu su opisani ciljevi i metodologija rada, pregled dosadašnjih istraživanja govora na samom istoku Republike Hrvatske te su navedene i karakteristike slavonskoga dijalekta. U drugome se poglavlju govori o zemljopisno-povijesnim značajkama Srijema s posebnim naglaskom na hrvatski dio Srijema. Treće, četvrto i peto poglavlje su analize govora Bapske, Iloka i Tovarnika. U zaključku su dane usporedna analiza govora i spoznaje do kojih su te analize dovele.

Karta 1. Karta Vukovarsko-srijemske županije

³ Više o tim istraživanjima bit će u poglavlju 1.2. *Dosadašnja istraživanja srijemskih govora*.

1.1. Ciljevi i metodologija

Cilj je ovoga rada popisati i opisati jezične značajke govora Bapske, Iloka i Tovarnika prema određenim kriterijima u odnosu na govore slavonskoga dijalekta i to na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Navedena se naselja nalaze na samom istoku Republike Hrvatske, točnije, na samom istoku Vukovarsko-srijemske županije. Jedan od ciljeva je i odrediti zajedničke jezične značajke mjesnih govora Bapske, Iloka i Tovarnika te ih prema njima svrstati u istu skupinu govora. Budući da se o srijemskim govorima u Hrvatskoj slabo govorilo te da zadnjih tridesetak godina nije bilo većih istraživanja tih govora, potreban je njihov suvremeni opis.

Hipoteza kojom se pristupa istraživanju je utvrđivanje pripadnosti hrvatskih mjesnih govora u zapadnom Srijemu slavonskom dijalektu, koji je dio hrvatskoga jezika.

Navedene su govore proučavali Stjepan Ivšić, Stjepan Sekereš, Iva Lukežić i Ljiljana Kolenić. U nastavku teksta bit će riječi o rezultatima tih istraživanja. Detaljnije o istraživanjima govora u istočnom dijelu Hrvatske bit će u poglavlju *1.2. Dosadašnja istraživanja srijemskoga govora*.

Stjepan je Ivšić (1913) govore dvaju mjesta koja pripadaju Srijemu, a to su Đeletovci i Donje Novo Selo⁴, svrstao u posavski govor. U svome radu spominje i Nijemce⁵, ali samo kada govor o ikavici. Inače su Nijemci ostali izvan granica posavskoga govora. Stjepan Sekereš (1983) proučavao je govor iločkih Hrvata te je, prebrojavši značajke slavonskoga dijalekta, koji pripada hrvatskomu jeziku i šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, koji pripada srpskomu jeziku, zaključio da govor Iloka pripada ovomu drugomu jer njegove značajke dominiraju nad značajkama slavonskoga dijalekta. Iva Lukežić (1996) i Ljiljana Kolenić (1996, 1999) istraživale su govore Tovarnika, Bapske, Lovasa, Iloka, Šarengrada i Ilače. Iva Lukežić je govore prvih pet naselja svrstala u iločku skupinu govora unutar slavonskoga dijalekta, dok je Ljiljana Kolenić govor Ilače smjestila u slavonski dijalekt. S obzirom na spomenuta istraživanja i na spoznaje koje će biti navedene u ovome radu, trebalo bi se odrediti mjesto srijemskih govora u hrvatskom dijalektnom sustavu.

Građa za ovo istraživanje prikupljena je na terenu. Razgovori sa sugovornicima započeli su u pograničnim mjestima na krajnjem istoku Vukovarsko-srijemske županije pa prema

⁴ S. Ivšić naselje Donje Novo Selo navodi kao Novo Selo. Danas se Donje Novo Selo nalazi u Općini Nijemci.

⁵ S. Ivšić naselje Nijemci navodi kao Nimci. Iako ih spominje na nekoliko mjesta u svome radu, Nijemci su na Ivšićevoj dijalektologičkoj karti posavskoga govora ostali izvan granica toga govora.

zapadu. Prilikom odabira naselja čiji će se govori analizirati, osim stručne literature iz područja povijesti i zemljopisa Hrvatske i Srijema, konzultirani su i izvorni govornici jer oni, s obzirom na tradiciju koja se prenosi generacijama, najbolje znaju pripada li njihovo naselje Srijemu ili ne. Više o povijesti i zemljopisnom položaju Srijema bit će u poglavlju 2. *Zemljopisno-povijesni smještaj Srijema*.

Odabrani govornici su starosjedioci Hrvati, Šokci. Iako je bilo planirano ispitati podjednak broj muškaraca i žena, stanje na terenu pokazalo je da su žene spremnije i otvorenije za razgovor. Svi su ispitanici pismeni, rođeni⁶ su u mjestu u kojem i danas žive i nisu se selili, osim za vrijeme Domovinskog rata kada su bili u progonstvu. Trebalo bi napomenuti kako su neke ispitanice iz Iloka cijeli Domovinski rat (1991. – 1995.) provele u Iloku. Također su svim ispitanicima preci iz mjesta.

Razgovori su snimani digitalnim diktafonom Olympus VN 5500PC. Nakon prikupljanja i transkripcije tonskih zapisa, napravljena je jezična analiza govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Za govor svakoga naselja sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi i riječi čije se značenje razlikuje od onoga u standardnom jeziku.

⁶ Iznimka je jedna ispitanica iz Iloka koja nije rođena u Iloku, ali se u djetinjstvu doselila u Ilok s roditeljima.

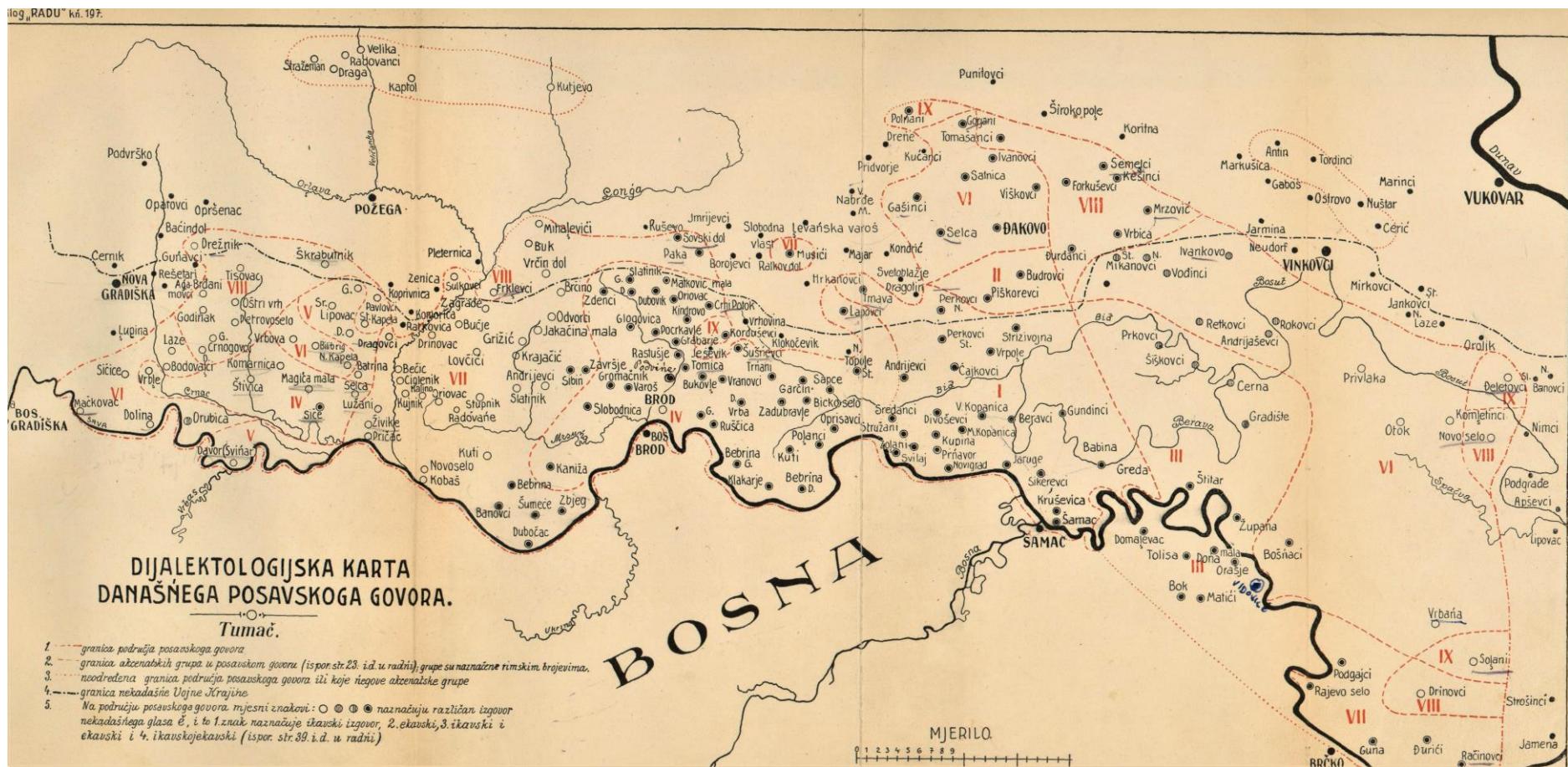
1.2. Dosadašnja istraživanja srijemskih govora

U ovom će poglavlju biti riječi o dosadašnjim istraživanjima srijemskih govora s hrvatske strane granice. Takvih je opisa vrlo malo jer zadnjih tridesetak godina nije bilo većih istraživanja tih govora, osim nekoliko pojedinačnih radova.

Stjepan Ivšić u radu *Današni posavski govor* (1913) opisao je govor slavonske Posavine koji ima *osobiti akcenat* ~. (Ivšić 1913: 128) U svojim je istraživanjima došao do Srijema, do Đeletovaca i Novoga Sela, koje navodi kao istočnu granicu posavskog govora. Budući da se ne može napraviti klasifikacija posavskog govora prema odrazu jata jer bi tada u istu skupinu došli govorovi koji su po nekim drugim karakteristikama različiti, S. Ivšić podijelio je posavski govor prema naglasnom kriteriju u devet skupina. Donje Novo Selo smjestio je u VIII. skupinu (govori se *vodē*, *sacūvām*, *òstō*, *nòsili*, *òtac*, *kázali*, *rúkōm*, *kazívō*) dok su Đeletovci u IX. skupini (govori se *vòdē*, *sačūvām*, *òstō*, *nòsili*, *òtac*, *kázali*, *rúkōm*, *kazívō*) (Ivšić 1913). Govoreći o odrazu jata, Đeletovce, Donje Novo Selo i Nijemce ubraja u naselja u kojima se govorovi ikavski, a koja se nalaze na istočnoj granici posavskog govora.

Karta 2. Dijalektološka karta posavskog govora Stjepana Ivšića,
fragment (Ivšić 1913)

Karta 3. Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića (Ivšić 1913.)

Stjepan Sekereš u radu *Govor iločkih Hrvata* (1983) analizira značajke iločkoga govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i tvorbenoj razini. Na kraju članka donosi rječnik leksema koji su česti u svakodnevnoj uporabi i ogledne primjere govora. S. Sekereš smatra kako je srpski jezik uvelike utjecao na razvoj iločkoga govora jer su Iločani, koji su bili ikavci, poprimili ekavicu. Da je taj govor nekada pripadao slavonskom dijalektu, može se zaključiti po jezičnim značajkama slavonskoga dijalekta (točnije, posavskoga govora) koje i danas postoje u iločkome govoru. Prema S. Sekerešu (1983: 126), to su sljedeće značajke: ikavski odraz jata u nekim rijećima (*v̄dit, d̄i, s̄ikira*), gubljenje ili zamjena fonema *h* fonemima *v, j* (*àjde, òću, sûv, snàja*), ukidanje zijeva kontrakcijom ili umetanjem suglasnika (*trêso, üzo, jedànâjst*), zadržavanje fonema *l* na kraju riječi i na kraju sloga kod imenica i pridjeva (*vôl, stôl, kólca, dôlnji*), muljiranje fonema *l* ispred fonema *i* (*gljísta, dëteljina*), gubljenje nekih suglasnika na početku i u sredini riječi (*kò, cî, tîca*), razjednačavanje nekih nazala (*mlögo, távno, gúvno*), djelomično provođenje sibilarizacije (*dèvojki, na rúki, na nògi; râdnici, mâjci*), imenice muškoga roda na *-in* najčešće gube taj nastavak i u jednini i u množini (*Cîgan, Neštínčan*), oblici poput *Màricin, Rùžicin, Ănicin* upotrebljavaju se umjesto oblika *Mâričin, Rùžičin, Ăničin*, osobne zamjenice *ja, ti, on* i povratna zamjenica *sebe* u genitivu, dativu, akuzativu i lokativu jednine imaju kratkosilazni naglasak (*mène, tëbe, njëga, sëbe*), pridjevne zamjenice imaju oblike *kàki, kàkā, kâkō, nëkaki, nïkaki*, glagoli II. vrste umjesto na *-nuti*, završavaju na *-niti* (*mâknit, svànit*), prezent i imperativ glagola *pòčeti* glase: *pòčmem, pòčmeš, pòčmî, pòčmîmo*, glagoli na *-ivati* u prvoj osobi jednine imaju nastavak *-am* (*kàzivam, zaràđivam*), imperativ glagola I. vrste 7. razreda tvori se od same osnove (*pî, sâkrî se*), oblici glagola *unášati, iznášati* upotrebljavaju se umjesto oblika *unòsiti, iznòsiti*, hipokoristična imena muškog i ženskog roda imaju oblike *Mâta, Përa, Júla, Ănica*, instrumental sredstva javlja se bez prijedloga *s*, ali i s prijedlogom *s* (*vòzilo se s könjima, išli smo àvtobusom*), prilog *tu* upotrebljava se u značenju *tu* i *ovdje*, a prilog *tamo* u značenju *tamo* i *onde*, ako neodređene zamjenice stoje s prijedlogom, tada se prijedlog nalazi ispred zamjenice (*ònâ se nè bavi s nîčim*) te upotreba germanizama, turcizama i hungarizama (*flâša, öroz, vároš*).

Jezične značajke vojvođansko-šumadijskoga dijalekta u govoru iločkih Hrvata koje navodi S. Sekereš (1983: 124-125) su: novoštokavski naglasni sustav (*növ, sèlo, národ, mlâd*), gubljenje zanaglasne dužine iza silaznih naglasaka (*pàmet, stâri*), ekavski odraz jata (*lëto, vréme, blêd*), ukidanje zijeva kontrakcijom ili umetanjem suglasnika (*rëko, kòto, jedànâjst, àvto*), fonem *h* je nestao iz govora Iločana ili je zamijenjen fonemima *v, j* (*àjde, òću, sûv, snàja*), mjestimično javljanje mekoga *č* (*kìüč'i*), djelomično provođenje sibilarizacije (*mòmcî, râdnici; na rúki, dèvojki, na nògi*), razjednačavanje nekih nazala (*mlögo, távno, gúvno*), zamjena

suglasničkih skupina **skj*, **stj* skupinom *št* (*prîšt*, *zviždit*), imenice muškoga roda na *-in* najčešće gube taj nastavak i u jednini i u množini (*Cîgan*, *Neštînčan*), hipokoristična imena muškoga roda imaju nastavak *-a* i dugouzlazni naglasak (*Péra*, *Józa*), upotreba starih padežnih oblika u lokativu i instrumentalu množine (*u Kârlovci*, *zà koli*), upotreba komparativa pridjeva *dǖlji*, *vîšlji*, sklonidba pridjeva i zamjenica na *-ov*, *-ev*, *-in* po zamjeničkoj sklonidbi (*brâtovog*, *sestrinog*, *njênom*), brojevni se pridjevi *dvöji*, *tröji*, *pëtori* javljaju u obliku *dvöjî*, *tröjî*, *petòrî*, glagoli na *-ivati* u prvoj osobi jednine imaju nastavak *-am* (*kâzivam*, *zarâđivam*), upotreba prezentskih oblika nekih glagola s kratkouzlaznim naglaskom (*idem*, *ideš...*, *bèrem*, *pèrem*), upotreba dugouzlaznog naglaska na predzadnjem slogu u prezentu prve i druge osobe množine (*čitámo*, *držímo*, *pečémo*), rijetka upotreba imperfekta, aorista i glagolskog priloga sadašnjeg, gubljenje završnoga *-i* u infinitivu nekih glagola (*pëć*, *mëtit*, *govòrit*), upotreba priloga *sàdë*, *jedàred* te prijedloga *brez* i *nuz*, akuzativ jednine jednak je nominativu jednine kod imenica koje označavaju što neživo (*Čüpali su kórov. Dâj mi nôž.*), instrumental sredstva javlja se bez prijedloga *s*, ali i s prijedlogom *s* (*köpali smo mótkom*, *kòsilo se s kòsõm*), upotreba pripovjedačkog futura i imperativa te uporeba germanizama, turcizama i hungarizama (*štâla*, *kòmšija*, *vároš*). U jezičnim značajkama slavonskoga dijalekta i vojvođansko-šumadijskoga dijalekta koje navodi S. Sekereš u govoru iločkih Hrvata, postoje značajke koje su zajedničke i jednom i drugom dijalektu. Neke od tih osobitosti su: gubljenje glasa *h* ili njegova zamjena glasovima *v* i *j*, ukidanje zijeva stezanjem ili umetanjem suglasnika, disimilacija nazalnih suglasnika, nastavak *-am* u 1. osobi prezenta kod glagola na *-ivati*, isti oblici u jednini i množini u imenica muškoga roda na *-in* (*Cîgan*, *Neštînčan*) te upotreba germanizama, turcizama i hungarizama. Unatoč jezičnim značajkama koje dijele slavonski i vojvođansko-šumadijski dijalekt, S. Sekereš smatra kako je u iločkom govoru ovaj drugi dominantan zbog utjecaja srpskoga jezika. Iz već navedenih razloga on govor iločkih Hrvata svrstava u vojvođansko-šumadijski dijalekt.

Iva Lukežić u članku *Polazišta i teze za opis iločke skupine govora* (1995) govor Iloka i ostalih mjeseta koja se nalaze u iločkom kutu (Tovarnik, Bapska, Lovas, Šarengrad) svrstava u slavonski dijalekt. Svoje zaključke temelji na novim pristupima hrvatskom jeziku i na istraživanju provedenom među izvornim govornicima koji su u to vrijeme bili u progonstvu i smješteni na području Primorsko-goranske županije. Hrvati su za međusobnu komunikaciju izgradili hrvatski jezik koji bi najprije trebalo *definirati njime samim* (Lukežić 1995: 214), a po potrebi i *odrediti ga prema drugim jezičnim entitetima*. (Lukežić 1995: 214) Zbog genetskog se kriterija hrvatski i srpski jezik klasificiraju kao jedan jezik s dva ogranka (Lukežić, 1995:

214) koji se naziva srpskohrvatski/hrvatskosrpski/hrvatski ili srpski⁷ te se hrvatska narječja prikazuju kao dio toga jednoga jezika. Tako je na dijalektološkim kartama iločka skupina govora prikazana kao dio vojvođansko-šumadijskoga dijalekta. I. Lukežić smatra kako se mjesni govorovi iločkoga kuta mogu nazvati iločkom skupinom govora koji je dio hrvatskoga jezika jer njime govore Hrvati, ne može ga se svrstavati u vojvođansko-šumadijski dijalekt, bez obzira na određene sličnosti, jer je taj dijalekt dio srpskoga jezika te kao takav ne može biti dio štokavskoga narječja zato što štokavsko narječje *postoji samo u hrvatskom jeziku*⁸ i, na kraju, *treba utvrditi mjesto i rang iločke skupine govora unutar štokavskoga narječja hrvatskoga jezika. Da bi se to moglo izvesti, potrebno je učiniti ono što je do sada propušteno: popis i opis jezičnih činjenica u tom idiomu.* (Lukežić 1995: 217)

U nastavku I. Lukežić opisuje jezične značajke iločke skupine govora prema vlastitim istraživanjima koja je provela među prognanicima iz mjesta Ilok, Tovarnik, Bapska, Lovas i Šarengrad. Među tim jezičnim značajkama I. Lukežić navodi: *općeštokavske jezične značajke, svojstvene štokavskom narječju u cjelini, štokavske dijalekatne, svojstvene i drugim dijalektima štokavskoga narječja, ali ne štokavskom narječju u cjelini i jezične značajke zajedničke i dijalektima drugih narječja.* (Lukežić 1995: 219) Na osnovi analiziranih jezičnih značajki, I. Lukežić zaključuje kako iločku skupinu govora treba *dijalektološki klasificirati kao govorni tip unutar slavonskoga dijalekta.* (Lukežić 1995: 235)

Ljiljana Kolenić (1996, 1999) opisala je govor Ilače, koji se do tada, kao i ostali govorovi srijemskih naselja u Republici Hrvatskoj, svrstava u vojvođansko-šumadijski dijalekt, no analizirajući govor Ilačana, zaključeno je da Ilača pripada govorima slavonskoga dijalekta. *Međutim, taj je govor još uvijek nedovoljno istražen, nije mu posvećena dovoljna znanstvena pozornost. Upravo zato posvajali su ga srpski dijalektolozi uvršćujući ga u tzv. „šumadijsko-vojvođanski dijalekt“.* *Međutim, ako poznajemo hrvatsku dijalektologiju, na osnovi činjenica i podataka, možemo dokazati da je ovaj govor jedan od govorova slavonskoga dijalekta sa svim njegovim osobinama* (Kolenić 1996: 212). Govor Ilače opisan je na fonološkoj, morfološkoj,

⁷ Od 1. rujna 2008. godine odlukom Međunarodnog tijela za norme hrvatski jezik ima vlastitu oznaku *hrv.*

⁸ I. Lukežić kaže: *Hrvatski je jezik po formuli toga tronarječnoga spleta, jednakao kao i po „neponovljivoj uzajamnosti“ tih svojih triju narječja* (R. Katičić) poseban entitet i realitet među svim jezicima u ukupnosti svjetskih jezika. Srpski jezik nema narječja, njegovi su podsustavi u dijalektološkoj klasifikaciji samo organski dijalekti. Samo hrvatski jezik čine čakavsko narječje, kajkavsko narječje i štokavsko narječje, a svako od njih čine organski dijalekti, skupine govora i pojedinačni mjesni govorovi, što su ih tijekom svoje povijesti razvili Hrvati za svoju međusobnu društvenu komunikaciju na određenu prostoru. (1995: 216)

tvorbenoj i leksičkoj razini te je prema značajkama pokazano kako pripada slavonskom dijalektu, posavskom poddijalektu, istočnopoljskim govorima.

Mijo Lončarić (2011) smatra kako današnji hrvatski govor u Srijemu pripadaju i vojvođansko-šumadijskom dijalektu i slavonskom dijalektu. Ovome prvoime pripadaju govorovi Vojvodine u Srbiji i govorovi dijela zapadnoga Srijema, u koje ubraja i govore iločke skupine. Ostali govorovi u zapadnome Srijemu pripadaju slavonskom dijalektu. Također navodi da su hrvatski govorovi šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, uključujući govor iločke skupine, ranije nazivani „istočni ekavci“, za razliku od ekavskih govorova slavonskoga dijalekta (2011: 171). Osim toga, ističe kako je mala vjerojatnost da su ti govorovi nekada bili ikavski, kako se ponekad ističe u literaturi. Svoju tvrdnju potkrjepljuje time što u slavonskom dijalektu postoje ekavski govorovi, npr. u okolini Vinkovaca ili u slavonskoj Podravini. Ako se u Iloku i govorilo ikavski, nastavlja M. Lončarić, to je bilo zato što je Ilok grad pa je samim time mogao imati drugačiji govor od okolnih naselja.

1.3. Značajke slavonskoga dijalekta

U nastavku teksta navest će se značajke slavonskoga dijalekta. Ovim se istraživanjem dokazuje kako govorci Bapske, Iloka i Tovarnika imaju značajke toga dijalekta, zahvaljujući kojima ih se može uključiti u taj dijalekt.

Slavonski dijalekt (nenovoštokavski arhaični šćakavski dijalekt) jedan je od dijalekata štokavskoga narječja. Prostire se na području Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema, ali ne u svim mjesnim govorima, nego na širem prostoru uz Savu, Dravu i Dunav (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 13). Slavonski se dijalekt tako dijeli na južni ili posavski poddijalekt, sjeverni ili podravski poddijalekt i baranjski poddijalekt (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Izvan granica Republike Hrvatske, slavonski se dijalekt govorci u nekim mjestima sjeveroistočne Bosne, u zapadnobačkom Podunavlju u Republici Srbiji te u nekoliko mjesta u Mađarskoj uz Dravu (Kolenić 1997). Važno je istaknuti kako slavonskim dijalektom govore samo Hrvati. Josip Lisac (2003: 31) navodi kako se slavonskim dijalektom govorci od Mačkovca na Savi, preko Nove Gradiške sve do Velike i Kutjeva gdje se prostor slavonskoga dijalekta suzuje do Šušnjevaca koji se nalaze sjeveroistočno od Slavonskoga Broda. Posavski je govor prostraniji na istočnom dijelu Slavonije pa seže do Gorjana, točnije, sjeverno od Đakova. Na sjeveroistoku se prostire do Bogdanovaca, a na jugoistoku do Račinovaca. Južno od Save govore se slavonskoga tipa može naći u okolini Orašja. Idiomi Antina i Tordinaca (sjeverno od Vinkovaca) također pripadaju slavonskom govornom tipu. Hrvati na iločkom području te u Rekašu u Rumunjskoj i u Gradišcu u Austriji djelomično su sačuvali značajke slavonskoga tipa govora. Podravski se govorci prostiru istочно od Vaške do Osijeka. U taj se govorni tip ubrajaju idiomi Erduta i Aljmaša te govorci okolice Podgorača, Bokšića i Šaptinovaca (Lisac 2003). Baranjski se govorci prostiru od Drave južno od Torjanaca do Batine na Dunavu. Slavonskom dijalektu pripadaju i govorci Šokaca u Bačkoj u Republici Srbiji. Za govore slavonskoga tipa u Mađarskoj, J. Lisac (2003: 32) kaže kako su vrlo različiti kao i odraz jata u tim govorima. U Mađarskoj se nalaze ikavski govorci posavskoga tipa, ikavsko-jekavski govorci posavskoga tipa, podravski ekavski govorci i govorci s očuvanim jatom.

Najznačajnija fonološka značajka u vokalizmu slavonskoga dijalekta (Lisac 2003: 32) je različitost odraza jata. Osim ikavskoga i ekavskoga jata, javljaju se ikavsko-jekavski (u dugim slogovima ikavski, u kratkim jekavski) i ikavsko-ekavski odrazi jata (u dugim slogovima ikavski, u kratkim ekavski). Nezamijenjeni se jat čuva u Gradištu kod Županje, Podgoraću, Donjoj Motičini, Bokšiću, Šaptinovcima u okolini Našica gdje se zatvoreno *e* čuva pod naglaskom, dok se u Baćinu i Dušnoku (u Mađarskoj) zatvoreno *e* čuva pod duljinom (Lisac

2003: 33). Silvija Čurak (2012) provela je istraživanje govora naselja u okolici Našica i zabilježila napuštanje izgovora nezamijenjenoga jata. Izgovor zatvorenoga *e* čuje se vrlo rijetko, a mjesni govori u okolici Našica uglavnom su ekavski s ostalim značajkama podravskoga poddijalekta. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014: 47-48) navode kako u nekim mjesnim govorima slavonskoga dijalekta (Stari Perkovci, Siče, Magić Mala) postoji povećan broj vokala. Uz *a*, *e*, *i*, *o*, *u* zabilježeni su i zatvoreni *a*, srednjonepčani *u*, otvoreno i naglašeno *e*.

Ostale značajke vokalizma slavonskoga dijalekta su *a* kao odraz šwa, *u* kao odraz samoglasnoga *l* i stražnjega nazala, peteročlani vokalni model (*i*, *e*, *a*, *o*, *u*), realizacija dugog *a* kao zatvorenog *a* (npr. u Strizivojni je *zn̄q*). Značajke suglasničkoga sustava su pojava šćakavizma (slavonski je dijalekt većim dijelom šćakavski) i štakavizma (javlja se u istočnom dijelu slavonskoga dijalekta), dok se u nekim govorima šć realizira samo u sufiksnu -išće i na kraju glagolske osnove (*vrišćī*), ostalo je št. Na sjeveru dijalekta češća je promjena č i dž u č i đ, nego na jugu, skupina čr- prešla je u cr- (u Podravini se još čuva čr- u toponimima, npr. Črnkovci; u Oprisavcima je zabilježen oblik črislo za „blato“), u Podravini dolazi v ispred *u* (*vuzda*), u Sičama i Šaptinovcima javlja se jùžina u značenju „objed“, skupine jd, jt uglavnom su nepromijenjene, rijetko se provodi jotacija (*nëtjāk*), dok se u nekim govorima u Posavini javlja oblik đecä. Ispred i l i n često daju lj i nj, dočetno l daje o (iznimka su Magić Mala i Siče), suglasnik h uglavnom izostaje, dok se suglasnik f javlja u govorima slavonskoga dijalekta, ž prelazi u r (osim na istoku i sjeveroistoku dijalekta) ili se javljaju dublete (npr. može i more). Akcenatski sustav karakterizira čuvanje akuta pa je čest peteroakcenatski sustav (kratkosilazni, dugosilazni, akut, kratkouzlazni, dugouzlazni), dok bi se u nekim govorima taj sustav mogao svesti na tri naglaska (kratkosilazni, dugosilazni, akut). U podravskim se govorima dugi vokali krate iza starih akcenata, dok se u posavskim govorima duljine dobro čuvaju. Mjesto akcenta dobro se čuva, iako su zabilježena i prenošenja (*vîno* < *vînö*). Javljuju se i duljenja pred sonantom (*jedâñ*). J. Lisac (2003) navodi kako bi najstarija akcentuacija prema S. Ivšiću bila u I. skupini posavskih govorova (Babina Greda, Sikirevci, Gundinci, Vrpolje, Strizivojna itd.), a najmlađa u IX. skupini (Soljani, Đeletovci, Potnjani). Dalje naglašava kako je akut u većem broju govorova danas izgubljen (npr. u Požeškoj kotlini), ali da te govore ipak ubrajajmo u slavonski dijalekt zbog podrijetla i ostalih jezičnih značajki.

Genitiv i akuzativ jednine imenica *a*-vrste izjednačuju se bez obzira na to označava li imenica živo ili neživo (*donësi mi nóža*). Dativ i lokativ jednine imenica *e*-vrste imaju nastavak -*e*, s tim da se u nekim govorima javljaju i -*e* i -*i* (*po sòbe*, *u knjìgi*). U instrumentalu jednine *i*-vrste nastavci su -(*j*)*u*, -*i* i -(*j*)*om* (*măšćom*). Genitiv množine u nekim govorima sačuvan je

do danas (*pucēt*, *sēl*, *žēn*, *gōdīn*), a čest je i gramatički morfem *-i* (*iz Nímcí*). U dativu množine imenica *a*-vrste prevladava nastavak *-ima*. Imenice *e*-vrste imaju nastavak *-ama* u dativu množine, dok se u Sičama još može čuti nastavak *-am* (od praslavenskog *-amъ*). Lokativ i instrumental množine imenica *a*-vrste imaju nastavak *-i* koji u lokativu dolazi od praslavenskog nastavka *-ihъ*. Nakon ispadanja poluglasa i fonema *h*, izjednačili su se nastavci za lokativ i instrumental množine (*u Vinkovci*, *s koli*). Osim nastavka *-i*, u govoru se čuje i nastavak *-ima*. U lokativu množine *e*-vrste javljaju se nastavci *-a* (od praslavenskog *-ahъ*) i *-ama* (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Komparativ pridjeva na *či*, *ži*, *ši*, *ri* ima oblike *jāčjī*, *těžjī*, a u Podravini je nastavak *-eji* (Lisac 2003). U dativu i lokativu osobnih zamjenica dolazi nastavak *-e*, nastavak *-ema* imaju pridjevi i zamjenice u dativu, lokativu i instrumentalu jednine (*oněma*). U podravskom dijelu Baranje prevladavaju noviji oblici, dok su u podunavskom govoru sačuvani stariji oblici (npr. *u cile sobe*). Umjesto posvojne zamjenice *njezin* javlja se osobna zamjenica *ona* u genitivu jednine: *njě* (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 57). Glagolski pridjev sadašnji ima nastavak *-a* (*ìdūća*). Infinitiv je najčešće krnj, glagoli II. vrste infinitivnu osnovu *-nu-* zamjenjuju osnovom *-ni-*, imperfekt se ne upotrebljava, a aorist vrlo rijetko. U 3. osobi množine prezenta podravski govori imaju nastavak *-eju*, a ostali govorovi u glagolima III. i IV. vrste imaju nastavak *-u* (*nòsu*). U nekim se posavskim govorima (srednji i istočni dio) javljaju oblici *křpaje*, *znäje*. Zanijekani oblik prezenta glagola biti u 3. osobi jednine najčešće je *nř*. Imperativ se tvori česticama *něka/někate te äjde/äjd/äj* (*äj tī*, *Stipa*). Rječce *neka*, *nekate* upotrebljavaju se u značenju *nemoj*, *nemojte*. Glagolski pridjev trpni tvori se nastavcima *-t*, *-ta*, *-to* (*izrezbärīta je*).

U sintaksi (Lisac 2003: 37-38) treba spomenuti izostavljanje glagolskoga predikata (južna zona slavonskoga dijalekta), zatim, konstrukcije brojeva s imenicama srednjega roda zamijenjene su zbirnim brojevima (*četvero dice*), prilog *di* upotrebljava se mjesto *kamo*, prijedlog *od* javlja se u primjeru kao *lupit od zemlju*, prijedlog *s* dolazi uz instrumental kada označava sredstvo (*òre s plügom*). Genitiv ima funkciju objekta kada dolazi uz određene glagole (*ja ču njezine matere pitat* (Mačkovac)). U sjevernom dijelu slavonskoga dijalekta prijedlog *s* također stoji uz imenice koje označavaju sredstvo, uz zanijekane glagole objekt ostaje u akuzativu (*öni nîsu năšli sëlo*), povratno-posvojna zamjenica *svoj* zamjenjuje se posvojnim zamjenicama, u pripovijedanju je često u upotrebi prilog *onda* u značenju i „onda“ i „tada“, umjesto *kamo* rabi se *kuda*. Dvovidnim prezentom glagola *biti* izriče se radnja koja se događala u prošlosti. Baranjska se sintaksa ne udaljuje od posavske i podravske, s tim da se u sintaksi govora slavonskoga dijalekta u Mađarskoj osjeća utjecaj mađarskoga jezika.

Leksik slavonskoga dijalekta obilježavaju germanizmi (npr. *höklica*), hungarizmi (npr. *kecélja*), turcizmi (npr. *ödžak* „dimnjak“), slavenske riječi te leksemi tipični za područje

Slavonije i Baranje (npr. *lánac* „mjera za zemlju“, *prôsluk* „prsluk“, *pokróvac* „lagani pokrivač načinjen od nepotrebnih krpa“). U nastavku rada pokazat će se kako srijemski govori imaju jezične značajke slavonskoga dijalekta zahvaljujući kojima ih se može svrstati u taj dijalekt.

2. ZEMLJOPISNO-POVIJESNI SMJEŠTAJ SRIJEMA

2.1. Uvod

Pod imenom Srijema razumijeva se komad one zemlje, štono leži od početka Fruške gore (počam od sela Bapske) među Dunavom, Savom i nekim dijelom Bosuta, od ovog pak tamo uz Tovarnik opet do sela Bapske i Fruške gore. (Sremac 1857: 201)

U ovome će poglavlju biti riječi o zemljopisnom smještaju Srijema i povijesnim zbivanjima koja su utjecala na društvene promjene na ovim prostorima. Pregledom povijesti želi se pokazati kako je Srijem u najranijim vremenima bio kolijevka moderne civilizacije, a kasnije i dio hrvatskoga kulturnoga kruga. Bez obzira na to što su se tijekom stoljeća na prostoru Srijema smjenjivale vlasti i države, domicilno, starosjedilačko je stanovništvo uvijek njegovalo hrvatski identitet i svijest o pripadnosti hrvatskom podneblju.

Srijem je povijesna regija smještena na istoku Republike Hrvatske i jugozapadu Vojvodine u Republici Srbiji. Dobio je ime po antičkom rimskom gradu Syrmiumu, danas Srijemska Mitrovica, koji je tijekom povijesti bio gospodarsko i upravno središte regije i sjedište Srijemske biskupije, što je i danas.

Istočna je granica Srijema međuriječe Save i Dunava, dok se zapadna granica mijenjala i ovisila je o povijesnim i političkim previranjima (Firman 1998). Danas se često u literaturi i medijima hrvatski dio Srijema naziva zapadni Srijem.

U nastavku teksta bit će riječi o povijesnim promjenama koje su utjecale na poimanje regije Srijema u Republici Hrvatskoj i o različitim pojmovima kojima se zadnjih dvadesetak godina naziva ovo područje.

Srijem se često poistovjećiva sa Srijemskom županijom, koja je tijekom povijesti mijenjala granice, a danas se hrvatski dio Srijema poistovjećuje s Vukovarsko-srijemskom županijom.

U srednjem se vijeku Srijemska županija prostirala između Save i Dunava. Sjeverna joj je granica bila na Fruškoj gori, a zapadna kod ušća Bosuta u Savu. Zapadno se od nje Vukovska županija prostirala *od Fruške gore u Đakovtinu sa sjevernom granicom na Dravi prije Osijeka i južnom na Savi istočno od sadašnjeg Slavonskog Broda*. (Holjevac 2008: 108) Vukovar je pripadao Vukovskoj županiji, koja se smatrala Slavonijom. Dolaskom Osmanlija, uništene su županije, a osnovani sandžaci. Sjedište Srijemskoga sandžaka bilo je u Iloku, a obuhvaćalo je područje nekadašnje Srijemske županije i središnjeg dijela nekadašnje Vukovske županije,

čime se Srijem proširio zapadno od Iloka. (Holjevac 2008) Kasnije je sjedište sandžaka preseljeno u Srijemsку Mitrovicu.

Srijemska županija, osnovana 1745. godine, imala je sjedište u Vukovaru. Bila je najmanja od ostalih slavonskih županija (Požeške i Virovitičke županije), a nastala je od nekih područja srednjovjekovne Srijemske županije i dijelova Vukovske županije. Graničila je s Vojnom krajinom, točnije, Petrovaradinskom pukovnjom na istoku, jugu i sjeveru te s Brodskom pukovnjom na jugozapadu gdje su se kao granica uzimale rijeke Biđ i Bosut.⁹ Ukidanjem Vojne krajine, zapadna granica Srijemske županije ide *od Šamca do Vrbice, preko Vere do Borova na Dunavu*. (Firman 1998: 84) U skladu s tim, J. C. Firman (1998) govori o starom i novom Srijemu: ako se povuče crta od Iloka prema Savi gdje ona prima Biđ ili Bosut, tada stari Srijem leži istočno od te crte, dok se novi Srijem prostire zapadnije od staroga Srijema. Dalje navodi: *današnji je pojam zapadne granice Srijema utok Vuke u Dunav u Vukovaru te ravnom crtom na Bosut. Kaže se da Fruška gora završava u Vukovaru, kod „Gašparove apoteke“, a Srijem na Vuki.* (Firman 1998: 85)

U današnjoj se literaturi Srijem poistovjećuje s Vukovarsko-srijemskom županijom pa u HE-u (2008: 829) стоји kako Srijem kao regija ukupno obuhvaća oko 6814 km². Od toga, Republici Hrvatskoj pripada 2454 km² što se poklapa s površinom Vukovarsko-srijemske županije. Kao granice Srijema navode se rijeke, prirodne granice, Dunav na sjeveru i istoku, Sava (do utoka u Dunav) na jugu i Bosut na zapadu, a od gradova nabrojani su Vinkovci, Vukovar, Županja i Ilok. Hrvatskim dijelom Srijema prolaze željezničke pruge Vinkovci – Brčko, Vinkovci – Srijemska Mitrovica i autocesta Zagreb – Beograd.

OEJLZ (1981: 639) i HOL (1996: 933) kao granice Srijema navode *donji tok Save i Dunava do crte sjeverno od Vukovara do ušća Bosne*, a površina je 6866 km².

Također se za ovo područje ustalio i naziv hrvatsko Podunavlje, koje obuhvaća istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, točnije, odnosi se na prostor koji je na sjeveroistoku omeđen hrvatsko-mađarskom granicom, a na istoku Dunavom. Za vrijeme Domovinskog rata taj je prostor bio okupiran, a procesom mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja, koji je završen 15. siječnja 1998., vraćen je u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske (Živić i Cvikić 2010).

Nakon Domovinskog rata skovan je i termin *Srijemski trokut* za općine Nijemci, Tovarnik, Tompojevci i Lovas kada je tadašnje Ministarstvo razvitka i obnove krenulo u graditeljsku

⁹ Prema Taube (2012: 197).

obnovu tih mesta. Taj se termin nije ustalio među stanovnicima navedenih naselja, iako se smatraju Srijemcima.

U ovome će se radu koristiti pojam Srijem.

2.2. Zemljopisni smještaj Srijema

Srijem zauzima prostor na istoku Republike Hrvatske i jugozapadu Vojvodine. Najviši je vrh Crveni čot (539 m), koji se nalazi u Vojvodini, dok je u Republici Hrvatskoj najviša točka Liska kod Iloka (297 m).

Prema uvjetno homogenoj regionalizaciji Hrvatske, Srijem pripada Istočnohrvatskoj ravnici, koja je dio pravih panonskih nizina, točnije, Đakovačko-vukovarskoj lesnoj zaravni i Bosutskoj Posavini sa Spačvom (Magaš 2013). Prema geološkoj kronologiji, Srijem je prostor pleistocensko-holocenskih naplavnih ravnica (praporni ravnjaci i riječne aluvijalne naplavine).

Klima je umjereno kontinentalna, s toplim ljetima (prosječna temperatura u srpnju je od 20 °C do 24 °C) i malom količinom oborina (manje od 800 mm). Odnos ljetne topline i padalina ovaj kraj čini važnim agrarskim dijelom države. Na obroncima Fruške gore rašireno je vinogradarstvo i vinarstvo. Osim povoljne klime, za razvoj ratarstva bitno je i tlo crnice, koja se razvila na prapornim ravnjacima i lesu i nosi značajke vrlo plodnog zemljišta (Magaš 2013). Rijeke pripadaju porječju Dunava i Save.

Vegetacija je karakteristična za panonski prostor. Prevladava panonsko-pontska stepa te šume hrasta medunca, cera, kitnjaka i običnoga graba, a u poplavnim dijelovima šume hrasta lužnjaka (Magaš 2013).

Osim što je poljoprivredno područje, u Srijemu se nalaze i ležišta nafte i prirodnoga plina.

2.3. Povijest Srijema

Prostor Srijema oduvijek je bio granično područje između Istoka i Zapada, područje kojim su prešla različita plemena i narodi iz Velike seobe naroda. Neki su se od njih nastanili, a neki su, ostavljajući trag, nastavili prema zapadu.

Područje je Srijema zbog povoljne klime i plodne zemlje naseljeno od najranijih vremena što potvrđuju brojni ostaci iz neolitika (mlađe kameno doba) i eneolitika (bakreno doba). Od neolitika zastupljene su starčevačka (VI. tisućljeće pr. Kr.), vinčanska (između 5300. i 4400. g. pr. Kr.), sopotska kultura (V. tisućljeće pr. Kr.), koja se još naziva slavonsko-srijemskom, bapsko-lengyelskom, lengyelsko-slavonskom i sopotsko-lengyelskom.

Eneolitske su kulture: lasinjska (od 4200. do 3800 g. pr. Kr.), badenska (od oko 3600. do 3300. g. pr. Kr.), kostolačka (oko 3300. do 2900. g. pr. Kr.) i vučedolska kultura (3000. i 2500. g. pr. Kr.), s tim da su zadnjim dvjema kulturama matična područja upravo Srijem i Slavonija¹⁰.

Neolitsku kulturu obilježio je matrijarhat i naseljavanje prostora Podunavlja (oko 6300. g. pr. Kr.) koje je, zbog prapornih ravnjaka, bilo pogodno za primjenu primitivne ratarske tehnologije, ali i za početak sjedilačkog načina života (Magaš 2013) pa započinje i izgradnja nastambi. Novi su stanovnici došli s već pripratljjenim životinjama, religijom i uređenim društvenim odnosima.

Eneolit također obilježava sjedilački način života, zemljoradnja, stočarstvo, lov, ali i upotreba metala (bakra i zlata) za proizvodnju oružja, oruđa i nakita. Vučedolska je kultura vjerojatno najpoznatija eneolitska kultura nastala u Srijemu. Naziv je dobila po lokalitetu Vučedolu, 5 km istočno od Vukovara, a najznačajniji artefakti su Vučedolska golubica i kalendar Orion (najstariji indoeuropski kalendar). Vučedolci su se isprva bavili stočarstvom, a kasnije metalurgijom (razvili su prvo serijsko lijevanje bakra i proizveli prvu svjetsku broncu) koja im je omogućila visoki životni standard što dokazuju i brojni artefakti (Dimitrijević 1994).

¹⁰ Više na mrežnom katalogu izložbe *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*: <http://www.bastina-slavonija.info/>

Slika 1. Posuda u obliku ptice, poznata kao Vučedolska golubica; vučedolska kultura
(<http://www.bastina-slavonija.info/VremenskeCrte.aspx?datacije=123>,
pristupljeno 16. 10. 2013.)

U mlađe kameno doba, točnije u 4. st. pr. Kr., Podunavlje nastanjuju Kelti¹¹. Oko Dunava se naseljava veliko keltsko pleme pod nazivom Scordisci (Stipčević 1991). Kelti su ovdje zatekli domaća ilirska plemena (uz donji tok Save živjeli su Breuci, a na sjeveru između Save i Drave živjeli su Amantini) i razvili su poljoprivredu, obradu metala, lončarstvo.

Rimljani dolaze potkraj 1. st. pr. Kr., keltska i ilirska plemena koja su ovdje zatekli podignula su ustank protiv Carstva 6. g. nakon Krista. Nakon što su svladani, potpuno su se romanizirali te postali rimski građani, a njihove plemenske zajednice nestaju.

U rimsko doba razvija se trgovina, obrt, graditeljstvo, isušuju su močvare i uzgaja vinova loza čime su udareni temelji jednoj od važnijih grana gospodarstva ovoga dijela Srijema koja se zadržala do danas, a to su vinogradarstvo i vinarstvo. Frušku goru su Rimljani prozvali Mons Almus, što znači *rodna planina*.

U to vrijeme nastaju nova naselja, a već postojeća se šire i cestama povezuju s ostalim dijelovima Carstva. Tako su postojali Sirmium (Srijemska Mitrovica), Bassianae (Donji

¹¹ Kelti su provalili u Podunavlje na putu prema Grčkoj. Budući da su morali prijeći Makedoniju, koja je u to vrijeme bila jaka vojna sila, Kelti su se nastanili u zemlji Ilira, čekajući da Makedonija oslabi (Stipčević 1991: 37). 280. g. pr. Kr. keltska plemena kreću prema Grčkoj preko Makedonije. U Grčkoj ih je dočekala jaka vojska u Termopilima i nanijela teški poraz. Mnogi su se Kelti nakon toga vratili u Podunavlje gdje su se izmiješali s ilirskim plemenima (Stipčević 1991: 38).

Petrovci), Taurunum (Zemun), Acumincum (Stari Slankamen), Cusum (Petrovaradin), Cornacum (Sotin) i drugi.

Kako bi zaštitili Carstvo i zaustavili barbare, Rimljani su izgradili utvrde uz Dunav i ustanovili rimsku granicu, tzv. *limes*¹². Jedna od utvrda nalazila se u Cuciumu (Ilok).

Karta 4. Dunavski limes u Hrvatskoj
[\(http://limescroatia.eu/karte/\)](http://limescroatia.eu/karte/), pristupljeno 21. 9. 2016.)

Osim toga, rimsko razdoblje važno je i zbog ustroja novih političko-teritorijalnih jedinica s upravnim središtima koja su postala i gospodarska središta.

¹² Car August (63. g. pr. Kr. – 14. g.) pomaknuo je granice Carstva na prirodne prepreke, prvenstveno vodene, radi bolje zaštite rimskih pokrajina. Za zaštitu Panonije, utvrđen je Panonski limes, koji je bio dio većeg, Dunavskog limesa.

Srijem je pripadao provinciji Panoniji, koja je zauzimala prostor od Beča, Budimpešte do Zemuna te je preko Save obuhvaćala sjeverni dio Bosne i Mačvu u Srbiji.

Godine 107. car Trajan (53. – 117.) dijeli ovu provinciju na Gornju i Donju Panoniju. Srijem je bio u provinciji Donjoj Panoniji sve dok car Dioklecijan (245. – 313.) krajem 3. st. nije podijelio Panoniju na četiri provincije. Nakon te reforme nastala je provincija Pannonia Sirmiensis sa sjedištem u Sirmiju (Srijemska Mitrovica), koji je postao jedan od četiri prijestolnice Carstva (Rukavina 2001).

Dolaskom kršćanstva, u 2. i 3. st., Pannonia Sirmiensis postaje kršćanska, a Sirmij sjedište ranoga kršćanstva i biskupije. U vrijeme progona kršćana, Srijem je dao brojne mučenike, kao što su sv. Irenej metropolit Sirmija i njegov đakon sv. Dimitrije. Nakon Milanskog edikta (313. g.), grade se crkve i bazilike, a biskupija u Sirmiju postaje jedna od važnijih u tadašnjem kršćanskom svijetu.

Podjelom Rimskoga Carstva (395. g.) na Zapadno i Istočno, Srijem je pripao zapadnom dijelu carstva, s čime se Bizant nikako nije pomirio pa ga je već 437. godine pripojio ženidbom, ali samo na razdoblje od 4 godine (Rukavina 2001).

U to vrijeme započinje prodor barbara i Velika seoba naroda (4. – 7. st.), Zapadno Rimsko Carstvo slabiti, a na području Srijema izmjenjuju se Huni (441. – 453. g.), Goti (Ostrogoti i Vizigoti u 4. i 5. st.), Langobardi (567. – 568. g.) i Gepidi (473. – 504. g.).

Nakon pada Zapadnoga Carstva (476. g.), Srijem dolazi pod bizantsku vlast, sve dok ga nisu osvojili Avari (582. g.). Za vrijeme njihove vladavine, naseljavaju se Slaveni¹³ pa nastaje avarsко-slavenski plemenski savez. Zajedno su se borili protiv Bizanta i Franaka, sve dok se Slaveni nisu postupno oslobođili avarske nadmoći i dok Karlo Veliki nije u potpunosti srušio avarski kaganat. Nakon toga, Srijem postaje pogranično područje Franačkog Carstva, ali samo na tridesetak godina.

Krajem 9. st. Srijem zauzimaju Bugari, a nakon njih ugarska vojska¹⁴. Otada se na ovom području izmjenjuje ugarska i bizantska vlast sve do 1071. g. kada ugarski kraljevi osvajaju Srijem koji nakon 1102. g. ulazi u sastav Hrvatsko-ugarskoga kraljevstva. Tada su i osnovane srednjovjekovne Srijemska i Vukovska županija, a crkveni redovi poput franjevac (Ilok, Čerević, Šaregrad), augustinaca (Ilok), pavlina (Irig) i benediktinaca (Mitrovica i

¹³ Slaveni su Avare nazivali Obrima, što znači „gorostas, moćan“ (Skok 1972: 535).

¹⁴ Prema Goldsteinu (2003), Srijemom je vjerojatno vladao i Ljudevit Posavski u 9. st.

Petrovaradin) podižu svoje samostane od 12. do 14. stoljeća¹⁵. Važnu su ulogu imale velikaške obitelji (npr. Kont, Morović, stariji Iločki od roda Čak) čiji su posjedi bili na ovom području i iz čijih su se redova birali župani (VSŽ 2004).

Karta 5. Vukovska županija (fragment), sredina 14. st. (Grgin 1996: 37)

Godine 1526. Osmanlije zauzimaju Srijem¹⁶ i osnivaju Srijemski sandžak te naseljavaju nove stanovnike iz Srbije i Bosne¹⁷. Od boraca protiv Turaka, posebno se izdvaja franjevac sv. Ivan Kapistran (1386. – 1456.), branitelj Beograda od Osmanlija, koji je preminuo u Iloku gdje je i pokopan, a štuje se kao zaštitnik grada Iloka. Prisutnost osmanlijske vlasti ima dalekosežne posljedice na okupirane hrvatske krajeve jer se prekidaju sve gospodarske i političke veze s ostatkom hrvatskih zemalja. Nastupa vrijeme izolacije i otežanoga života za malobrojno katoličko stanovništvo.

Srijem je posjetio i isusovac Bartol Kašić za vrijeme misija u turske krajeve. Prvi je put to bilo 1612. godine, a drugi put 1618. godine. U svojoj autobiografiji dao je iscrpno izvješće o katoličkom stanovništvu pod Turcima, njihovim običajima, odnosu prema vjeri i načinu života.

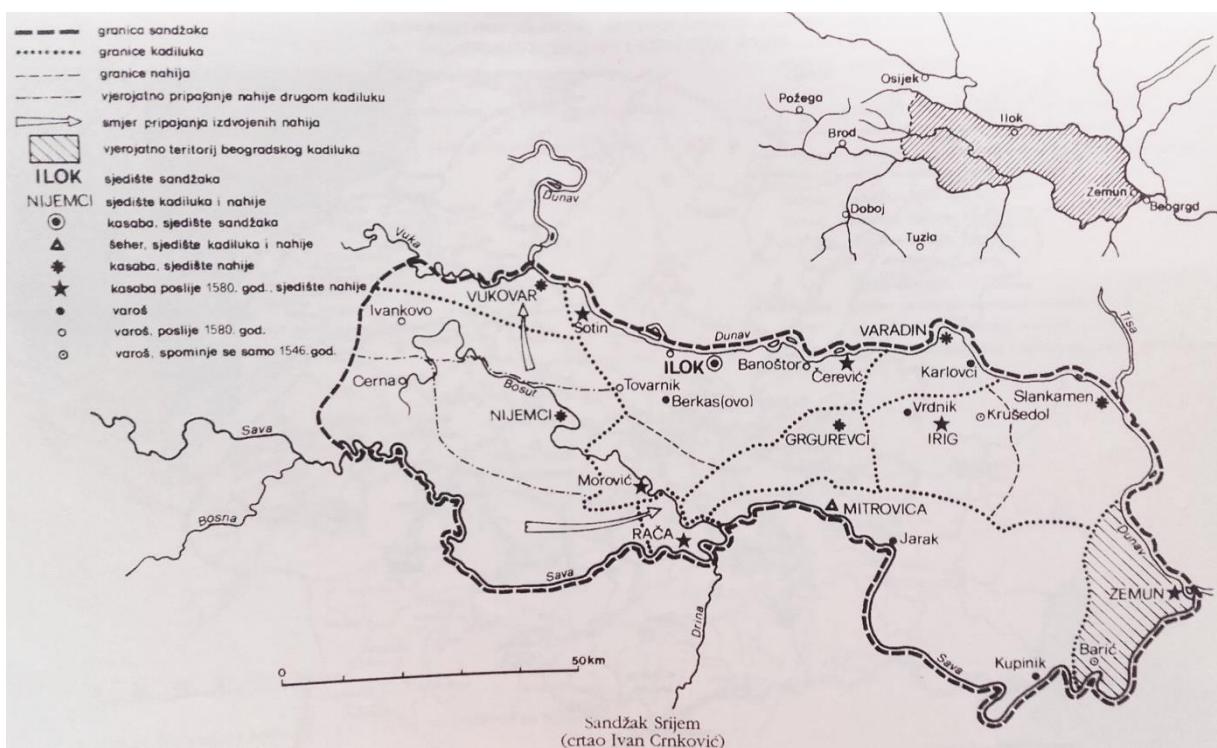
Duhovnu skrb o katoličkom stanovništvu vodili su franjevci provincije Bosne Srebrne koji su jedini mogli djelovati u krajevima pod osmanlijskom vlašću (Holjevac 2007)¹⁸.

¹⁵ Hrvatskoj kulturi na području srednjovjekovnog Srijema svjedoče i romaničke i gotičke crkve u Lipovcu, Bapskoj, Moroviću.

¹⁶ Hrvatsko-ugarsko prijestolje ostaje prazno nakon smrti kralja Ludovika II., koji se utopio bježeći od Turaka na Mohačkom polju (1526.). U borbi za prijestolje našli su se Ivan Zapolja i Ferdinand Habsburški.

¹⁷ Prema Holjevcu (2007), Turci su naseljavali uglavnom Vlahe pravoslavne vjere.

¹⁸ Nakon oslobođenja Slavonije i Srijema, franjevci zatečeni na tom području odvajaju se od provincije Bosne Srebrne i osnivaju provinciju Sv. Ivana Kapistrana, ali im se kasnije oduzimaju župe na zahtjev zagrebačkog biskupa Thauszyja (Holjevac 2007).

Karta 6. Srijemski sandžak (Moačanin 1996: 45)

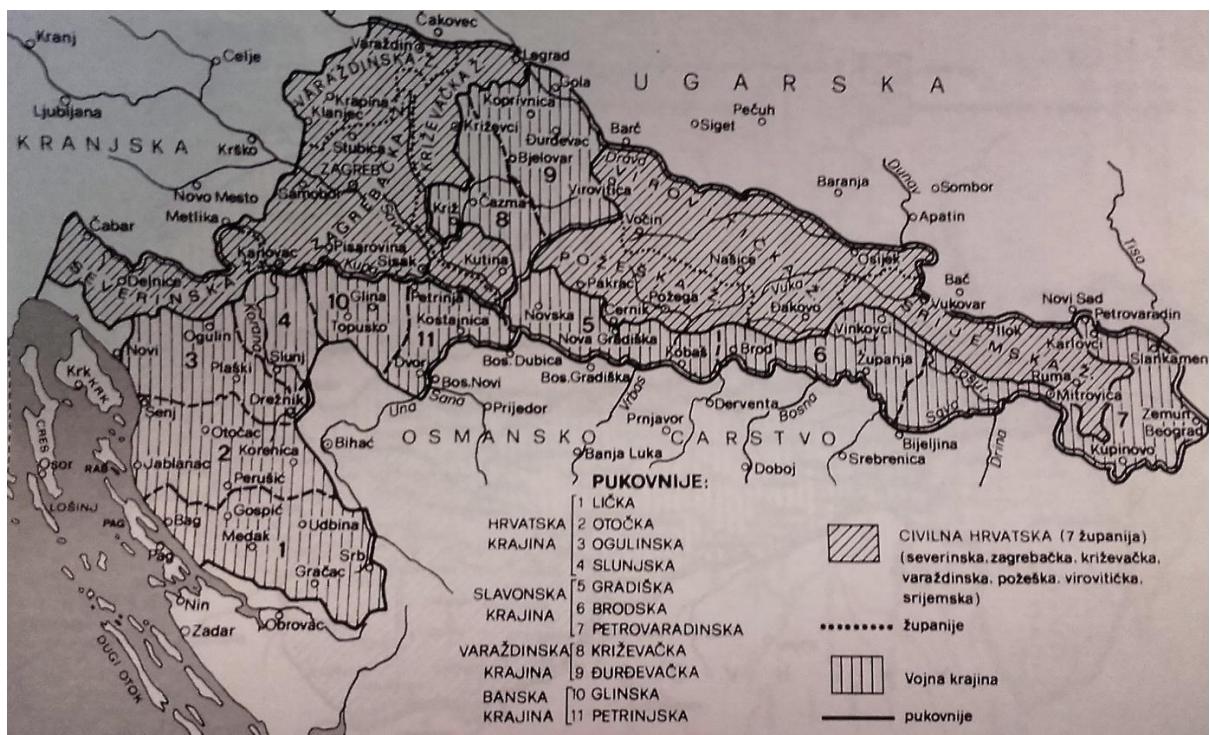
Tako je bilo sve do 1691. g. kada kršćanska vojska oslobađa dio Srijema, a mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. g. Srijem se (osim jugoistočnoga dijela) priključuje Habsburškoj monarhiji. Tek je 1718. g. oslobođen preostali dio Srijema¹⁹. Muslimansko stanovništvo i islamizirani katolici povukli su se s turskom vojskom u Bosnu i Hercegovinu, a napuštenu i opustošenu Slavoniju naseljavaju Hrvati Šokci i Bunjevci, Srbi, Nijemci, Mađari, stanovnici iz Dalmacije koja je tada bila pod Mlećima (Holjevac 2007), a kasnije Česi i Rusini. Bečkom je dvoru u interesu bilo da se što prije pokrene gospodarstvo pa su zemlju odlučili prodati velikašima koji daju najveću ponudu. Godine 1697. Livije Odescalchi dobiva iločko vlastelinstvo, a s njime i naziv *vojvoda srijemski*. Vukovarsko je vlastelinstvo od 1736. g. bilo u rukama grofova Eltz. Osim tih, u Srijemu je postojalo još nuštarsko, karlovačko, neradinsko i mitrovačko vlastelinstvo.

Habsburgovci uspostavljaju novu teritorijalnu upravu: osnivaju se Vojna krajina²⁰ i slavonske županije od kojih je Srijemska županija sa sjedištem u Vukovaru osnovana 1745. g.

¹⁹ Mirom u Požarevcu 1718. g. jugoistočni dio Srijema pripojen je Monarhiji (Potrebica 1996).

²⁰ Vojna krajina je pod upravom Dvorskog ratnog vijeća čije je sjedište u Grazu.

Dio Srijema sa Zemunom, Petrovaradinom i Srijemskom Mitrovicom pripao je Vojnoj krajini. Od tada, županije su bile pod neposrednom vlašću Hrvatskoga sabora i bana, a zajednički Ugarsko-hrvatski sabor donio je odluku da novoosnovane županije na oslobođenom prostoru svoje predstavnike trebaju slati i u Ugarski sabor, kao što to rade ostale ugarske županije (Goldstein 2003). Time će Mađari jačati svoj utjecaj u Slavoniji i Srijemu.

Karta 7. Hrvatska i Slavonija u 18. stoljeću (Moačanin 1996: 68)

Obnavlja se i Srijemska biskupija, koja se 1773. g. ujedinjuje s biskupijom Đakovačkom ili Bosanskom u Bosansko-đakovačku i srijemsku biskupiju sa sjedištem u Đakovu.²¹

Nakon odlaska Turaka, Srijem se polako uključuje u hrvatsku književnost. Horvatić (1995) navodi da srijemski pisci uglavnom djeluju u franjevačkim samostanima i učilištima (kao profesori ili učenici), ali i da njihov rad, koliko god neznatan bio, svjedoči o nastojanjima uključivanja u europsku kulturu. Od književnika onoga vremena izdvaja Antuna Tomaševića (*Razgovori duhovni od svetoga Bone mučenika*, 1754.), Ivana Velikanovića (*Prikazanje raspuštene kćeri, velike poslige pokornice sv. Margarite iz Kortone*, 1780.), Grgu Čevapovića

²¹ Godine 2008. odlukom pape Benedikta XVI. ponovo je uspostavljena Srijemska biskupija sa sjedištem u Srijemskoj Mitrovici, a Đakovačka je biskupija uzdignuta na rang nadbiskupije i preimenovana u Đakovačko-osječku nadbiskupiju. Od tada dio Srijema u Republici Hrvatskoj pripada Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji, a dio Srijema u Vojvodini Srijemskoj biskupiji.

(*Josip, sin Jakov i patriarke*, 1820.) i Bernardina Leakovića (*Govorenja za svečane dneve Božje*, 1795.).

Devetnaesto je stoljeće obilježeno suprotstavljanjem slavonskih županija, osobito Požeške i Srijemske, mađarizaciji i nastojanju Hrvatskoga sabora za ujedinjenjem hrvatskih zemalja. Tijekom revolucionarne 1848. g. nastale su promjene unutarnjih i vanjskih granica Hrvatske koje nisu zaobišle ni Srijem: Rijeka i Međimurje pripojeni su Hrvatskoj, ban Jelačić upravlja Dalmacijom, Dubrovnikom, Bokom kotorskom, civilnom Hrvatskom i Slavonijom, a ujedno je i vrhovni zapovjednik Vojne krajine, dok su izgubljena tri kotara iz Srijemske županije. Naime, u Srijemskim Karlovcima 1848. g. proglašena je Srpska Vojvodina kojoj su pripojeni kotari Ruma, Irig i Ilok na što su pristali Hrvatski sabor i ban Josip Jelačić. Do tada su ti kotari bili u sastavu Srijemske županije. Prema Potrebici (1996), Hrvatski sabor i ban željeli su time ojačati savez Hrvata i Srba u borbi protiv zajedničkoga neprijatelja, Mađara. Nakon izdvajanja navedenih kotara, Srijemska se županija raspala, a njezin ostatak pripojen je Virovitičkoj županiji. Tako je bilo sve do 1860. kada se ukida Srpska vojvodina i ponovno uspostavlja Srijemska županija sa svojim prijašnjim kotarima (Potrebica 1996).

Hrvatski narodni preporod i ilirske ideje nisu zaobišle ni Srijem: tiskaju se novine, knjige i brošure na hrvatskom jeziku, osnivaju čitaonice i udruge. U Vukovaru (1878.) izlazi list *Sriemski Hrvat: list za politiku, pouku i zabavu*, u Mitrovici se osniva Mitrovačka kasina (1880.), kasnije preimenovana u Hrvatsku čitaonicu (1891.). Hrvatske se čitaonice osnivaju i u Zemunu, Petrovaradinu, Šidu, Irigu. Od predstavnika Hrvatskog narodnog preporoda u Srijemu treba izdvojiti Iliju Okruglića Sremca (1827. – 1897.), svećenika poznatog po svome književnom radu, osobito po kazališnim komadima *Šokica* (1884.), *Saćurica i šubara* (1864.), *Grabancijaši* (1874.) u kojima je pokazao koliko dobro poznaje jezik, način govora i narav Srijemaca, Banaćana i Bačvana (Rukavina 2001: 125).

Vojna se krajina ukida 1873. g., a tek je 1886. g. pripojena Hrvatskoj i Slavoniji kada je ponovno provedena reorganizacija upravno-političkog ustroja u kojem će Hrvatska dočekati kraj Prvog svjetskog rata (Vranješ-Šoljan 1996). Izgradnja željezničke pruge od 1881. do 1891. g. povezuje Srijem, preko Mitrovice i Vinkovaca, sa Zagrebom.

Karta 8. Srijemska županija (Pavličević 1996: 95)

Nakon Prvog svjetskog rata, Srijem zajedno s Hrvatskom ulazi u Državu Srba, Hrvata i Slovenaca, koja se od 1921. g. naziva Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 1929. g. Kraljevinom Jugoslavijom.

Karta 9. Srijemska županija 1915. (Klemenčić 1996: 137)

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca organizirana je nova administrativna podjela države pa je umjesto Srijemske županije proglašena Srijemska oblast 1922. g. Nakon organizacije

banovina, koje su zamijenile dotadašnju podjelu na oblasti, 1929. g., Srijem je podijeljen na dvije banovine: Drinsku i Dunavsku. Dunavskoj su pripali kotari Ilok, Ruma, Karlovci i Petrovaradin, a Drinskoj Mitrovica, Šid, Vukovar, Vinkovci, Županja. Grad Zemun pripojen je Beogradu (Rukavina 2001) i zajedno s Pančevom činio je posebnu Upravu grada Beograda. Prilikom te podjele nisu se poštovale etničke i povijesne cjeline. Dvije godine kasnije, Šid i Mitrovica pripojeni su Dunavskoj banovini, zapadni je Srijem pripojen Savskoj banovini, dok je istočni ostao u Dunavskoj (Rukavina 2001). Time je određena i istočna granica Hrvatske.

Nakon sporazuma Cvetković-Maček, 1939. g., i osnivanja Banovine Hrvatske, kotari Ilok i Šid ulaze u njezin sastav jer je Banovina Hrvatska okupljala područja s većinskim hrvatskim stanovništvom. Budući da je uskoro nakon toga započeo Drugi svjetski rat, preuređenje Kraljevine Jugoslavije nikad nije dovršeno.

U vrijeme Drugog svjetskog rata, potkraj 1944. g., na području Srijema uspostavljena je Srijemska fronta, koja je probijena u travnju 1945. g.

Nakon Drugog svjetskog rata, utvrđene su današnje granice između Republike Hrvatske i SAP Vojvodine pri čemu je Srijem podijeljen na zapadni i istočni dio. Isto tako, provodi se sustavna kolonizacija ovoga kraja zbog ekonomskih, političkih, nacionalnih i vjerskih interesa koja je bila aktualna i nakon Prvoga svjetskoga rata te u vrijeme NDH.

Završetkom Drugog svjetskog rata provedene su agrarne reforme, a domaći Nijemci, tzv. folksdojčeri, odlukom Predsjedništva AVNOJ-a, proglašeni su neprijateljima, njihova je imovina izvlašćena i dodijeljena koloniziranim stanovnicima dovedenima iz ekonomski pasivnijih krajeva (npr. Lika, Bosna i Hercegovina). Popisi stanovništva nakon Drugog svjetskog rata bilježe porast broja Hrvata i Srba, dok se broj manjinskog stanovništva (Nijemci, Česi, Mađari) smanjuje.

Tijekom Domovinskoga rata (1991. – 1995.), budući da graniči s Republikom Srbijom, hrvatski dio Srijema bio je okupiran i pretrpio je velike materijalne štete: naselja su razrušena i spaljena, brojna kućanstva i javna dobra su opljačkana. Nesrpsko je stanovništvo prognano ili odvedeno u logore, a mnogi se još vode kao nestali. Samo na području Vukovarsko-srijemske županije postoji oko 60 masovnih grobnica od kojih je najpoznatija Ovčara kod Vukovara.

Između 1992. i 1995. godine u Republici Hrvatskoj djelovale su dvije misije UN-a: UNPROFOR i UNCRO, a budući da one nisu ispunile svoje zadaće i ciljeve, npr. povratak prognanika, uspostava mira i prekid oružanih sukoba, Republika Hrvatska poduzela je dvije vojno-redarstvene akcije, *Bljesak* i *Oluju*, čime je oslobođeno više od 15 tisuća četvornih kilometara zapadne Slavonije, Banije, Korduna, Like i sjeverno-dalmatinskoga zaleđa (Živić i Cvikić 2010: 6). Nakon pregovora u Daytonu (1995. g.) te potpisivanja Mirovnog sporazuma u

Parizu (1995. g.), potписан је и tzv. Zagrebačko-erdutski sporazum (1995. g.)²² на основи којега је Вijeće sigurnosti UN-a донијело Резолуцију 1037 којом је усостављен мандат UNTAES-а (*United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia*). Мисија UNTAES-а требала је у року од две године омогућити reintegraciju okupiranih подручја истоочне Славоније, Баранје и западнога Сrijema у уставни, друштвени и гospодарски sustav Republike Hrvatske (Klein 2010). Уobičajeni назив за тaj процес је mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja. Ова је UN-ова мисија била уčinkovита, тако да је процес mirne reintegracije službenо завршио 15. сiječња 1998.

Nакон повратка prognanika обнављају се уништена инфраструктура и обiteljske kuće, поновно се оснивају sportska i kulturna društva te se организирају brojne manifestације (npr. Festival voćnih rakija i likera u Tovarniku, Iločka berba grožđa u Ilok-u, Divan je kićeni Srijem u Nijemcima i mnoge druge).

Povijesna zbivanja ostављају trag на језику и на идентитету stanovništva, а на kazivače su veliki utjecaj imali Domovinski rat i progonstvo. Тако ih је većina navela kako nakon Domovinskoga rata i povratka iz progona izbjegava ekavicu i pojedine lekseme jer су обilježeni kao srpski. Mnogi od njih су за vrijeme razgovora istaknuli kako су „tako govorili ranije, ali sad ne“, s tim da se „ranije“ odnosi na vrijeme prije Domovinskoga rata.

²² Službeni je назив sporazuma *Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu*. Potписан је 12. studenoga 1995.

3. GOVOR BAPSKE

U ovome će se poglavlju prikazati jezične značajke mjesta Bapske. Govor ovoga naselja prvi je od triju govora koji su opisani u ovome radu. Jezična se analiza temelji na vlastitim tonskim zapisima, a kao značajke donose se samo one koje se smatraju relevantnima za utvrđivanje pripadnosti govora Bapske slavonskomu dijalektu te se u radu ne daje cjelovit prikaz fonologije i morfologije. U nastavku teksta navode se opći podatci o naselju Bapska nakon kojih slijedi jezična analiza.

Naselje Bapska, kojemu pripada i zaselak Novak, smješteno je u zapadnom Srijemu, u Vukovarsko-srijemskoj županiji, 13 kilometara jugozapadno od grada Iloka, kojemu i administrativno pripada. Naselje se nalazi na zapadnim obroncima Fruške gore, 4,5 km južno od Dunava. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, naselje broji 938²³ stanovnika.

Prvi se put spominje 1332. godine, iako tragovi naseljenosti sežu do eneolitika i brončanog doba. Na arheološkom lokalitetu Gradac, u blizini Bapske, pronađeni su ostaci sopotske, vinčanske i starčevačke kulture, a na brežuljku Vikarevcu ostaci badenske kulture.

U pisanim dokumentima u razdoblju od 1332. do 1335. godine ime je sela zabilježeno u različitim oblicima: Baba, Baka, Baaba, a u obliku Bakafalva zabilježeno je 1398. godine. U 15. se stoljeću javlja oblik Babafalva kada je mjesto pripadalo kaštelu Šarengradu (Bösendorfer 1910.). *U dokumentima nastalim u XVII. stoljeću pisanim talijanskim jezikom ime sela piše se u oblicima Babsca, Babska i Babscha. U XVIII. stoljeću ime sela nalazimo u oblicima Babczka 1737, Babczka 1762, Babzka 1780-1782, te u XIX. stoljeću Bapsko 1803. i Babszka 1806-1808. godine* (Dević 2008: 15).

²³ Broj stanovnika Bapske, Iloka i Tovarnika preuzet je iz publikacije *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine* s mrežne stranice Državnoga zavoda za statistiku, <https://www.dzs.hr/>

Slika 2. Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj

(<http://www.visitvukovar-srijem.com/hr/vidjeti-dozijeti/kulturni-i-povijesni-turizam/srednjovjekovni-spomenici/crkva-blažene-djevice-marije-u-bapskoj,104.html>, pristupljeno 15. 8. 2015.)

Osmanlije zauzimaju Bapsku 1526. godine i ostaju sve do 1687. godine, a stanovnici toga naselja postaju kmetovi. Pretpostavlja se da je za vrijeme misionarskih vizitacija Bapsku posjetio i isusovac Bartol Kašić, prvi put 1613. i drugi put 1619. godine o čemu postoje zapisi u kojima govori o kapeli Blažene Djevice Marije (Kašić 2006). Godine 1664. turski Tatari opljačkali su crkvu i pokušali je zapaliti. Nakon toga pustošenja, selo je napušteno te nakon nekog vremena ponovno naseljeno.

Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj nalazi se danas na mjesnom groblju i mjesto je hodočašća na blagdan Male Gospe. U vrijeme nastanka građevine, selo se nalazilo oko crkve, a preseljeno je za vrijeme osmanlijske vladavine. Najstariji dijelovi crkve potječu iz 13. stoljeća iz razdoblja kasne romanike i rane gotike što ju čini najstarijom građevinom vukovarskoga kraja. Budući da je građevina uništavana i nekoliko puta obnavljana i nadograđivana, na njoj se danas mogu vidjeti utjecaji različitih umjetničkih razdoblja.

Tijekom Domovinskoga rata selo je opustošeno, mještani su ratne godine proveli u progonstvu te se vratili u Bapsku nakon mirne reintegracije 1998. godine.

3.1. FONOLOGIJA²⁴

3.1.1. Samoglasnici

Odraz jata

U govoru Bapske prevladava ekavski odraz jata:

- imenice: *nèdeljom, dèvōjke, dèca, kòlēvka, mèsec dâna, svêtom (među nâšim svêtom), cvêće, Srêm, Srémci, Némci (naselje Nijemci), vêk, déte, mèrica, prímer, plèva (pljeva), svëtlo, dèda, sêno, sëme, mësto*
- pridjevi: *bêli (bêli lük)*
- brojevi: *trìst dvê, dvê*
- glagoli: *iséčëmo, sëdnem, tèrala, sëćam se, ménjale, podélile, pëvat, pëvali, smëo, vòle (ôn vòle)*
- prilozi: *ùvek, lépo, na lévu stránu, pòsle.*

Osim ekavskoga, postoji i ikavski odraz jata u sljedećim primjerima: *nìgdi, dì, ùvik, rítko, žívili, tìli, vìdila, vòlili, vòlila, zdìla, sìkira, pràdid, dìda, posílo.*

Ikavski i ekavski odraz jata jednak je javljaju u svih govornika.

Prilog *ùvik* najčešće se javlja u konstrukciji odzdrava *ùvik fáljen*. Prilog *óvdje* zabilježen je u oblicima *óvde* i *óde*.

Odraz jata u glagolu *htjèti* zabilježen je i u ekavskom i u ikavskom obliku: *tèo je, tèla je*, ali i *tìli su*. Tako se i imenica *djèca*, osim u ekavskom obliku, pojavljuje i u jekavskom obliku: *s djècom, djèca*, a oblik za množinu umanjenice imenice *zdjèla* zabilježen je u sljedećim oblicima: *zdjèlice* i *zdëlice*.

Iz navedenih se primjera može vidjeti kako se ekavski odraz jata pojavljuje i u kratkim i u dugim slogovima te naglašenim i nenaglašenim slogovima u svim vrstama riječi. Jekavski se odraz jata javlja pod utjecajem standardnoga jezika jer je imenica *djèca* zabilježena i u ekavskom i jekavskom obliku, s tim da je ekavski oblik češći. Među ikavizmima prevladavaju stalni ikavizmi.

²⁴ Kazivači u Bapskoj bili su: Jela Butinović (1928.), Martin Rukavina (1934.), Bernardica Rukavina (1936.).

Stezanje samoglasnika

Samoglasnička skupina *ao* se na kraju riječi steže u *o* u čestici *kao*: *kò* (*Bílo je òvī, kò štò sàdē to pëvaju.*). Do stezanja *ao > o* nakon vokalizacije završnoga *l* (*l > o*) dolazi u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini: *rëko, ìmō, išo, mögo, pògledo, òstō, dřžo, döšo*. Isto se sažimanje (*l > o; ao > o*) javlja u imenica *posao* i *kotao*: *pòso* (*Tô je vèliki pòso.*), *kòto* (*Pìvò ūjutru se nàlīje vòda u kòto.*).²⁵

Do stezanja skupa *aa > a* dolazi u genitivu jednine imenica *strâh* i *grâh* nakon ispadanja suglasnika *h*: *strâ, grâ*.

Zabilježeno je i stezanje *eo > o* kod glagolskog pridjeva radnog u muškom rodu: *pòčo* (*Pòčo ïć ù cřkvu i vòle pëvat u zbòru.*). Nepromijenjen ostaje kada je *e* nositelj naglaska: *smèo, tèo*. Stezanje *ao > o* nije zabilježeno kod glagolskih pridjeva radnih kada je *a* nositelj naglaska: *znäo, däo*.

Ispadanje samoglasnika

U govoru Bapske zabilježeno je ispadanje samoglasnika *a, e, i* i *o* u zanaglasnom položaju. Samoglasnik *i* reducira se češće od ostalih samoglasnika i to u sredini i na kraju riječi, dok se samoglasnici *a, e, o* reduciraju samo na kraju riječi. Redukcija samoglasnika *i* u sredini riječi zabilježena je u sljedećim primjerima: *Mârca* (od *Marica*), *čètri, pàzt* (od *pàziti*), *vòla* (*vòlila*), *râdlo, kòlko, tòlko*. Na kraju se riječi glas *i* najčešće reducira u dativu jednine imenica *a*-vrste (*kùć < kùći*), u dativu jednine osobnih zamjenica *jâ, tî* (*mèn < mèni, tèb < tèbi*), u infinitivu (*lìzat, glèdat, šìt, rádit, čúvat, pàzit, ïć, pràvit, kòpat, kázat*) te u vezniku *àl < àli* i *ìl < ìli*. Samoglasnik *a* reducira se u polusloženicama, primjerice, *dìd-Pèra* i zamjenici *nìšt*. Ispadanje samoglasnika *e* i *o* zabilježeno je u manjem broju primjera. Samoglasnik *e* reducira se na kraju riječi u 3. osobi jednine prezenta glagola (*nìj* (*nìtko nìj dòbijo*), *nè mòž, däj* (*da je*), *kòj* (*ìmo*)), a samoglasnik *o* u primjerima *tàm, tàk, nèšt* i vezniku *àk* (*àko*). Svi se primjeri u slobodnom govoru mogu ostvariti i sa samoglasnicima, što znači da se ova pojava ne provodi dosljedno.

²⁵ Više o prijelazu *l* u *o* u poglavljiju 3.1.2. *Suglasnici*.

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj*, *tâ*, *tô* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz ôtoga*, *s ôtim*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena samoglasnika u govoru Bapske dosljedno je provedena kod svih govornika u sljedećim primjerima:

a/e: *sàdē*

u/o: *kròmpîr*

Osim oblika *sàdē*, javlja se i oblik *sàdér*.

Navedeni primjeri različita su postanja, na primjer, imenica *kròmpîr* dolazi od njemačke riječi *Gruntbir/Gruntbirne*²⁶. Oblik *kròmpîr* zabilježen je i u govoru Andrijaševaca u primjeru *nà suvo rëzanci s kròmpîrim* (Bilić i Kolenić 2004: 46).

3.1.2. Suglasnici

Suglasnici č, č, đ, đž

U govoru se Bapske ne razlikuju glasovi č, č, đ, đž; izgovaraju se kao [č] odnosno [đ]: *čânsne sèstre, bákanda*.

Suglasnik f

Suglasnik *f* ostvaruje se u posuđenicama: *fàmîlia, fûruna, friška, fajront, krófna, dùmstflàša* te zamjenjuje skupinu *hv* (*hv < f*) na početku riječi u primjeru *fáljen* (*Fáljen ïsus!*).

Suglasnik h

U govoru se Bapske suglasnik *h* uglavnom gubi. Zabilježeno je nezamijenjeno *h* u svega tri primjera i to kod imenice *hàljina*, pridjeva *plèhana* i *plèhan* (...*imali smo bòkâl ováko, plèhani.*) i glagola *hódat*. Kod imenice *krùh* zabilježeni su sljedeći oblici: *krùh* (*A kâd nàmâžeš krùh, äko ïspustîš, üvek òkrene se na pèkmez.*), *krùva* (*Nîj mi báka dála svâk pût krùva mâslom nàmazan.*) i *krù* (*Krù spâva.*). U obliku *krùva* suglasnik *h* zamijenjen je suglasnikom *v*. U ostalim je primjerima suglasnik *h* reduciran.

²⁶ Podatci preuzeti iz mrežnog izvora <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>.

Na početku riječi *h* se gubi u sljedećim primjerima: *ladòvina* (*hladòvina*), *rèn* (*hrèn*), *ládna* (*hládna*), *òćemo* (*hòćemo*), *ránilo* (*hranilo*), *ránit* (*hraniti*), *òće* (*hòće*), *těla* (*htjela*), *tíli* (*htjeli*). Redukcija suglasnika *h* u sredini riječi zabilježena je u primjerima *graòrica*, *näeklälle* (< *naheklale*; *Tô smo sáme näeklälle*.). Na kraju riječi *h* se gubi u nominativu jednine imenice *gräh* > *grå*, u kosim padežima sklonidbe zamjenica i pridjeva, *tî* (*Bilo je jâko kòd nás izvorā*, *tî bunáříčā*.), *òvî* (*ovih*), *njî* (*njih*), *svákákî*, *svakojákî*, *čásnî* (*kòd čásnî sestárâ*), *mùškî* (*njî dëset mùškî*), u aoristu glagola *bìti* (*bi* < *bîh*) i prilogu *öma* (*odmah*).

U sredini riječi suglasnik *h* zamjenjuje se s *v* i *j*, primjerice, *kûjna* (*kuhinja*), *snàja* (*snaha*), *njîja* (*njih*), *njîjov* (*njihov*), *njîjova* (*njihova*), *kùvano mëso* (*kuhano meso*), *kùvali* (*kuhali*), *kùvat* (*kuhat*), *skùvala* (*skuhala*).

Suglasnik j

Suglasnik *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev kod brojeva: *jedànâjst*, *sedàmnâjst*, *dvâjst*.

Suglasnik l

Suglasnik *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o* nakon čega dolazi do stezanja *oo* > *o*, npr. u imenica *vô* (*vôl*), *sô* (*sôl*). Promjena *l* > *o* nije zabilježena u pridjevu *kîsel*, kao ni u imenice *stôl*.

Suglasnik *l* umekšano se javlja kod imenice *lubènica* pa ta imenica u ovom govoru glasi *ljubènica*.

Suglasnik m

Riječ *prâbabâ* pojavljuje se s umetnutim suglasnikom *m*: *prâmbaba*.

Suglasnik r

Suglasnik *r* otpada na kraju riječi kod vremenskih priloga: *jùče*, *ùveče*, dok se kod veznika *jer* zamjenjuje suglasnikom *l*: *jël*.

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavnjuje se u *m* (*dm* > *m*) kod priloga *ödmâh* > *öma*. I. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ > /m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočetnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u f: *fáljen Ísus*, osim u primjeru *vätaš* (*hvätaš*) gdje prelazi u *v*.

Kod imenica *kć* i *kćérka* suglasnička skupina *kć* gubi *k* (*kć > c̄*) pa zabilježeni oblici glase *ćér, cérku*.

Prijelaz *kv > k* redovito se javlja kod zamjenica: *tákā, kojekákē, svákaki*, dok se zadržava kod imenice *cřkva* (*nèdeljom se išlo u cřkvu*).

Skupina *tk* na početku riječi pojednostavljuje se u *k* (*tk > k*) jedino kod primjera *kò* i *kògod* s iznimkom kod glagola *tkäti* (*já sam pùno tkäla*). U sredini se riječi pojednostavljuje kod zamjenica *svàko, něko, nìko*, a zadržava se kod sljedećih zabilježenih primjera: imenice *tëtka*, imenice *dòplatak* u genitivu jednine (*dòplatka*), pridjeva *rítko* i priloga *òtkud* kada se izražava nevjerica (*òtkud si se narádila*).

Praslavenske skupine **stj, *skj* u govoru Bapske odrazile su se kao *št*: *dvòrìšte*. Iznimka je imenica *bâšća* kod koje se javlja skupina *šć* i *kükunješće* (narodno kolo).

Glagol *iskati* zabilježen je u obliku *išćeš²⁷*. Za skupine **zdj* i **zgj* potvrđen je samo jedan primjer u kojemu se one odražavaju kao *žđ*: *grôžđe*. Za suglasničku skupinu *žd* u korpusu nije zabilježen ni jedan primjer.

U govoru Bapske zabilježeni su i oblici koji su u govoru skraćeni, a u kojima dolazi do redukcije suglasničkih skupina ili suglasnika: *ošli, ošlo, trist dvé*.

Zamjena suglasnika

Kod svih je sugovornika provedena promjena *s > c* u primjeru *câti (sati)*.

Glasovne promjene

Sibilarizacija nije dosljedno provedena u imenica *e*-vrste: *u rúki (Mònika u rúki, a ôn na léđa.)* i *u ríci*.

Do razjednačavanja ili disimilacije dolazi kod imenice *gúvno (mn > vn)*.

Prijeglas se ne provodi kod priloga *lösé (bílo lösó)*.

Prijeglas se provodi u imenica *a*-vrste muškoga roda kojima osnova završava na palatal u instrumentalu jednine, npr. *ùčiteljem²⁸* te u nominativu množine, npr. *vícevi, màjevi*.

²⁷ Više o glagolu *iskati* u poglavljiju 3.2.5. *Glagoli*.

²⁸ Više o imenicama *a*-vrste koje završavaju na palatal u poglavljiju 3.2. *Morfologija*.

3.1.3. Naglasak

Naglasni sustav govora Bapske sastoji se od četiri naglaska: dugosilaznog (*â*), kratkosilaznog (*ã*), dugouzlanznog (*á*) i kratkouzlanznog (*à*) te od zanaglasne dužine (*ā*).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *grôžđe, nîj* (od *nîje*), *kûjna, na dêsnû, lôšo, plêhan, rën*. Dugouzlanzi i kratkouzlanzi se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *vézla, vózovi, podélile, dvòrište, graòrica, tàka*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *vìnogrâdâ, pjèsamâ*.

Prenošenje naglaska na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *nâ tâvan u àmbâr*.

3.2. MORFOLOGIJA

3.2.1. Imenice

Broj

U govoru se Bapske po broju razlikuju jednina, množina i dvojina. Za dvojinu zabilježeni su primjeri uz brojeve *dvâ, trî, čètri*: *dvâ sèla, dvâ brâta, trî kècelje, čètiri gödine, dvâ ákova*.

3.2.1.1. Imenice *a*-vrste

1.) Muški rod

Genitiv i akuzativ jednine

U imenica muškoga roda uglavnom dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa jednine, bez obzira na to označava li imenica živo ili neživo: *mètâli su dûmsta, skùvala pèkmeza, ìmam vìnogrâda, nòsio kùlena*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode kako u slavonskom dijalektu često dolazi do izjednačavanja akuzativa za živo i neživo. To je značajka govora u slavonskoj Podravini, slavonskoj Posavini i baranjskim govorima slavonskoga dijalekta (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Istu su pojavu zabilježile Nina Mance (2014) i Silvija Ćurak (2012) u svojim doktorskim radovima u kojima su opisani govor podravskog poddijalekta slavonskoga dijalekta. Mijo Lončarić (1996), kada govori o kajkavskom narječju, spominje kako kod imenica muškoga roda na suglasnik koje označavaju neživo dolazi do izjednačavanja akuzativa i genitiva jednine.

Kada uz imenicu u akuzativu stoji prijedlog, tada ne dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa: *u vìnogrâd (Jâ donèsêm báki rúčak u vìnogrâd...), u àmbâr (...àjde kùći u àmbâr...), nà tâvan (Àjde nà tâvan.)*. Isto je zabilježila i Nina Mance (2014) u govoru Črnkovaca.

Instrumental jednine

U instrumentalu jednine nastavci su *-om* za imenice kojima osnova završava na nepalatal i *-em* za imenice kojima osnova završava na palatalni suglasnik: *síkirom (síkirom ù glâvu), šòrom (pèvali smo šòrom), s ùčiteljem*.

Nominativ množine

Nastavak u nominativu množine je *-i*. Jednosložne imenice u množinskim padežima proširuju osnovu infiksima *-ov-* i *-ev-*: *vózovi*, *võlovi*, *vičevi*, *màjevi*²⁹. Iz navedenih se primjera vidi kako se u govoru Bapske provodi prijeglas tako da infiks *-ov-* dolazi u imenica koje završavaju na nepalatal, a infiks *-ev-* u imenica na palatal.

Jedan broj jednosložnih imenica ne proširuje osnovu u množinskim padežima, primjerice, *kònji*, *dâni*.

U nominativu množine dolazi do sibilarizacije osnova na *k*, *g*, *h*: *òrasi*, *mòmci*.

Genitiv množine

U genitivu množine najčešći je nastavak *-ā*: *vìnogràdā*. Nastavak *-ī* zabilježen je jedino u imenici *křst* u značenju *snop žita*: *štō više křstī, to díka*.

Dativ množine

Dativ množine ima nastavak *-ima*: *nosi dìdacima*.

Akuzativ množine

Akuzativ množine imenice *vôz* (u značenju zaprežna kola kao mjera za količinu tereta) zabilježen je u obliku *vózovi* (*võzimo vózovi*), s nastavkom *-i*. Isti se nastavak za akuzativ množine spominje i u gramatici Bartola Kašića (Kolenić 2003a). Kada govori o sklonidbi u Kašićevoj gramatici i imenicama s nastavkom *-a* u genitivu jednine, Lj. Kolenić kaže sljedeće: *u Amn. zapisuje (Kašić) dva nastavka u imenica koje u Njd. završavaju na -Ø: -i i -e.* (Kolenić 2003a: 107) S obzirom na to, kao primjer sklonidbe, dana je imenica *golub* koja u akuzativu množine ima dva oblika: *golubi* i *golube* (Kolenić 2003a).

Ostali primjeri akuzativa množine u govoru Bapske imaju nastavak *-e*: *kònje* (*Ìmali smo kònje.*), *švàrglōve* (...*òdvàjā se za švàrglōve*).

²⁹ *Vađenje majeva* narodni je i tradicionalni običaj u Bapskoj. U noći između 30. travnja i 1. svibnja pred kućama pojedinih obitelji postavi se jasen okićen vrpcama i bocama pića koji se naziva *maj*. Tako postavljenog drvo ostaje sve do zadnje nedjelje u svibnju kada se vadi iz zemlje uz posebnu svečanost.
(<http://kudsokicabapska.blogspot.hr/2013/05/stari-obicaj-drvce-zeleno-u-selu-bapskoj.html>)

Lokativ množine

Toponimi koji imaju samo oblik za množinu u ovom padežu imaju nastavak *-ima* (*pod Vínkovcīma*), ali i stari nastavak *-ih* (*u Vínkovci*).³⁰ Ostale imenice *a*-vrste u lokativu množine imaju nastavak *-ima*: *po kònjima, na òdžacima*.

Instrumental množine

Instrumental množine ima nastavak *-ima*: *s òrasima*.

2.) Srednji rod

Imenice srednjega roda *a*-vrste u nominativu jednine imaju nastavke *-o* (*sèlo, kölo*) i *-e* (*grôblje*). Imenica *déte* u nominativu jednine ima nulti morfem, a osnovu u jedninskoj sklonidbi proširuje infiksom *-t-* (D jd. *détetu*). Množina imenice *déte* izražava se zbirnom imenicom *dèca/djèca* i sklanja se po jedninskoj sklonidbi imenica *e*-vrste (N mn. *dèca/djèca*, G mn. *dèce/djèce*...). U praslavenskom su jeziku imenice koje su označavale mlado čovjeka ili životinje (npr. *telę – telęte*) pripadale *t*-osnovama. Nazalni samoglasnik *ɛ* prešao je u *e* pa danas imamo oblik *déte* u nominativu jednine.

Imenice *vráta* i *köla* imaju samo gramatičku množinu i pripadaju imenicama koje nazivamo *pluralia tantum*.

3.2.1.2. Imenice *e*-vrste

1.) Ženski rod

U imenice *e*-vrste ubraja se zbirna imenica *dèca/djèca* čiji se oblik za jedninu sklanja prema *a*-vrsti (*déte*, G jd. *déteta*).

Nominativ jednine

U nominativu jednine nastavak je *-a*: *rúka, kùća*.

Dativ i lokativ jednine

Nastavak je u ovim padežima *-i* (nà njivi céli dâñ, ödemo se kùći dèvojke prësvûc). Sibilarizacija nije dosljedno provedena pa imamo primjere *u rúki* (*Mònika u rúki, a ôn na léđa*.) i *u rúci*.

³⁰ Kako u govoru Bapske dolazi do redukcije suglasnika *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavak *-i* (*u Vínkovci*).

Nominativ množine

Nastavak u nominativu množine imenica *e*-vrste ženskoga roda je *-e*: *skalíne, zdělice* (*I male zdělice*). Imenica *svínja* u nominativu množine ima nastavak *-i* (*svínji*): *kád se kólju svínji*.

Genitiv množine

Genitiv se množine tvori nastavkom *-ā*: *pjèsamā, krápā, sestárā*.

Dativ i instrumental množine

Dativ i instrumental množine imaju nastavak *-ama*: *to se ránilo někad krávama, s děvojkama*.

Lokativ množine

U lokativu množine dolaze dvije vrste nastavaka: *-ama* (...*òdemo se kùcí dèvojke prèsvùc àko smo u svilämā, bílo je i u kolibämā...*) i stari nastavak *-a*, od praslavenskog *-ahB* (*Mî smo sví bili u súkanja, níje bílo u háljina ònda*.).

Kada govore o jezičnim značajkama slavonskoga dijalekta, E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahB): ò poklada, na njívâ. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentala množine s unificiranim nastavkom, tj. -ama.* (2014: 57)

2.) Muški rod

Prema *e*-vrsti sklanjaju se imenice muškoga roda na *-a* (*dèda-e; báća-e*) i muška imena i nadimci na *-a, -o*: *Mäta-e, Páva-e, Íva-e* (*mâli bâš Íva bío*), *dèda-Gäbro* (G jd. *dèda-Gäbre*), *stríc-Páva* (G jd. *stríc-Páve*), *dèda-Dóna* (G jd. *dèda-Dóne*), *díd-a-Përa* (G jd. *díd-a-Përe*).

3.2.1.3. Imenice *i*-vrste

Nominativ jednine

Imenica *kćí* u nominativu jednine glasi *kćér*: *njêna je kćér učitèljica*.

Instrumental jednine

Imenica *mâst* u govoru Bapske ima nastavak *-(j)u, mâšću*: *mâžemo mâšću*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: mâšćom, soljôm, pamećom, cérjom, itd.* (2014: 55)

3.2.2. Pridjevi

Komparativi pridjeva koji su zabilježeni u korpusu u govoru Bapske tvore se sufiksima *-ijī* (*stàrijī*), *-(j)ī* (*mlàđī*). Komparativ od supletivnih osnova ima pridjev *velika* – *věča*. Budući da u slavonskom dijalektu (Kolenić 1997a) u komparativu pridjevi mogu dobiti sufikse *-ji*, *-iji*, *-eji*, primjere za superlativ *nâjdužja* i *nâjdužje* možemo smatrati značajkom slavonskoga dijalekta u govoru Bapske.

Superlativ se tvori tako da se na komparativ pridjeva doda prefiks *nâj-*: *nâjstàrije*, *nâjbolje*, *nâjslađe*, a zabilježeni su i superlativi *nâjdužja* i *nâjdužje*.

U govoru se Bapske ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva. Svi se pridjevi sklanjaju kao određeni pridjevi: *od kùpusovog rásola*, *da kùpimo nòvī tràktor*. Tako je i u većini govora slavonskoga dijalekta.

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h*: *kòd čásnī sestárā*.

3.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

Genitiv i akuzativ množine zamjenica *ònī*, *ònā*, *ònē* glasi *njī* i *njīja*: *ònā je vòlila njī*, *njī je bilo trī brata*, *kòd njī je bilo žéna*, *käd sam jâ dòlazio kòd njīja*.

Nenaglašeni oblik akuzativa zamjenice *ònā* glasi *je*: *jâ je nísam ùpāmtila*.

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *njīhov* glasi *njījov*: *òva finótija njījova*. Kod ovog je oblika zamjenice suglasnik *h* (*njīhov*) zamijenjen suglasnikom *j* u intervokalnom položaju (*njījov*).

Zamjenica *njézin* uvijek se javlja u kraćem obliku, *njén*: *njéna je kćér ùčiteljica*.

Pokazne zamjenice

U govoru je Bapske zabilježena uporaba sljedećih pokaznih zamjenica: *tâ*, *tâj*, *òvaj*, *òva*, *òvo*, *ònâj*: *tâ je sâd óvde u sèlu*, *po tìma plésòvima*, *nàvikli na òvaj drùgi gövor*, *ònâj repòrter*, *dôđe tâj dëčko*, *òva dvâ*, *jâ sam pùno tkäla òvî krpârâ*. Pokazne se zamjenice koriste bez obzira na to je li što označeno bliže govorniku, sugovorniku ili je udaljeno od govornika i sugovornika.

Kod zamjenica *tâkî*, *tâkâ*, *tâkô* dolazi do promjene suglasničke skupine *kv* > *k*: *tâkâ mâla obúče nòšnju*. Pokazne zamjenice *tâj*, *tâ*, *tô* imaju oblik *òtaj*, *òta*, *òto*. Isti se oblik javlja kada uz zamjenice *tâj*, *tâ*, *tô* stoji prijedlog: *iz òtoga smo jëli*. Genitiv množine zamjenice *tâj* javlja se u obliku *tî*, bez završnoga *h*: *tî bunarića*.

Upitno-odnosne zamjenice

U korpusu su potvrđeni oblici *kò, štà: kò štà mètne, štà ste tìli*. Osim tih oblika zabilježena je još zamjenica *kòjī, -ā, -ē* te zamjenica *koliko, -a -o* u obliku *kòlki, -a, -o: tâ kòja je rèduša, pomágala kòlko sam móglia*.

Neodredene zamjenice

U govoru se Bapske upotrebljavaju oblici *svàko, nèko, nìko: svàko je ìmō svòju kùću, nèko je nòsio i kùlena, nîj nìko rèko stèpenice.*

Oblici *svàkakav, kojekàkav* glase *kojekàki, svàkaki: bùde šárā svàkàki, onàk kojekàke, bílo je rùčnog ráda svàkàkog*. Zabilježen je i primjer *svakojáki* za genitiv množine: *bílo je pjèsamā svakojáki*.

U genitivu se množine gubi krajnji suglasnik *h* (*bílo je pjèsamā svakojáki.*).

U instrumentalu je zabilježeno umetanje prijedloga između prefiksa i zamjenice: *ni s čim, ni s kim.*

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svôj, svòja, svòje* u govoru se Bapske upotrebljava kada označuje pripadnost subjektu (Ham 2012):

*ìmali su svôj dân
òni òblaču svòje nòšnje
òstavila sam svòju nòšnju.*

Ponekad se umjesto povratno-posvojne zamjenice koristi posvojna zamjenica: *dóđe Ljérka sa njénom málom* umjesto *dóđe Ljérka sa svòjom málom te jâ ìmam móju Góspu Bäpsku* umjesto *jâ ìmam svòju Góspu Bäpsku*.

Povratna zamjenica

Povratna zamjenica *sèbe, se* nema oblike za nominativ i vokativ. Genitiv i akuzativ imaju oblik *sèbe, se* (*istreseš vodu nà sebe*), dativ i lokativ imaju oblik *sèbi* (*kad sèbi nešto popravim*). Enklitički oblik *si* u dativu i oblik za instrumental nisu potvrđeni jer ih sugovornici nisu upotrebljavali tijekom razgovora.

3.2.4. Brojevi

Glavni i redni brojevi od 11 do 19 završavaju na *-najst: jedànàjst, pètnàjst, sedàmnàjst*. Kod glavnih i rednih brojeva često dolazi do gubljenja samoglasnika *e* i skupine *de* u sredini

riječi, *četrdèst dvâ, trìst dvé, četrdèst, pedèst*, s tim da se u govoru javljaju i oblici *pedèsët, četrdèsët*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *nëki*: *bíla jèdna, jèdna bâba Vítä*.

Od brojevnih imenica zabilježeni su sljedeći primjeri: *dvòje dèce, čètvero djèce*, s tim da se ponekad glavni brojevi upotrebljavaju umjesto brojevnih imenica: *ðva dvâ su mâla bíla dečkíca*.

3.2.5. Glagoli

Infinitiv

U govoru se Bapske u infinitivu gubi završno *i*: *rádit, sjëst, kùvat, bìt, pàzt, hódat, uválit, prèsvúć*.

Osim krnjeg infinitiva, javlja se i infinitiv s kraјnjim *i*:

Mî smo Srémci i nè može bìti drùkçijë.

Màtorog se kònja ne ùci kòla vòziti.

Dànas joj je išla kúpiti cipele.

Pèvati se mòra, kò nè vòli, slùšati nè mòrâ.

E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s kraјnjim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krjni infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krjni infinitiv, u govorima Tovarnika i Iloka također se javlja i infinitiv s kraјnjim *i*.

Glagoli II. vrste u govoru Bapske imaju infiks *-ni-, brìniti*, što je karakteristika slavonskoga dijalekta, a glagoli III. vrste *-jeti, -ljeti, -njeti* zamjenjuju s *-iti: vòliti, vìditi*.

Glagol *zasúšiti* ima značenje *presúšiti*: *i svë je to sàd zasúšilo*.

Prezent

Glagoli II. vrste u prezentu imaju nastavke *-em, -eš...* (*brìnem, brìneš*). Glagoli III. vrste imaju nastavke *-im, -iš...* (*vòlim, vòliš; pámtem, pámtiš*). U 3. osobi množine glagoli IV. vrste imaju nastavak *-u: zàpalu, òblâču, ùču, pràvu se, prùžu, cìstu, pòplašu se, ràstoču se (kòla se ràstoču)*). Nastavak *-u* zabilježile su i A. Bilić i Lj. Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca te Stjepan Ivšić* (1913: 186).

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govorovi slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavke *-iju, -eju (kradeju)* te nastavak *-aje* u drugoj skupini.

U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu.* Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom (Kolenić 1997a: 112). Valja napomenuti kako se nastavak *-u* u 3. osobi jednine pojavljuje i u govorima Iloka i Tovarnika.

Niječni prezentski oblik glagola *htjëti* u 3. osobi množine glasi *nécedu* (...*nécedu da priznaju năše.*) Nastavak *-du* u 3. osobi množine javlja se i kod glagola V. vrste 3. razreda *kázati i námetati: kâžedu* (*Sàd svi kâžedu rùčník.*), *námećedu* (*Önda náméćedu graòrice, zöbi zélene da tâ vòda büde céli dân ládna.*).

Glagol *némati* u 3. osobi množine javlja se s proširenom prezentskom osnovom i glasi *némadu* (*Sàd némadu ni glâs, némadu ni slüha öva dèca.*), isto kao i glagol *znäti: znâdu* (*Tô ně znâdu năšt.*), dok je u ostalim osobama jednine i množine konjugacija bez proširene prezentske osnove: *znâte, ně znám, znâ.*

O nastavku *-du* u 3. osobi množine govori i Stjepan Sekereš (1983) te navodi kako se taj nastavak javlja samo u srijemskom govoru, tj. vojvođanskom poddijalektu. Budući da su isti nastavak u 3. osobi množine zabilježili B. Finka i A. Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca, može se reći kako bi govor Bapske mogao pripadati slavonskom dijalektu.

Kod glagola *mètnuti*, koji pripada glagolima II. vrste i završava na *-nuti*, u prezentu su zabilježeni oblici *mètne, mètnu*, ali i oblik *mètu* za 3. osobu množine gdje je došlo do ispadanja morfema *-n*.

U govoru Bapske zabilježena je i uporaba svršenog prezenta pomoćnoga glagola *bìti* (Babić i dr. 1991: 688):

...*önda tô büde lépo.*

...*büde šárā svâkakî.*

Önda òna büde s djècom...

...*da tâ vòda büde céli dân ládna.*

Niječni prezentski oblik glagola *bìti* u 3. osobi jednine ima oblike *níje, nîj: níje bilo u haljína önda, nîj nîko rëko stëpenice.*

U govoru Bapske zabilježen je i oblik *zabacívaju: öni sàd kàd plêšu svë nòge někako zabacívaju.*

Glagol *umàškaru se* nastao je prema imenici *màškara: Mâškare se obúku. Umàškaru se.* Više o obliku ovoga glagola bit će u poglavlju 3.4. *Tvorba riječi.*

Zabilježen je i oblik *nogomètaju se* (*Samo se nogometaju.*), za 3. osobu množine, nastao prema imenici *nògomèt*.

Glagol *vrèti* pripada 4. razredu I. vrste glagola *i ima dvoje prezentske nastavke: -īm, -īš... i -ēm, -ēš..., ali na različite osnove: vr-īm, vr-īš..., vr-ē i vr-û i vrīj-ēm, vrīj-ēš...* (Babić 1991: 685). U govoru Bapske u upotrebi su oblici *vrî, vrê, vrû* (...*đjde, ěvo vòda vrî*.).

U 3. osobi jednine glagola *boljeti*, koji pripada glagolima III. vrste, javlja se oblik *bòlē* (*Iz bòkala da me bòlē gláva.*).

Glagol *vòliti* u 1. osobi jednine zabilježen je u oblicima *vòlem* i *vòlim* te u 3. osobi jednine u oblicima *vòle* i *vòli*:

...vòlem rádit rùčni râd.

Jâ nâjviše vòlim sjèst za mǎsinu.

Jâ kâžem, jâ bâš vòlim štò smo mî tâmo bili...

...i vòlē pèvat u zbòru.

...kò ne vòlî slušati nè môra.

Oblici *vòlem* i *vòle* zabilježeni su kod jednog ispitanika. Ostali ispitanici upotrebljavali su oblike *vòlim* i *vòli*.

Glagol *iskati* pripada 2. razredu V. vrste, a u govoru Bapske zabilježen je oblik *ïšćeš* (*Dodeš i ïšćeš brèskörke.*) za 2. osobu jednine. Skupinu šć i oblik *ïšćem* zabilježio je i S. Ivšić u posavskom govoru. (1913: 200) Taj isti oblik glagola spominje i S. Sekereš (1983: 132) u iločkom govoru.

Glagol *ütrniti* koristi se i u značenju *ugasiti* (*ütrnu lâmpu*).

Perfekt

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *bìti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog, ali i primjeri u kojima se javlja nenaglašeni prezent pomoćnoga glagola *bìti* uz glagolski pridjev radni:

A bìo nèki dëda Gàbra i sàd ôn dòšo kòd njî.

Môj svèkar vòlio pèvat.

Môj mûž vòlio pòpare.

Sàd je to svè tâmo zarásłô, nêma ni stàze ni piúta.

Štâlu je svâko ímô, òbavezno.

U perfektu povratnih glagola u 3. osobi jednine česti su oblici s nenaglašenim oblikom glagola *bìti* i povratnom zamjenicom: *äl je se iznenádio, ôn je se drùg pût ožènio*. Osim tih oblika, zabilježeni su i oblici perfekta bez pomoćnoga glagola *bìti*: *Ôna se ùdala za Márka*.

Isto je zabilježila i Lj. Kolenić (1996) u govoru Ilače gdje iza perfekta glagola *bìti* u 3. osobi jednine dolazi zamjenica *se*, na primjer: *(ònda) je se glèdalo (di je veći imètak, tåmo) je se išlo.* (1996: 216) Također se navodi kako je i Stjepan Ivšić zabilježio ovakav oblik perfekta u posavskom govoru u Magića Mali.

Futur I.

Futur I. tvori se od infinitiva i prezenta nenaglašenog oblika pomoćnoga glagola *htjèti*:

Önda vòzïdba, pa ràstavljamò kòla, sàd će bìt dùgačka kòla.

Kàd se završlo žìto, sàd će bìt vòzïdba.

Na Branšáčeve će ràsípat cvéće u nòšnjì, tåka mâla obúče nòšnjù.

Sa ču jâ vâma kázat.

Imperativ

Najčešći oblici imperativa dolaze s česticom *äjde/äjd, äjdete/äjte, äjdemo: äjde u vòzidbu, ònda äjde kùći u ämbär, äjdete nàpolje, kod njìja äjdemo, äjte za sìniju jèst.* E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: *(h)ajde je turcizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (äjde, äjd, äj), 1. osobu množine (äjdemo, äjmo), i 2. osobu množine (äjte)* kao svaki imperativ glagola (2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Iloka i Tovarnika, koji su opisani u ovom radu.

Glagol *snášati* u 2. osobi jednine ima oblik *snášaj*: *Önda snâšaj, štò više kŕstí, to díka.* Navedeni glagol završava na *-ati* pa se imperativ tvori nastavcima *-aj, -ajmo, -ajte.* Isto je zabilježio Stjepan Sekreš u govoru Iloka: *upotreba oblika unašati, iznašati mjesto književnih oblika unositi, iznositi: unašam, unašali, iznašam, iznašali* (Sekereš 1983: 126).

Zabilježen je i oblik *stovárljaj* za 2. osobu jednine: *stovárljaj* öpet u značenju *istovariti*.

Imperativ glagola *mètit* (od *metnuti*) glasi *mèti: mèti im kobàsice.* Glagol *mètnuti* u slavonskom dijalektu ima oblik *mètit: prema poginit, osvanit očekivali bismo i metnit, međutim, umjesto takvoga oblika vrlo se često čuje mètit što je specifičnost slavonskoga dijalekta* (Kolenić 1997a: 111). Osim imperativa, od oblika *mètit*, tvore se i ostali glagolski oblici.

Kondicional I.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i nenaglašenog aorista glagola *bìt*, koji u svim osobama jednine i množine ima oblik *bi* (prema 2. i 3. osobi jednine): *môj bi muž bìo môm bràtu zèt, jâ bi znào.*

Glagolski pridjev radni

Glagolski pridjevi radni glagola koji pripadaju III. vrsti glase *obòlili*, *vìdila*, *vòlila*, *žívili* prema infinitivima *obòliti*, *vìdit*, *vòliti* i *žíviti* što je već naznačeno u dijelu u kojem se govori o infinitivu. Glagolski pridjev radni glagola *brìniti se* (pripada II. vrsti) je *brìnio se*.

Glagolski pridjevi radni glagola *htjèti* zabilježeni su u oblicima *tìli* i *tèo*, *tèla*. Glagolski pridjev radni glagola *smjèti* zabilježen je samo u ekavskom obliku *smèo*. Oba ova glagola pripadaju 5. razredu I. vrste.

Kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se steže s prethodnim samoglasnikom (*imal* > *imao* > *imo*): *rèko*, *ìmō*, *ìšō*, *pòšō*, *òstō*, *dòšo*. Ako je *a* nositelj naglaska, ne dolazi do sticanja *ao* > *o*: *dào*, *znào*. Zabilježeno je i sticanje *eo* u *o* kod glagolskog pridjeva radnog u muškom rodu: *pòčo* (*Pòčo ić u crkvu i vòle pèvat u zbòru*). Nepromijenjen ostaje kad je *e* nositelj naglaska: *smèo*, *tèo*.

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni tvori nastavcima *-t*, *-ta*, *-to*, što je značajka slavonskoga dijalekta: *nàpravít*, *òbnovít*, *pòkrít*.

3.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

Prema značenju prilozi se dijele na:

a) mjesne priloge: *dì*, *nègdi*, *nìgdi*, *óde* i *óvde*, *òstrag*, *tàmo*, *òvamo*:

...al nègdi níje bilo i mòra ić nà njìvu.

Némam ni dì.

...sìn se zapòsljo òma nègdi.

Mèni je bilo tám lòšo, óde sam òzdravio.

Òstrag tàmo zàpalu.

Dì je vàš dàda?

Mòmci su išlì dì je posílo kod dèvojákà...

b) vremenske priloge: *ùvek*, *òma*, *ùjutru*, *sàd*, *sàdè* i *sàdèr*, *nikad*, *pòsle*:

...sìn se zapòsljo òma nègdi.

ùvek òkrene se na pèkmez

Sàd se nìgdi vìše nè čuje pèsma.

Bílo je òvì, kò štò sàdè to pèvaju.

Sàdēr?

c) načinske priloge: *tàko, někāko, svakako, säsma, drugàcije, lêpo, lòšo:*

säd tàko žívimo, tàko üvek, to je tàko célog Bòžića

svë nöge někāko zabacívaju

Säsma je bilo drugàcije vëć sad.

d) količinske priloge: *mälo, više, pùno:*

ìdem mälo

Säd se nìgdi više nè čuje pësma.

Prilog *jáko* u govoru Bapske upotrebljava se u značenju *puno*: *Bilo je jáko kòd nás izvòrā, tî bunářicā*. Prilogom *vàlda* izriče se vjerojatnost i pretpostavka: *ònì su vàlda pedèset lítara vòde pòpili*.

Prijedlozi

U govoru Bapske prijedlog *s/sa* dolazi s instrumentalom kada se označava društvo i sredstvo: *pòkríto sà slámom, vêže sa štrângom, sa ùnukom*. Prijedlog *od* rabi se s genitivom u primjerima u kojima označava posvojnost: *šürjak je brät od žène, dvê kùče od pòkojnog bräta*. Prijedlozi *u, na* zabilježeni su uz genitiv jednine i množine: *sáma u màme, òralo se na vòlôvâ, u šljivíkâ*. S. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od značajki istočnoposavske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*.

Česta je uporaba prijedloga *pri*: *dědáci pëvaju pri lámpi*. U govoru je zabilježena sljedeća neuobičajena sveza prijedloga i imenice: *u tamburice svírali*.

Veznici

Veznik vëć češće se koristi od veznika *nëgo*:

I kòd nás se níje rëko rùčník, vëć pëškîr.

...i drùkçije se plésalo vëć sad.

Níje bíla strîna kòd nás, vëć smo zváli nîna.

Säsma je bilo drugàcije vëć sad.

...nísam ovàko rùčno, vëć sam ovàko na mäšinu šlîngala...

Zabilježen je samo jedan primjer s veznikom *nëgo*: ...*ònì níkad níje rëkla ni bëba ni dîda, nëgo üvek màma i tåta...*

Čestice

U govoru se Bapske upotrebljava čestica *sve* kada se želi istaknuti neka radnja: *mäma mu dâ, a ôn sve zvëcka; òni sâd kåd plêšu, svë nõge někâko zabacívaju.* Od ostalih čestica zabilježene su: *bâš, čâk, ëto.* Čestica *âjde/âjd* služi u tvorbi imperativa o čemu je već bilo riječi (*v. 3.2.5. Glagoli*).

3.3. SINTAKSA

Uz genitiv dolazi prijedlog *u*: *jâ sam bîla sáma u mâme*. Također je zabilježen genitiv u ulozi bližeg objekta: *Môj je mûž vòlio pòpare*. Posvojni genitiv javlja se s prijedlogom *od*: *môja sèstra od strîca, ùlazna vrâta od ulîce, šùrjak je brât od žene, dvê kùće od pòkojnog brâta, jetîve su kâd su od dvâ brâta*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava i društvo i sredstvo: *nàmaže sa mäslom, sa njénom mâlom*.

U slobodnom je govoru zabilježena upotreba glagolskih oblika u množini uz zbirne imenice *bùrad* i *ùnučad* (*su se držala bùrad, tû su bila bùrad u käčari, tâmo su se ùnučad ròdila*).

Broj *jedan* upotrebljava se u značenju *neka/neki* u jednini i množini: *jèdna bâba Vita, jèdni su rëkli da su Némci³¹ u Srêmu*.

Često se u govoru upotrebljava zamjenica *tô* u ulozi subjekta: *ònda tô bùde lêpo*. Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom u upotrebi su kada nije naznačen vršitelj radnje: *tô se plésalo, tô se tåko igralo, tô je nèdeljom se išlo u cîkvu*.

Za prepričavanje prošle radnje, osim perfekta, koristi se i prezent. Pripovjedačkim se prezentom opisuje radnja koja se odvijala i ponavljala u prošlosti: *Pìrvo ūjutru se nàlîje vòda u kòto i ôdložiš vätru. Ônda se skúpljaju, pòpiju mälo râkije, äjde, evo vòda vrî. Ônda se kòlje*. Istu ulogu ima i uporaba svršenog prezenta pomoćnoga glagola *bìti*: *ònda tô bùde lêpo, bùde šárâ svâkaki, ònda òna bùde s djècom, da tâ vòda bùde céli dân lâdna*.

Kada se prilikom pripovijedanja koristi perfekt, on može biti s nenaglašenim prezentom pomoćnoga glagola *bìti* uz glagolski pridjev radni, ili sam glagolski pridjev radni bez pomoćnoga glagola *bìti*:

Sàd je to svê tâmo zarásłô, nêma ni stâze ni púta.

A bìo nêki dèda Gâbra i sàd ôn dòšo kòd njî.

Môj svèkar vòlio pèvat.

Imperativ se kod prepričavanja upotrebljava kako bi se prikazala dinamičnost radnje u prošlosti: *Nèdeljom popódne plèti úža, ūjutru na pòso, jâ i brât kosimo, njî dvê rukovèdaju, dîda, ôn vêže. Ônda snâšaj, štò vîše kîstî, to dîka*.

Glagoli *svírati* i *ìmati* otvaraju mjesto izravnom objektu, u akuzativu. U govoru Bapske glagol *svírati* dolazi s prijedlogom *u*: *u tàmburice svírali*, dok glagol *ìmati*, kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu (*ìmam vìnogrâda, ìmamo bâšće*) i u

³¹ Misli se na naselje Nijemce.

akuzativu (*Ìmali smo málí stôlić*). Uz negirane glagole javlja se slavenski genitiv: *nêma ni stâze ni pûta*. Također su zabilježene i konstrukcije glagola *òrati* s prijedlogom *na*: *òralo se na vòlôvâ*, *òralo se na könjima*. U govoru je Bapske potvrđena i upotreba genitiva množine umjesto lokativa množine: *u šljivika*. S. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od osobitosti istočnopoljske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*.

U korpusu je u govoru Bapske potvrđena česta uporaba jednostavnih i jednostavno proširenih rečenica: *Tako su ùvek i udávali. Òna je bíla sad nèdavno na telèviziji. Jâ sam slùšala bâš Televiziju Vínkovci*.

Od nezavisnosloženih rečenica, u korpusu je potvrđena česta uporaba sastavnih rečenica, a od zavisnosloženih rečenica vremenske: *Iséčëmo òve këpe pa ònda fíno tô išâramo. Šlîngalo se pa se vézlo. Nîj nìko rëko stëpenice prije kàd smo bíli málî*.

3.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-o*, *-a* i *-ica*: *Stípo*, *Màta*, *Páva*, *Íva* (*máli băš Íva bío*), *Túnica*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a*, *-(i)ca*: *Cèca* (*Jèdna băba Cèca se ùdala.*), *Vítia*, *Màrca* (od *Marica*), *Mârca* (*Òni se băš nisu slágali, băka Mârca i dëda Përa.*)³²

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dëda-Gäbro*, *strîc-Páva*, *strîc-Stípa*, *dëda-Dóna*, *dëda-Stípa*.

Kod polusloženica, prvi dio polusloženice ostaje nepromijenjen, a drugi se sklanja, npr. *Kòd móglida-Màte, ìmali smo bòkál, pléhani.*³³

Polusloženica u čijem je prvom dijelu završni samoglasnik reduciran, zabilježena je samo jedanput: *dìd-Përa* (*Nêma, tû je dìd-Përa năš bío glàvnî gázda.*) Takve polusloženice navodi i Lj. Kolenić (1997a: 113) kao osobitost slavonskoga dijalekta: *To je sveza tipa băć-Màta u kojoj prvi dio složenice ostaje nepromijenjen, a drugi dio, osobno ime, sklanja se: snăš-Pôlă, băb-Rézë, strin-Mârù, cîć-Mâtù.*

Etnici su zabilježeni samo u množini (*Bàpčâni*, *Nováčani*, *Ìločâni*, *Tòvârničâni*, *Lováščâni* (mještani Lovasa), te u jednini ženskoga roda (*Bàpčânska*). Množinski je sufiks *-(j)ani*, a sufiks za jedninu ženskoga roda je *-ka*. Ktetici se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *bâpski govèdár*, *nòvački govèdár*, *nòvačke ûlice*.

Umanjenice se tvore sufiksom *-ic*: *kòlčíć*, *stòlić*.

Od imenice *mâškara* prefiksno-sufiksnom tvorbom, tj. prefiksom *u-* i sufiksom *-ati*, nastao je glagol *umâškarati se* (*Mâškare se obúku. Umâškaru se.*). Također je u govoru Bapske zabilježen i glagol *nogometaju se* nastao od imenice *nogomet* i sufiksa *-ati*. Prema Babiću (2002), sufiks *-ati* je, uz sufikse *-iti* i *-ovati*, vrlo plodan za tvorbu glagola od imenica.

³² Kod sufiksa *-ica* dolazi do redukcije samoglasnika *i* u zanaglasnom položaju – primjeri su *Mârca* i *Mârca* od *Marica*.

³³ Sugovornici su za vrijeme razgovora jednakoj upotrebljavali ekavski i ikavski oblik imenice *djëd*: *dëda-Përa*, *dìda-Përa*, *dìda-Màta*.

3.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini analizirati leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Bapske, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

Leksemi koji zbog izvanjezičnih razloga, primjerice industrijalizacije ili promjene načina života više nisu u upotrebi, a bili su aktualni u mladosti kazivača su: *dřdānke* – narodni običaj u vrijeme svinjokolje, *pàrnjača mǎšina* – vršilica, *pívčica* – dječja igra, *pâučiti* – kočiti kola štapom ili kolcem, *pudárīti* – čuvati vinograd ili usjev, *küćarke* – ulazna vrata od ulice.

Leksemi karakteristični za srijemsko i slavonsko podneblje najbolje su očuvani u nazivima jela: *kìselica* – zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem, *táčci* – jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima. Ovdje možemo uključiti i neke od naziva za rodbinu i svojtu: *bäča* – brat od milja; odrasla muška osoba, *bája* – najstariji brat ili rođak, *dáda* ili *dàda* – tata, *déda* ili *dìda* – majčin ili očev otac, *dèdāci* ili *dìdāci* – preci; djedovi; stariji ljudi, *jètrva* – žena muževljeva brata, *néna* ili *něna* – starija sestra ili sestrična od milja, *nènica* – sestrična, *nîna* – strina, *snàja* – sinovljeva žena; bratova žena, *zèt* – kćerin muž; sestrin muž, *jètrva* – žena muževljeva brata.

Osim domaćih riječi, u uporabi su turcizmi (*bâšča* – vrt; *džigerica* – jetrica; *kòmšija* – susjed...), germanizmi (*dùmst* – kompot; *friško* – svježe), hungarizmi (*kècelja* – pregača) i, u manjoj mjeri, romanizmi (*bòkál*, *còkula*, *màškara*, *skalína*).

3.6. RJEĆNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi govora Bapske koje su zabilježene u korpusu i razlikuju se od hrvatskoga standardnoga jezika ili imaju drugačije značenje od onoga u standardnom jeziku, a karakteristične su za proučavani mjesni govor.

- ákov, m. (mađ.) – mjera za tekućinu; mjera za vino (56,589 litara)
- ämbär, m. (tur.) – spremište za žito
- ástal, m. (mađ.) – stol
- ášov, m. (mađ.) – alatka za kopanje i usitnjavanje zemlje
- àvlja, ž. (tur.) – dvorište
- bäća, m. – brat od milja; upotrebljava se i za druge odrasle muške osobe
- bája, m. – najstariji brat ili rođak
- bàkandža, ž. (mađ.) – teška okovana cipela
- bâšča, ž. (tur.) – vrt
- báza, ž. – bazga
- bòkäl, m. (tal.) – posuda bez poklopca, široka otvora; vrč
- Branšáčevo, s. – Tijelovo
- brèskörka, ž. – bundeva; v. moravka
- büre, s. (bug.) – bačva
- cilinder, m. (njem.) – dio petrolejske svjetiljke
- cökula, ž. (tal.) – masivna visoka cipela
- čärdäk, m. (tur.) – spremište na stupovima za kukuruz
- čàtlöv, m. (mađ.) – poprečna greda na kolima
- dáda/däda, m. – tata
- déda, m. – majčin ili očev otac; v. dida
- dëdäci, m., mn. – preci; djedovi; stariji ljudi; v. didaci
- dïda, m. – majčin ili očev otac; v. deda
- dïdäci, m., mn. – preci; djedovi; stariji ljudi; v. dedaci
- díka, ž. (lat.) – ponos
- divan, m. (tur.) – razgovor, druženje
- divániti, gl. nesvrš. (tur.) – razgovarati
- dírdänke, ž., pl. tantum – navečer, na dan svinjokolje, suseljani se zamaskiraju i idu u kuću u kojoj se obavila svinjokolja
- drmež, m. – narodni ples; kolo

dùmst, m. (njem.) – kompot
dùmstflàša, ž. (njem.) – boca za dumst
džìgerica, ž. (tur.) – jetrica
fàmìlija, ž. (njem.) – obitelj, rodbina
fajront, m. (njem.) – završetak čega (npr. neke svečanosti, plesa i sl.)
finòtija, ž. – lijepo stvari
frìško, prid. (njem.) – svježe
fùruna, ž. (tur.) – peć; zemljana peć
gämara, ž. – hrpa
gràbāča kàšika, ž. – zaimača
graòrica, ž. – rod zeljastih jednogodišnjih biljaka iz por. leptirnjača
gúvno, s. – mjesto za vršidbu ili mlačenje na otvorenom; treće dvorište
gùžvara, ž. – dizano tijesto s makom, orasima ili kakaom; savijača
hèklati, gl. nesvrš. (njem.) – kukičati
igrati, gl. nesvrš. – plesati
jàlova njìva, ž. – neobradjena njiva; njiva koja nije dala urod
jètrva , ž. – žena muževljeva brata
käčara, ž. – prostorija u kojoj se drže namirnice (vino, rakija)
kàšika, ž. (tur.) – žlica
kaùrma, ž. – jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa (na paprikaš)
kècelja, ž. (mađ.) – pregača
kìsela júha, ž. – zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem; v. kiselica
kìseli papríkaš, m. – jušno jelo
kìselica, ž. – zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem; v. kisela juha
kòleba, ž. – koliba
kòmora, ž. (lat.) – ostava
kòmšija, m. (tur.) – susjed
kòmšinica, ž. (tur.) – susjeda
kòrito, s. – uglavnom drvena posuda; posuda u kojoj su se šurile svinje
kòršov, m. (mađ.) – zemljana posuda za vodu
krófna, ž. (njem.) – kolač od dizanog tjesteta; krafna; pokladnica
kròmpìr na papríkaš, m. – jušno jelo od krumpira začinjeno paprikom
kìpara, ž. – prostirka za pod izrađena od ostataka tkanina; v. traljarica

křst, m. – snop žita (snopovi se snašaju u skupine od devet snopova (devetak), a dva devetka čine krst)

küćarke, ž., mn. – ulazna vrata od ulice

kûjna, ž. – kuhinja

kükunješće, s. – narodni ples; kolo

lâmpa, ž. (njem.) – svjetiljka

lánac, m. – mjera za površinu zemlje (lanac polja, lanac livade)
(1 lanac = 7.193,2 m²)

làvōr, m. (fra.) – posuda za pranje

lèpinja, ž. (mađ.) – mekana pogača

lójtre, ž., mn. (njem.) – ljestve

lóla, m. (tur.) – momak; besposličar, skitnica; muškarac sklon veselju i piću

mârva, ž. (mađ.) – stoka

mäslo, s. – mast životinjskoga podrijetla

mäšina, ž. (njem.) – šivaći stroj i stroj općenito

mäškara, ž. (tal.) – maskirana osoba u stiliziranoj odjeći s maskom ili bez nje u karnevalskim običajima

mätor, prid. – star

mèrdevine, ž., pl. tantum (tur.) – ljestve

měrica, ž. – posuda za mjerjenje žitarica

mìljē, s. – mali stolnjak vezen ili kukičan

mòravka, ž. – bundeva; v. breskorka

néna / nëna, ž. – starija sestra ili sestrična od milja

nënica, ž. – sestrična; umanjenica od nena

nîna, ž. – strina

njíva, ž. – oranica

odlòžiti vatru – upaliti vatru

òdžak, m. (tur.) – dimnjak

ópšlīng, m. (njem.) – izrada šlinge

opšlingávāti, gl. nesvrš. (njem.) – raditi opšling

pâpula, ž. – jelo od kuhanog pasiranog bijelograha, nekada se pripremalo u doba posta jer je posno a zasitno

pâprika u čäbru, ž. – kisela paprika

paríca, ž. – vršnjakinja

pàrnjača mǎšina, ž. – nekadašnja vršilica
pâučiti, gl. nesvrš. – kočiti kola štapom ili kolcem
pèkmez, m. (tur.) – marmelada
pèškîr, m. (tur.) – ručnik; ukras u posebnim prilikama kao što su svatovi koji nose djever,
djeveruša, čauš, kum, mladoženja
pívčica, ž. – dječja igra
plèhan, prid. (njem.) – limen
plèvara, ž. – kuća u kojoj se držala slama
póčiti, gl. nesvrš. – staviti potplat na kukičanu natikaču ili zepu
pokróvac, m. – pokrivač, pokrov
põpara, ž. – jelo od kruha, crvenog luka, mljevene paprike i vode
posílo, s. – posjet u kući; nekada se uz pjesmu i priču zajednički obavljaju sezonski poslovi
pudáriti, gl. nesvrš. – čuvati vinograd ili usjev
râsplit, m. – tehnika ručnog rada
ràsplitati, gl. nesvrš. – raditi rasplit
ràspravlјati créva – na svinjokolji pripremati crijeva za pranje
rastòčiti köla – skinuti stranice s kola
rèduša, ž. – žena koja pomaže u pripremi kolača i jela za svatovske uzvanike; domaćica
rêm, m. – stalak za podizanje ošurene svinje
rúda, ž. – prednji dio kola
rukovèdati, gl. nesvrš. – skupljati srpom pokošenu pšenicu u snop
savijača, ž. – dizano tijesto s makom, orasima ili kakaom; gužvara
sǐkira, ž. – sjekira
sìnija, ž. (tur.) – stol
skäla krüva, ž. – šnita kruha
skalína, ž. (tal.) – stuba
snàja, ž. – sinovljeva žena; bratova žena
snáša, ž. – udana žena
sóda, ž. – piće od vode zasićene ugljikovim dioksidom
sòkák, m. (tur.) – ulica
srčànica, ž. – motka koja spaja zadnji i prednji dio kola
stâra, ž. – naziv za prabaku
st rac, m. – punac
st tive, ž., mn. – dio tkalačkog stana

strîna, ž. – stričeva žena, svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)

sùpa, ž. (njem.) – juha

sùpa od p  pule, ž. – juha od bijelog graha (usp. papula)

svat vac, m. – napjev kojim su se najavljuvali dijelovi svatovskog obreda; tekstovi se upu ju svim sudionicima svatova pojedina no, od mlado enje i mlađenke do roditelja, kumova i djevera; izvodi se bez instrumentalne pratrni

 amlica, ž. (njem.) – mala stolica

 erpa, ž. (njem.) – zdjela, posuda

 erpenja, ž. (njem.) – zdjela

 l inga, ž. (njem.) –  ipka izra ena  linganjem

 l ingati, gl. nesvr . (njem.) – ru ni rad izrade  ipke na bijelom pamu nom platnu na kojemu se nacrtava uzorak, platno se napne na obru , a rupica se op ije, izre e i op linga

 ogor, m. (ma ., njem.) – mu  ženine sestre

 or, m. (ma .) – ulica

 p rati, gl. nesvr . (njem.) –  tedjeti

 partanje, gl. im. – me uredna obrada usjeva

 tr ga, ž. (njem.) – u e

 upa, ž. (njem.) – spremi te za alat i sl.

 riti, gl. nesvr . – polijevati vru om vodom; skidati  ekinje sa svinje

 rjak, m. – ženin brat

 ster , m. (njem.) – postolar

 ud rati, gl. nesvr . (njem.) – razmi ljati

 v bica, ž. (njem.) – Njemica

 v gl, m. (njem.) – su eni svinjski  eludac punjen mesom i za inima

t cici, m., mn. – jastu i i od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; v. ta kale

ta kale, ž., mn. – jastu i i od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; v. ta cici

 ika e, ž., mn. – papu e natika e

tr larica, ž. – prostirka za pod izra ena od ostataka tkanina; krpara

tran rati, gl. nesvr . – rasje i svinjsko meso

t dora, m. – narodni ples; kolo

v j t, m. (tur.) – zgrada u dvori tu seoske ku e koja je slu ila za prenoci te bra nih parova; ostava

vàrjača, ž. – kuhača

vèčernjica, ž. – nedjeljna molitva u 15,00 sati

vôz, m. – zaprežna kola kao mjera količine tereta

vòzīdba, ž. – žetva; prijenos pokošene pšenice vezane u snopove od njive do kuće

vŕšalica, ž. – stroj za vršenje žita

vršidba, ž. – vrijeme kad se vrši žito

zasúšiti, gl. svrš. – presušiti

zápećak, m. – mjesto između peći i zida

zèpe, ž., mn. – papuče

zèt, m. – kćerin muž; sestrin muž

žàrač, m. – željezna šipka za razgrtanje i poticanje vatre

4. GOVOR ILOKA

U ovome je poglavlju opisan govor starosjedilaca Iločana. Jezična se analiza temelji na vlastitim tonskim zapisima, a kao značajke donose se samo one koje se smatraju relevantnima za utvrđivanje pripadnosti govora Iloka slavonskomu dijalektu te se u radu ne daje cjelovit prikaz fonologije i morfologije. Govor se Iloka u nekim značajkama razlikuje od govora Bapske i Tovarnika, koji su također opisani u ovome radu. Razlog tome je izvanjezične prirode. Kazivači iz Iloka završili su srednju školu, bili su zaposleni u državnim ili javnim ustanovama, tako da je na njihov govor dosta utjecao standardni jezik.

Jezične značajke navedene u analizi govora Iloka usporedit će se s jezičnim značajkama koje je zabilježio Stjepan Sekereš u radu *Govor iločkih Hrvata* (1983). U nastavku teksta dat će se kratak povijesni pregled razvoja Iloka od prapovijesti do danas nakon kojega slijedi jezična analiza.

Grad i Općina Ilok nalaze se u Vukovarsko-srijemskoj županiji u zapadnom Srijemu, na desnoj obali Dunava na granici sa Srbijom, 35 km jugoistočno od Vukovara. Ilok je najistočniji grad Republike Hrvatske. Leži podno Fruške gore pa je pogodan za razvoj vinogradarstva. Prema popisu iz 2011. godine Ilok ima 5072 stanovnika.

Slika 3. Crkva i samostan sv. Ivana Kapistrana i iločka tvrđava

<http://www.turizamilok.hr/hr/multimedija/fotogalerija/> (pristupljeno 15. 8. 2014.)

Arheološki nalazi iz mlađega kamenog doba, bakrenog doba, brončanog doba i željeznog doba pokazuju ranu naseljenost na ovom području. Pretpostavlja se kako su i Rimljani na mjestu današnjeg Iloka izgradili pograničnu utvrdu Cuccium.

U srednjem se vijeku ovdje razvijalo naselje naziva Újlak (Wylak). S. Andrić (2001) navodi kako je u vukovskoj županiji postojalo više mjesta pod nazivom Újlak od kojega je i izведен slavenski oblik Ilok.

Druga sastavnica složenice *uj-lak* označava stan, boravište, stanište pa se čak u srednjovjekovnim izvorima naziv toga mjesta prevodi kao *nova mansio*. U etimološkom rječniku Petra Skoka ne spominje se podrijetlo toponima Ilok. Skok navodi toponime *Uilak* i *Ilok* u natuknici *vladika* kada kaže: *Riječ vladika ne može se označiti kao balto-slav., jer stprus. tualdwico »Ritter« je, kako Bruckner tvrdi, posuđenica iz stpolj., sa zamjenom jery > wi kao u hrv.-srp. Vuissasclavo, Aluip > Olib, Uilak > Ilok.* (Skok, 1971: 605) Gluhak u *Hrvatskom etimološkom rječniku* (1993) također ne navodi toponim Ilok. Tek pod natuknicom *ilovača* stoji: ...od pridjeva *ilov*, koji je od psl. *jъlovъ(jъ), a taj pak od psl. *jъlъ/*jъlo/*jъla: csl. *Ilъ*, bug. mak. *Il*, hrv. *Il* („glina“), *dijal. Ilo, jìlo, ïla, ilja, sln. Íl* (i „glina“), *ilo*, č. *jíl* (i „glina“), slč. *Íl*, p. *il* („glina“), r. *il* (i *dijal.* „glina“), *dijal. Ilá, bjr. Il* („škrob, štirka“) – „mulj, glib, kal“.

(*Ovamo i 1252: puteus scaturiens, fluvius Ilicza, bujica na ilovastu zemljištu, dakle prvotno potok, danas Ilica, najvažnija zagrebačka ulica; također hidronim Ilova, toponim Ilača.*) (1993: 275) M. Samardžija (2010) navodi kako se ni danas ne može sa sigurnošću utvrditi podrijetlo imena Ilok. Oblik Ilok potvrđen je 1528. godine. Do tada se naziv mjesta navodio u oblicima Vjlok, Wylok, Vilok, Wylac, a nakon te godine, osim oblika Ilok, javljaju se i Vilak, Vlak, Vylak, Villacium, Iloy, Ujlok. *Oblik se imena Ilok u vrelima postupno ustaljuje od kraja XVII. st., ali sve do polovice XVIII. st. postoji više fonološko-pravopisnih inačica: Ilok. Illok. Illock, Illokium, Ujlak, Ujlakinum* (Samardžija 2010: 62).

Bogdan Mesinger u radu *Ilok kao urbani fenomen* (2006) govoreći o nominacijama toponima Ilok u različitim epohama (od rimske do hrvatske) naglašava kako svako imenovanje znači *uvrštavanje u određeni kulturni sustav* (2006: 131). Svakim novim imenovanjem, Ilok je dobio *polaznu točku određenja vlastitog identiteta* (2006: 131). Mijenjanje imena grada tijekom povijesti poklopilo se s mijenjanjem jezika, a iločka multietničnost (Hrvati, Mađari, Srbi, Slovaci, Nijemci) može biti pokazatelj povijesti i kulture jugoistočne Europe.

Budući da su tijekom povijesti samostani bili nositelji kulture i obrazovanja, već potkraj prve polovice 14. stoljeća u Iloku postoji franjevački samostan i samostan augustinaca. Od šest crkava, koliko je u to vrijeme bilo u Iloku, pronađeni su temelji samo jedne, crkve sv. Petra.

Ilok, nakon obitelji Csák, 1364. godine preuzima Nikola Kont čiji je potomak Nikola Iločki, ban cijele Slavonije i kralj Bosne. U vrijeme Osmanlija grad postaje središtem kadiluka i Srijemskog sandžaka. Za vrijeme misionarskih vizitacija, 1619. godine, Ilok je posjetio i isusovac Bartol Kašić.

Nakon osmanlijske vlasti, Ilok je dospio u posjed obitelji Odescalchi koja je izgradila dvorac i, izvan grada, ljetnikovac Principovac.

Danas u Iloku postoji franjevačka crkva sv. Ivana Kapistrana, branitelja Beograda od Turaka, koji je umro u Iloku 1456. godine.

Za vrijeme Domovinskoga rata Ilok je bio u okruženju srpskih snaga. Stanovništvo je prognano, a u Ilok se vratilo nakon mirne reintegracije. Danas u sastav grada Iloka ulaze naselja Bapska, Ilok, Mohovo i Šarengrad.

Slika 4. Dvorac Odescalchi u kojem se nalazi Muzej grada Iloka

<http://www.turizamilok.hr/hr/multimedija/fotogalerija/> (pristupljeno 15. 8. 2014.)

4.1. FONOLOGIJA³⁴

4.1.1. Samoglasnici

Odraž jata

U iločkom govoru prevladava ekavski odraz jata:

- imenice: *mësec, dëca, vëtar, dëda, prädeda, rëč, kòlebe, bëli lük, prímer, rétkost, nèdelja, lëto, Srém, crévo, izbeglice, nàmeštaj, stâri svet, cvéče, plésan, céna, poréklo, prôleče, izbeglištvo, poslepódne, vëra, svéče, závet*
- pridjevi: *svècki rât, cêli llok, mlèční krüh, cêla fámilijska, bëli pàsulj, lépo*
- brojevi: *dvé (dvé kćéri), osamdèsét dvé*
- glagoli: *proménili su, izbégava, tëla sam kázat, ùmret ču, déli nás, méšat, da òsetim, razuverávala ga, pòverovo je, sèdite, bëž (od bjëž), sëti se, vïdī češ, smém, sëčeni su, méšati, sèćam se, upotrébili, nè smëš, sedéčki pégla, nísam tëla, če òdnet, smo se podéli, pònela, sporazumévali se, ménjati, za upotrébiti, pòmëša se, dònela sam, ïde pëškë*
- prilozi: *verovatno, ùvek, óvde, preko, mèsto (od umjesto), rétko, óde (od óvdje), dòle, ïspréka (u značenju da je netko iz Vojvodine), rëđe.*

Osim ekavskoga odraza jata, javljaju se i stalni ikavizmi koje navodi i S. Sekereš (1983): *vòlili, žítvit, vòlila je, svügdi, prïd, dì, vïdli su, dïda.*

Od ijekavskih i jekavskih oblika zabilježeni su: *tijésto, gnjézda, mljéko, nèdjelja, mjéša.*

Kao i u govoru Bapske i Tovarnika, ekavski se odraz jata javlja u svim vrstama riječi, u dugim i kratkim slogovima te naglašenim i nenaglašenim slogovima, dok kod ikavskog odraza jata prevladavaju stalni ikavizmi. Ikavski i ekavski odrazi jata jednako su potvrđeni u svih govornika.

Ijekavski i jekavski se oblici javljaju pod utjecajem standardnoga jezika, ali i težnje nekih sugovornika da govore „čistim“ hrvatskim jezikom: *Jâ sam bïo u progónstvu šést gödna u Zágrebu pa sam izbegávo, nòrmalno, ékavski tåmo.*

Uz imenicu *gnjézdo*, S. Sekereš je zabilježio i neke druge primjere jekavizama u iločkom govoru, npr. *kljéšte, ukljéštiti, okljévati, žèljeznica, njëdra, òbijest, tijélo...* (1983: 131) te kod

³⁴ Kazivači su bili: Marija Trenc (1926.), Antun Matković (1928.), Josipa Matković (1928.), Ana Vidaković (1926.).

oblika *klješte*, *okljevati*, *gnjezdo*, *njedra* pretpostavlja da je došlo do *umekšavanja suglasnika l*, *n ispred samoglasnika e* (1983: 131).

S. Sekereš za ikavizme u iločkom govoru kaže sljedeće: *kod iločkih Hrvata neki ikavizmi mogu biti ostatak nekadašnjeg ikavskoga govora* (1983: 131) koji je pod utjecajem govora srpskoga stanovništva u okolici postao ekavski.

Stezanje samoglasnika

Do sažimanja samoglasničkog skupa *ao > o* dolazi u čestici *kao*: *kò*. Nakon vokalizacije završnoga *l* (*l > o*) nastaje skup *ao* koji se steže u *o* (*ao > o*), dolazi u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini: *pròšō, ìmō, kâzo, pëko, mëto, dòšo, pòverovo, stànovno, zakázo, primo, pùštō, kùvo, išo, otišo, dřžo, obišo, postrádō*. Isto se sažimanje (*l > o; ao > o*) javlja u imenici *posao: pòso*.

Samoglasnički skup *uo* ne sažima se u glagolskom pridjevu radnom kada je *u* nositelj naglaska: *čüo*. Isto je zabilježio i S. Sekereš (1983: 135).

Do sažimanja *eo > o* dolazi u glagolskom pridjevu radnom *ùzo*. Kontrakcija *io > o* nalazi se u glagolskom pridjevu radnom *òdno*.

Ispadanje samoglasnika

U govoru Iloka zabilježeno je i sporadično gubljenje samoglasnika *a, e, i, o i u*, što znači da se navedeni oblici mogu ostvariti i sa samoglasnicima. U svim se navedenim primjerima reducira postakcentirani vokal.

Samoglasnik *i* reducira se češće od ostalih samoglasnika i to u sredini i na kraju riječi. U sredini se reducira u primjerima *čètrsto, govòrla je, upotrébla, nòsli, rádla, kòlke, kòlko, tòlko*. Na kraju se riječi glas *i* najčešće reducira u dativu jednine osobnih zamjenica *jâ*, (*mën < mèni*), u infinitivu (*ić, mìslit, rëć, mìcat, dôć, sëdit, bácit*) te u veznika *äl < àli i ll < ili*. Ispadanje samoglasnika *e, o, u* zabilježeno je u manjem broju primjera. Samoglasnik *a* gubi se u sredini riječi u infinitivu glagola *kázt* (*kázat*), *pokást* (*pokázat*). Na kraju riječi *a* se reducira u genitivu jednine zamjenice *òn* (*kòd njèg*) te u nepromjenjivim vrstama riječi *dòst, nèk*. Samoglasnik *e* gubi se u sredini riječi u primjeru *četrdèsti*, a na kraju riječi reducira se u 3. osobi jednine prezenta glagola (*bíla j, izginilo j, nîj se, nîj tèla*). Glasovi *o* i *u* gube se u sljedećim primjerima: *tàm* (*tämo*), *äk* (*äko*) *štò* s *ümrlí* (*štò su ümrlí*).

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj*, *tâ*, *tô* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *s/sa òtim*, *od òtoga/òd otôga*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena samoglasnika u govoru Iloka dosljedno je provedena kod svih sugovornika u sljedećim primjerima:

i/e: *medecína*, *mëdecinska sèstra*

u/o: *kròmpîr*

u/i: *tànjîr*

Navedeni primjeri različita su postanja, primjerice, imenica *kròmpîr* dolazi od njemačke riječi *Gruntbir/Gruntbirne*³⁵. Oblik *kròmpîr* zabilježen je i u govoru Andrijaševaca u primjeru *nà suvo rëzanci s kròmpîrim* (Bilić i Kolenić 2004: 46). Do promjene *i > e* može doći u internacionalizmima, npr. *medecína* i analogijom prema tomu *mëdecinska sèstra*.

4.1.2. Suglasnici

Suglasnici č, č, đ, đž

U govoru Iloka ne razlikuju se glasovi *č*, *ć*, *đ*, *dž*, nego se upotrebljavaju glasovi *ć* i *đ*: *üveće*, *děp*.

Suglasnik f

Suglasnik *f* ostvaruje se u posuđenicama: *sùpntof*, *mišâjflj*, *fiš-paprikaš*, *flîs-pàpir*, *frùštuk*, *kífla*, *plàfon*, *krófne*, *fàmilija*, *záfrig* te zamjenjuje skupinu *hv* na početku riječi: *fáljen* (*Fáljen Isus!*).

Suglasnik h

Suglasnik se *h* u iločkom govoru gubi ili zamjenjuje glasovima *j* i *v*. U iločkom su govoru zabilježene dublete, npr. *njih* uz *njî*, *krüh* uz *krù*, *hránili smo* uz *ránili smo*, *hráni* uz *rániti*. U ostalim je primjerima suglasnik *h* reducirana. Na početku riječi *h* se gubi u sljedećim primjerima: *rën*, *òću*, *òće*, *òćeš*, *tëla sam*, *ránili*, *nísam tëla*. Redukcija suglasnika *h* u sredini riječi zabilježena je u glagolu *ohláditi*: *oládi*, *oládila je*. Na kraju riječi *h* se gubi u imenica *siròma*,

³⁵ Podatci preuzeti iz mrežnog izvora <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>.

tr̄bu, u kosim padežima sklonidbe zamjenica i pridjeva (*izginilo nàši, ùbili i (ih), kòd òvî (ovih)*, *bilo je òni šâtrî, u tî (u tih), ìmâ mâlo stârî ïločanâ, mäčji sivî dlákâ, sîtnî koláča, ìmala je probléma vèlikî, od stârî nàši, ìmâ prazni kuća*), i u aoristu glagola *bìti* (*bi < bîh*). U sredini riječi suglasnik se *h* zamjenjuje s *v* i *j*, primjerice, *kûjna* (*kuhinja*), *snàja* (*snaha*), *tr̄buvom* (*truhom*), *küvala se* (*skuhala se*), *skùvat si möže* (*skuhat si može*), *kùvo je* (*skuho je*).

Suglasnik *h* ostaje nezamijenjen u posuđenicama njemačkoga podrijetla: *àjngèmahtes sùpa, milihbröt, hëklati* te kod toponima, etnika i ktetika: *Härkanj, Hèrcegovci, hrvatski*. Ove potonje zabilježio je i Stjepan Sekeres (1983: 132).

Suglasnik j

Suglasnik *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev kod brojeva, na primjer: *šèsnâjst, jedànâjstom, dvánâjst*, a pojavljuje se i kod imenica: *atašéju, stanijol*.

Suglasnik l

Suglasnik *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o*, nakon čega dolazi do stezanja *-oo > o* kod priloga *pô* (*pola*). Na kraju riječi *l* prelazi u *o* i kod imenice *pôsô* te, redovito, kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda u jednini: *ìmô, dôšo, išo, öšo, öbro*. U tim se primjerima samoglasnik *o* steže s prethodnim samoglasnikom, u ovom slučaju sa samoglasnikom *a* (*ao > o*).

Kod imenica *àstal, stôl, kôlci* suglasnik *l* ostaje nepromijenjen. Imenica *stôlnjak* zabilježena je u obliku *stôljnjak*. Suglasnik *l* umekšava se u imenice *lubenica* pa ona u iločkom govoru glasi *ljubènica*.

Suglasnik r

Suglasnik *r* otpada na kraju riječi u primjerima: *jùče, üveče*, dok se kod veznika *jer* zamjenjuje suglasnikom *l*: *jél*.

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavljuje se u *m* (*dm > m*) kod priloga *ödmâh > öma*. I. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ > /m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočetnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je immanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u *f* (*fáljen Bôg, fáljen Îsus*) i u *v* (*svàtiti < shvàtiti*).

Kod imenice *kćérka* suglasnička skupina *kć* gubi *k* (*kć > c*) pa zabilježeni oblik glasi *ćérka*: *ìmô je ćérku, mója je ćérka jâko drûštvena*.

Promjena skupine *kv* u *k* (*kv* > *k*) također je zabilježena kod zamjenica *tàkē, kàkā, kakog, kàkī, svàkaki*. Imenica *brëskva* u nominativu množine glasi *brëske*. Primjer *brëska* zabilježio je i S. Sekereš (1983) kod gubljenja suglasnika u suglasničkim skupovima. Kod imenice *cřkva* nije potvrđena promjena *kv* > *k*.

Skupina *tk* pojednostavnjuje se u *k* (*tk* > *k*) kod zamjenica *kò* i *kògod, sväko, nïko, nëko*.

Skupina *tsk* pojednostavnjuje se u *ck* (*tsk* > *ck*) u pridjevima na *-ski*: *svecki rat, hràvacki jèzik*.

Praslavenske skupine **stj, *skj*, odrazile su se kao *št*: *ekávština, zàpušteni*. Samo su kod jednoga govornika zabilježeni primjeri: *ùopše, bášta*, dok su kod ostalih zabilježeni oblici *ùopče* i *bâšća*. Stjepan Sekereš navodi jedino oblike u kojima su se te praslavenske skupine odrazile kao *št*, npr. *prišt, vrišti* (1983: 131), s tim da *možemo prepostaviti da se i u Iloku nekada govorilo prišć, šćene. Kao potvrda nam mogu poslužiti oblici išćem, išću, koji se još i danas upotrebljavaju u tom govoru* (1983: 132) Oblici *išćem, išćeš...* u iločkom govoru nisu zabilježeni u ovom istraživanju, što ne znači da nisu u upotrebi.

Od ostalih skupina glasova zabilježeno je ispadanje kod glagola *nî (nije), dòće (doći će), je òšo, smo se podéli, nè mōš*, kod imenice *òčale* te broja *dvàjst*.

Zamjena suglasnika

Zamjena suglasnika u govoru Iloka dosljedno je provedena kod svih sugovornika u sljedećim primjerima:

r/n: òrman

z/s: grîs

j/v: věrovatno

p/b: stûb

Iz navedenih se primjera može zaključiti kako se zamjene suglasnika javljaju kod svih vrsta riječi. U primjeru *òrman* dolazi do disimilacije dvaju *r*: *òrmar* > *òrman*.

Glasovne promjene

U iločkome se govoru ne provodi sibilarizacija kod imenica *e*-vrste ženskoga roda u lokativu jednine: *u knjîgi*. Jednačenje po mjestu tvorbe zabilježeno je na granici morfema kada dental *n* uz dvousneni *p* prelazi u *m*: *najedàmpūt, jedàmpūt, umprofórci*. U samo jednom je primjeru zabilježeno jednačenje po mjestu tvorbe na granici riječi: *š njîma*.

4.1.3. Naglasak

Kao i u govoru Bapske, naglasni se sustav govora Iloka sastoji od četiri naglaska: dugosilazni (*â*), kratkosilazni (*ä*), dugouzlazni (*á*) i kratkouzlazni (*à*) te od zanaglasne dužine (*ā*).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *îć, tijêsto, kâzo, üveče, têla sam, rën*. Dugouzlazni i kratkouzlazni se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *umprofórci, cérka òčale, ljubènica*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *vìnogrâdâ, od šljívâ*.

Prenošenje naglaska na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *na drügom, nè mōž*.

4.2. MORFOLOGIJA

4.2.1. Imenice

Broj

Govor Iloka poznaće jedninu, množinu i dvojinu. Dvojina se javlja uz brojeve *dvâ, trî, čëtiri*: *dvâ sîna, trî godne, čëtiri pûške*.

4.2.1.1. Imenice *a*-vrste

1.) Muški rod

Nominativ jednine i akuzativ jednine

Imenice muškoga roda koje označavaju što neživo u iločkome govoru imaju akuzativ jednak nominativu: *imali smo vînogrâd*. Istu je pojavu u govoru iločkih Hrvata zabilježio i S. Sekereš (1983: 160).

U govorima Tovarnika i Bapske akuzativ imenica muškoga roda koje označavaju što neživo izjednačen je s genitivom što se smatra značajkom slavonskoga dijalekta.

Instrumental jednine

U govoru se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada se označava sredstvo i kada se označava društvo: *sa plâvim kâmenom* (*Nâ proleće će próbatí sa plâvim kâmenom.*), *živi sa jèdnim Ukrajíncem*. Nastavci su *-em* i *-om*: *živi sa jèdnim Ukrajíncem* i *s krompirom*. Nastavak *-om* je za imenice kojima osnova završava na nepalatal i *-em* za imenice kojima osnova završava na palatalni suglasnik.

Nominativ množine

Jednosložne imenice u množinskim padežima proširuju osnovu infiksima *-ov* ili *-ev*, primjerice, *snòpovi*.

Genitiv množine

Genitiv množine završava na *-â*: *tî pájslâ to ìmâ i kiseli, starosèdiocâ ni nêma, ìmâ mâlo stârî lločanâ*. U iločkome je govoru potvrđena i upotreba genitiva množine umjesto lokativa množine: *u vînogrâdâ* (*kûćice su bîle u vînogrâdâ*), *u lločki pôdrumâ* (*Ôn râdi u lločki pôdrumâ*). S. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od osobitosti istočnoposavske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*.

Dativ, lokativ i instrumental množine

Dativ, lokativ i instrumental množine tvore se nastavkom *-ima*: *sa kôlcima, ùšima, u Vinkovcîma*.

2.) Srednji rod

Imenice srednjega roda *a*-vrste u nominativu jednine imaju nastavke *-o* (*tjêsto, víno*) i *-e* (*grôblje, prôleće*). Imenica *déte*, kao i u govoru Bapske, osnovu u jednini proširuje infiksom *-t-* (G jd. *dêteta*). U praslavenskom jeziku imenice koje su označavale mlado čovjeka ili životinje (npr. *telę – telëte*) pripadale su *t*-osnovama. Nazalni samoglasnik *ɛ* prešao je u *e* pa danas postoji oblik *déte* u nominativu jednine. Umjesto oblika za množinu upotrebljava se zbirna imenica *dèca* koja je ženskoga roda i sklanja se po sklonidbi *e*-vrste (*dèca-e*). U nominativu jednine imenica *déte* ima nulti morfem.

4.2.1.2. Imenice *e*-vrste

U imenice *e*-vrste ubraja se zbirna imenica *dèca/djèca* čiji se oblik za jedninu sklanja prema *a*-vrsti (*déte*, G jd. *dêteta*).

1.) Ženski rod

Nominativ jednine

Nastavak u nominativu jednine najčešće je *-a*: *kuća, djeca*. Imenica *bòmbōn* u iločkom je govoru ženskoga roda i u nominativu jednine glasi *bombóna*: *tô je kao bombóna*. Uz imenicu *kököška* (G jd. *kököške*), u govoru je zabilježena i imenica *kököš* koja pripada *i*-vrsti.

Genitiv jednine

Nastavak u genitivu jednine je *-e*: *kòd kùće*.

Dativ jednine

Nastavak u dativu jednine je *-i*: *ôn se bòjí kùći îć*.

Akuzativ jednine

Nastavak u akuzativu jednine je *-u*: *imamo grôžđa za kùću*. Akuzativ jednine imenice *bombóna* glasi *bombónu*: *môra imati u džëpu bombónu*.

Lokativ jednine

U lokativu jednine ne provodi se sibilarizacija: *u knjîgi* (...da vîdim štâ je u pîvoj knjîgi.)

Instrumental jednine

U govoru se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada se označava sredstvo: *sa pàjalicom*. Nastavak je: *-om: pàjalicom, ùlicom (Sa pàjalicom pàjem. Idete skròz ùlicom nàšom pa, ne sàm nàšom ùlicom, vèć po cèlom Iluku.)*

Nominativ množine

Nominativ množine tvori se nastavkom *-e*, primjerice: *kòkòške (...ônda se òpaše sa tjèstom, ônda göre se nàslâže bùrèncadi iz tòg tjèsta, pa snòpovi žìta pa vrèče, kòkòške onàkò ùvròtò pa i pìlići...)*.

Genitiv množine

Genitiv se množine tvori nastavkom *-a*: *od šljívâ, od višanjâ (Pèkmezi od šljívâ. ...i od višanjâ sôk.)* Nastavak *-i* zabilježen je kod imenice *šâtra* (veći ili manji zaklon od platna, nalik na šator na sajmu itd. (VRHJ 2003)): *bilo je ònî šâtrî.*

Lokativ množine

Imenice *e*-vrste u lokativu množine imaju stari nastavak *-ahB* od kojega nakon ispadanja poluglasa u slabom položaju te ispadanja suglasnika *h* koji se u iločkom govoru ne izgovara na kraju riječi, ostaje nastavak *-a*: *u slàvonskî nòvîna (Bíla sam jâ i u slàvonskî nòvîna.), tâj kapètan Dràgan, ôn je u tî crvènkâpa bìo glàvnî.*

Osim nastavka *-a*, javlja se i nastavak *-ama*: *po kùćama (...òna je išla po kùćama pràt vèš...), ìmâ jâko zgòdno o bâpskim žènama.*

Kada govore o jezičnim značajkama slavonskoga dijalekta, E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahB): ò poklada, na njîvâ. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentala množine s unificiranim nastavkom, tj. -ama.* (2014: 57)

2.) Muški rod

Prema *e*-vrsti sklanjaju se imenice muškoga roda na *-a* (*pópa-e; déda-e; číka-e*) te muška imena i nadimci na *-a*: *Súlja -e* (od *Sulejman*), *Máta -e, dìda-Míja* (G jd. *dìda-Míje*). Oblici poput *Màta* i *Míja* nisu potvrđeni u korpusu.

4.2.1.3. Imenice *i*-vrste

Nominativ jednine

Imenice *i*-vrste zabilježene u korpusu u nominativu jednine imaju nulti morfem, primjerice *křv*, *mlädost*, *bölest*, *kököš*. U imenice *i*-vrste ubrajaju se i zbirne imenice *bürad*, *ùnučad*. Imenica *kćî* u nominativu jednine ima oblik *kćér*.

Genitiv jednine

Nastavak je u ovom padežu je *-i*: *štò se křvi sküpilo*.

Instrumental jednine

U ovom su padežu zabilježeni nastavci *-(j)om* i *-i*: *mâšćom krüha*, *s křvi* (*Tô je ònō s křvi*). E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: mâšćom, soljōm, pamećōm, čěrjom, itd.* (2014: 55).

Genitiv množine

Nastavak u genitivu množine je *-ī*: *trī rēda büradī*.

Dativ množine

Nastavak u dativu množine je *-ima*: *ùnučadima* (*mòja žèna je ùnučadima májka*³⁶).

4.2.2. Pridjevi

Komparativi pridjeva koji su zabilježeni u korpusu u govoru Iloka tvore se sufiksima *-ijī* (*stàrijī*), *-(j)ī* (*mlädī*) za muški rod, *-ijē* za srednji rod (*krùpnijē*, *jěftinijē*). Komparativ od supletivnih osnova ima pridjev *malen – mänjī* (*mänjī pòdrum*).

Superlativ se tvori tako da se na komparativ pridjeva doda prefiks *nâj-*: *nâjbolji* (*ôn je nâjbolji*).

Umjesto oblika pridjeva *srijemski*, koristi se oblik *srémački*: *srémački gövor* (*Tu ìmā dòsta gövora òvoga prâvoga srëmačkoga.*).

³⁶ *Májka* u iločkom govoru, ali i u govoru Tovarnika, ima značenje *báka*.

U govoru se Iloka ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva. Svi se pridjevi sklanjaju kao određeni pridjevi: *imamo stâri nâmeštaj*. Tako je i u većini govora slavonskoga dijalekta.

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h*: *tî pâjslâ tô ìmâ i kîsêli, ìma jâko pûno njëmački réci*.

4.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

U iločkome je govoru zabilježena upotreba nenaglašenog oblika zamjenice *òna* (u akuzativu jednine) koji glasi *ju*:

...nâša dèca ju pâmte...

A kâd je râdla u škôli, ònda je dìrektor ju üvek za č i c.

Genitiv i akuzativ množine zamjenica *òni, òna, òne* glasi *njîh, njî* i *i*:

njî je više bilo

kòd njîh (...dôšo sam kòd njîh...)

ôn je čuo òd njî

jâ nazòvêm njîh

kòd njî (Mî bili kòd njî.)

ùbili i (ih) (Jâ sam ìmô trî brâta kòja su mi četrdèst pête, nèstali, ùbili i.)

Oblik *njî* i nenaglašeni oblik *i* zabilježio je i S. Sekereš (1983: 148).

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *njézin* javlja se u kraćem obliku, *njén*: *njêna kùća, sa njénim ròditeljima, njéni su bili slàstičâri, nèćak njén*. Stjepan Sekereš (1983) u iločkom je govoru zabilježio oblike *njîov* i *njén*. U ovim zapisima oblik *njîov* nije zabilježen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali.

Pokazne zamjenice

Zamjenice *tâkâv, -a, -o* glasi *tâkî, tâkâ, tâkô: tâkê kùće su nâše, više tâkê baš nema, rêč tâkû kázat, tô je pâprika sâmo tâkâ*. Za pokazne zamjenice S. Sekereš kaže sljedeće: *takvi se oblici upotrebljavaju u sremskom govoru, u posavskom govoru i u drugim govorima slavonskoga dijalekta* (Sekereš 1983: 148).

U genitivu množine pokazne zamjenice gube završno *h*: *dòlazio je kòd òvî, bîlo je ònî šâtri, od tî rîbîzla, tî stvâri níje bîlo, ôn je u tî crvènkâpa bîo glâvnî, kòd tî izbeglica.*

U govoru Iloka ne razlikuju se zamjenice s obzirom na govornika i sugovornika: *tî móraju nòsit* umjesto *òni móraju nòsit*.

Upitno-odnosne zamjenice

U korpusu su potvrđeni oblici *kò*, *štà*: *kò ìma srèće*, *àko ga kò traži*, *štà sam tèla kázat*, *štà sam kòme pričala*.

Osim tih oblika zabilježene su još samo zamjenice *kolikî*, *-a -o* i *kàkâv*, *-a*, *-o* u obliku *kòlki*, *-a*, *-o*, *kolik*, *-a*, *-o* i *kàkî*, *kàkâ*: *kòlke tåke kùće*, *kòlko je jòrgan dûgačak*, *kàkâ je to sùpa*, *oblika kàkog*. Iste je oblike zabilježio i S. Sekereš (1983: 149).

Neodređene zamjenice

U iločkom su govoru potvrđeni oblici *svàko*, *nìko*, *nëko*: *svàko sebi*, *nísmo nìko vòlili*, *nëko ümre*. Oblik *svàkakav* glasi *svàkaki*: *bílo je svàkaki*, budući da pridjevne zamjenice u govoru Iloka *-akov* zamjenjuju s *-aki*.

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svoj* u iločkome se govoru upotrebljava kada označava pripadnost subjektu (Ham 2012): *svàko svòje d'ržo*, *imaju stân svôj*, *svàka vèra ìma svòju mìsu*.

Povratna zamjenica

Povratna zamjenica *sèbe*, *se* nema oblike za nominativ i vokativ. Genitiv i akuzativ imaju oblik *sèbe*, *se* (*mogu za sebe živit*), dativ i lokativ imaju oblik *sèbi* (*on je sebi kuvo*), s tim da je potvrđen i enklitički oblik *si* u dativu (*skuvat si on može...*). Oblik za instrumental nije potvrđen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali tijekom razgovora.

4.2.4. Brojevi

Redni brojevi u iločkom govoru glase: *jedànâjsti*, *dvánâjsti*. Kod glavnih i rednih brojeva dolazi do ispadanja samoglasnika *e* u sredini riječi: *çetrđest pête*. Osim tih oblika, javljaju se i oblici *šezdèst*, *osamdèsét dvé*.

Glavni brojevi od 11 do 19 završavaju na *-ajst*: *dvánâjst*, *šèsnâjst*.

Desetice i stotice u govoru Iloka glase: *dvâjst*, *čëtrsto*.

Redni se brojevi sklanjaju kao određeni pridjevi: *od p'rвog*, *p'rвâ*, *u p'rvoj knjîgi*, *drûga*, *tr  ca ku  a*, *na dr  gom tr  nošku*, *j  dna od dr  ge*, *dr  gi p  t*, *u dr  gu*, primjerice:

Od p'rвog r  zreda òsn  vne šk  le idemo sk  pa.

Tû òdma s dêsne stráne drüga, trëća kùća.

Pràva ülica òvde što ïde.

Broj *jèdan* ponekad se upotrebljava u značenju *nèki*: *nèki dân smo jèdnu emìsiju glèdali, pa je bila jèdna slîka.*

4.2.5. Glagoli

Infinitiv

U iločkom se govoru uglavnom gubi završno *i* u infinitivu: *kázat, razmišljat, mislit, rëć, sèdit, kázt, pokást, zaluduđivat, sèdit*. Upotrebu infinitiva bez završnoga *-i* zabilježio je i S. Sekereš (1983). Osim toga, zabilježeni su i primjeri gdje ostaje završno *i*: *upotrébiti, razmišljati, svàtiti, ùbàndati, ìmati*.

E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s krajnijim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krnji infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krnji infinitiv, u govorima Tovarnika i Bapske također se javlja i infinitiv s krajnijim *i*. Glagoli II. vrste imaju infiks *-ni-*: *zagrniti*. Glagoli III. vrste *-jeti, -ljeti, -njeti* zamijenili su s *-iti*: *žívit, vòlit, vìdit*.

Glagol *zaluđivati* koristi se u značenju *zbunjivati*: *pa nèmôj zaluduđivat ga*.

Prezent

Glagoli II. vrste s infiksom *-ni-* u prezentu imaju nastavke *-em, -eš...*: *zàgrnem, zàgrneš...* Glagoli III. vrste koji su *-jeti, -ljeti, -njeti* zamijenili s *-iti* (*žívit, vòlit, vìdit*) u prezentu imaju nastavke *-im, -iš...* (*žívim, vòlim, žíviš, vòliš...*), kao i glagoli IV. vrste (*nòsim*). U 3. osobi množine glagoli III. i IV. vrste imaju nastavak *-u*: *oni pàzu, nòsu, smřdu, vòlu, pràvu nòšnje, dòlazu kaùrme, se plàvu vìnogràdi*. Taj se nastavak javlja i kod glagola *držati* koji pripada V. vrsti 1. razredu: *pravoslávci držu do tòg svètišta*. Isti su nastavak zabilježile i A. Bilić i Lj. Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca*.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govor slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavke *-iju, -eju (kradeju)* te nastavak *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govor u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču,*

trču, iskrivu, gradu, čistu. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom (Kolenić 1997a: 112).

3. osoba množine pomoćnoga glagola *htjeti* glasi *ćaju*.

Oblik glagola s nastavkom *-du* u 3. osobi množine zabilježen je samo jednom: *rastvoridu*. O tome obliku Stjepan Sekereš navodi sljedeće: *U sremskom govoru i u ostalim govorima vojvođanskoga poddijalekta glagoli svih osam vrsta mogu u 3. l. plurala imati nastavak -du (legnedu, možedu, večeradu, mesidu). U govoru iločkih Hrvata takvi oblici se danas vrlo rijetko upotrebljavaju (nosidu), ali su se prije sigurno više upotrebljavali. Do napuštanja toga oblika prezenta dolazi pod utjecajem književnog jezika.* (Sekereš 1983: 151.) Nastavak *-du* u 3. osobi množine zabilježili su B. Finka i A. Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca (v. 3.2.5. *Glagoli*). Dakle, takvi oblici prezenta nisu obilježje samo vojvođanskoga poddijalekta, nego i slavonskoga dijalekta. S obzirom na to, iločki bi govor mogao pripadati slavonskom dijalektu.

U iločkome se govoru upotrebljava i prezent svršenog oblika glagola *biti* (Babić i dr. 1991: 688), najčešće u 3. osobi jednine: *da bude sahrana, ovo bude šarān, za fruštuk bude mljéko, nèdeljom bude kuhano mèso sa sòsom, to bude sláno, i pròleće bude lèpo*.

Niječni prezentski oblik glagola *biti* u 3. osobi jednine ima oblike *nije*, *nij*, *nî*: *níje bilo vèš mašne, òna níj tèla tám dì su òni, da ní súho*.

Prezent glagola *vòlit* pojavljuje se u obliku *vòlem* za 1. osobu jednine i *vòle* za 3. osobu jednine, i to samo kod jednoga govornika koji osim tih oblika upotrebljava oblike kao i ostali ispitanici: *vòlim, vòlimo, vòli*:

òná vòle jàko kùvati

...jâ vòlem pràviti...

Koláčà vòlimo...

...vòlim mìris da òsetim...

Mèso ne vòli...

Prezent glagola *prikrivati* zabilježen je za 1. osobu jednine u obliku *prekrívam*: *I jâ tò sàd prekrívam*.

Stjepan Sekereš (1983) zabilježio je oblik *mòžem* za 1. osobu jednine prezenta glagola *mòći* za koji kaže da se najčešće upotrebljava. U ovim se zapisima prezent glagola *mòći* za 1. osobu jednine javlja samo u obliku *mògu*:

...jâ mògu mìslit...

Ne mògu sàd na brzinu nèku rēč tàkù kázat...

sàd baš ne mògu kázt, jâ mògu ékavski...

...da jâ mògu zà sēbe žívit...

Glagol *poráditi* upotrebljava se u značenju *obaviti kućanske poslove* i u iločkom je govoru to povratni glagol: *sâma sëbi porâdim.*

Perfekt

U perfektu povratnih glagola u 3. osobi jednine, zabilježeni su sljedeći primjeri u kojima se javlja nenaglašeni oblik glagola *bìti* i povratna zamjenica: *...tô je na svémû se pojávilo, òna je se u lavóru prála.* Već je rečeno u analizi govora Bapske kako je istu pojavu zabilježila i Ljiljana Kolenić (1996) u govoru Ilače.

Ostali su primjeri perfekta povratnih glagola bez glagola *bìti*: *tû se ožènili, tô se prävio* *cévap u vìnogrâdu, tô se i kâdilo s tîm, ònda se tô u flîs-pàpir ümotalo, käd se môj sîn ožènio,* *lôžila se vätra, tô se mòralo sëdit, pa se cévap tâj pëko.*

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *bìti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog, ali i primjeri u kojima se javlja nenaglašeni prezent pomoćnoga glagola *bìti* uz glagolski pridjev radni:

Pa òdvezo u Palánku...

...svò cvéće postrádalo.

Danas je bila lépa bérba.

Òve gödine su vìnogrâdi postrádali jâko.

Òve gödine mu je bilo jâko lòše.

Mî bíli kòd njí...

Svâko svòje dřžo, svâko svòje svétio.

Futur I. i futur II.

Futur I. tvori se od infinitiva glagola i prezenta nenaglašenog pomoćnoga glagola *htjèti*.

S òtim ču se mälo zàbaviti...

Jâ ču vám je dät.

...ùmreću tàko...

...i kâko ču rēć...

.. jâ ču ti pokást slíku...

U iločkome je govoru zabilježeno gubljenje *t* kada je infinitiv ispred pomoćnoga glagola *htjèti*: *spŕdaćeju se, viđicéš, nàpraviće.*

Futur II. zabilježen je u samo jednom primjeru: *ako ne bùde mřznilo.*

Imperativ

Od glagola *mëtit* (od *mëtnuti*) imperativ glasi *mëti*. Ostali oblici imperativa koji su zabilježeni su: *sëdite, nèmòjte, ldi nëk kv̄cne, nëk grèbe, nèmòj*. I u iločkom je govoru potvrđen oblik imperativa koji dolaze s česticom *äjde/äjd*: *äjd nekako, äjde idi*.

E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: (*h*)*ajde je turcizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (äjde, äjd, äj), 1. osobu množine (äjdemo, äjmo), i 2. osobu množine (äjte)* kao svaki imperativ glagola (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Bapske i Tovarnika, koji su opisani u ovom radu.

Kondicional I.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i nenaglašenog aorista glagola *bìt*, koji u svim osobama jednine i množine ima oblik *bi* (prema 2. i 3. osobi jednine). Zabilježen je u nekoliko primjera: *mórala bi, bi drugàčije rēč upotrébla, bi mi sad išli, bi skòro môm gàzdi dào, tâj bi brôd trëbo*.

Glagolski pridjev radni

U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini nakon vokalizacije *l* u *o* dolazi do sažimanja glasovnog skupa *ao > o*: *pròšō, kâzo, pòverovo, òdbezo, öbišo, studíro, dòšo, öšo*. Kod oblika *òdno* skup *io* sažima se u *o*: *odnio*.

Glagolski pridjevi radni glagola koji pripadaju II. vrsti glase: *izginila, krénio, mřznilo, osklíznila*.

Od pridjeva radnoga glagola III. vrste zabilježeni su oblici *prožívili, žívili, vòlili, vòlila*.

Glagolski pridjevi radni glagola *unášati* glase *unášali, unášale*. Isto je zabilježio i Stjepan Sekreš: *upotreba oblika unašati, iznašati mjesto književnih oblika unositi, iznositi: unašam, unašali, iznašam, iznašali* (Sekereš, 1983: 126).

Od glagola *htjèti* zabilježen je samo oblik *tèla*, dok su od glagola *òtić* zabilježeni oblici *òšo* i *òtišo* što je naveo i S. Sekereš (1983: 152).

Glagol *mètati* pripada V. vrsti 3. razredu. Ženski rod glagolskog pridjeva radnog toga glagola je *mèćala* prema prezantu toga glagola *mèćem, mèćeš...,* dok se za srednji rod upotrebljava oblik *mètalo se*.

Od glagola *mëtit*, koji pripada II. vrsti, glagolski pridjev radni glasi *mëtili, mëtila*. Već je rečeno kako je oblik glagola *mëtit* specifičnost slavonskog dijalekta.

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni tvori nastavcima *-t*, *-ta*, *-to* što je značajka slavonskoga dijalekta: *Òpaliti sòkàk* (kolokvijalan naziv za jednu ulicu u Iluku), *ùvrtito*, *ðženit*, *prijavita*, *prijaviti*.

Zabilježeni su i primjeri na *-n*, *-na*, *-no*: *pòhovano*, *sèčeni*.

4.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

U iločkom su govoru zabilježeni sljedeći prilozi:

a) mjesni prilozi: *dì*, *nìgdi*, *svùgdi*, *nègdi*, *óde* i *óvde*, *preko*, *dòle*, *ìsprèka*, *òdānde*, *òtāmo*, *tamo*:

Tò nìgdi vìše nìsam ni čùo...

...pa se òni sàstaju svùgdi...

Svùgdi su bili tèpisi...

...kàd smo išli nègdi ...

b) vremenski prilozi: *òma* i *òdma*, *pòsle*, *danás*, *ùvek*, *jùče*, *ùveče*:

...a ôn je vjèrovàtno tû nègdi.

...pa móra vàlda i màrakà bìt.

Tò je pèkara òma blízu.

... sväke vrste nâs óde ìma.

c) načinski prilozi: *ovàko*, *sàsma*, *rétko*:

Sàsma drùkçijì náčin živòta, drùgo i stanovnístvo bilo.

ovàko d'rži p'rst

Prilog *tû* se ponekad upotrebljava umjesto priloga *óvdje*:

Tû se žívi, a òno je èkstra.

Mî smo tû gùrmâni...

S. Sekereš (1983) zabilježio je prilog *mlogo* umjesto *mnògo*. U korpusu je zabilježen samo prilog *mnògo*:

...nìje dòbro ìmati mnògo gödînâ...

Jâ ìmam mnògo cvêća...

... ìmâ jàko mnògo vinogrâdâ.

Također, zabilježen je i oblik *sàd*, a ne *sàdë* kao kod S. Sekereša: *sàd smo òstali nâs dvòje sâmi*, *sàd imámo tû u bâšci*, *sàd kàd gòvorim*.

Prilozima *vjèrovàtno*, *vàlda* izriče se vjerojatnost i prepostavka.

Prilozi načina mogu se stupnjevati: *rétko – rěde*.

Umjesto priloga *ödānde*, upotrebljava se prilog *ötāmo* (*pōšto sam jā ötāmo*).

Prilog *jāko* često se upotrebljava uz priloge, glagole, pridjeve ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *jāko vělika rázlika, jāko dòbro mìrisalo, ìmā jāko mnògo vìnogràdā, jāko sam mnògo hëklala, svéti Ívan Kapístrán se jāko slävi*.

Prijedlozi

U iločkome je govoru prijedlog *ùmjesto* zabilježen kao *město*: *önda někad prävi město sùpe, paprikaš sùpu*.

Uz genitiv dolazi prijedlog *od* kada označava pripadnost: *òve mâle od sîna, od zêca dläka*.

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa pàjalicom pàjem, sa sèstrom*.

Veznici

Veznik *pōšto* rabi se kao uzročni veznik, a ne vremenski: *pōšto sam jā ötāmo*.

Veznici *àli, ùli* i *jèr* upotrebljavaju se u oblicima *àl, ùl* i *jèl: àl mî góvorimo, Palánčāni ùl Neštínčāni, jèl tô tàkō môra bìt*.

Veznik *věć* češće se koristi od veznika *nègo*:

...ne upotrébljavaš nì tì ástal, věć stôl.

... ne sàm nàšom ülicom, věć po cêlom ïloku.

...nísmo slàmu, věć pòd stôlnejak...

Ôtkud bi mî sàd išli tèbi kupòvat čokoláde, věć to donèse svéti Nikola.

Čestice

Čestice koje se pojavljuju u govoru Iloka: *bàš, čàk, èto*. Čestice *něk, àjde/àjd* služe u tvorbi imperativa o čemu je već bilo riječi (v. 4.2.5. *Glagoli*).

4.3. SINTAKSA

Prijedlog *s/sa* u iločkome je govoru u upotrebi kada se označava sredstvo i kada se označava društvo: *sa plávím kámenom* (*Ná proleče če próbati sa plávím kámenom.*), *s pájalicom, žívi sa jédnim Ukrajíncem*.

Posvojni genitiv dolazi s prijedlogom *od*: *Mî ìmámo slíkā püno tákō stári od fámilije*.

Broj *jédan* upotrebljava se u značenju *něki*: *něki dán smo jédnú emisíju glèdali, pa je bila jédna slíka*.

Zamjenica *to* često u govoru ima ulogu subjekta: *I ònda se tó ne mjéša. Tô tákó môra bít*.

Prilikom prepričavanja događaja iz prošlosti, često se upotrebljava i svršeni oblik prezenta glagola *bíti* kojim se izriče radnja koja se ponavljala u prošlosti, primjerice: *za frùštuk bùde mljéko, nèdeljom bùde kùhano mëso sa sôsom*.

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *biti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog: *Sämsa drùkčijí način života, drùgo i stanovništvo bilo. Sväko svoje dřzo, sväko svoje svétio*.

Konstrukcije s povratnom zamjenicom upotrebljavaju se kad nije poznat vršitelj radnje: *Kùćice su bile u vìnogràdâ, kòlëbe, lòzila se vätra, pa se čèvap tâj pëko. Ali to se mòralo sëdit jél nè mõže lèć*. Također je česta upotreba zamjenice *to* kao subjekta: *Ònda se tó u flís-pàpir ümatalo. Tô je na paradàjzlu, tó je na gràhu, tó je na svèmu se pojávilo*.

Glagol *ìmati* otvara mjesto izravnog objektu, tj. objektu u akuzativu. Glagol *ìmati* izriče posjedovanje objekta, a u iločkom govoru, osim uz akuzativ (*Mî smo ìmali uvèk bôr.*), dolazi i uz imenice u genitivu (*Vìnogràdâ smo nèkad ìmali*). Ista je pojava zabilježena u govorima Bapske i Tovarnika.

U korpusu je u govoru Iloka potvrđena česta upotreba jednostavnih i jednostavno proširenih rečenica: *Râdio sam u vrtícu, èkonom bìo. U drùgom svèckom ràtu sam krížni pût pròšo, od Blâjburga skròz i tákó ëto, ükratko*.

Od nezavisnosloženih rečenica u korpusu su česte sastavne rečenice: *Òni su na kóncu proménili sredìnu pa se òni sàstaju svùgdi*, dok se u pripovijedanju od zavisnosloženih rečenica najčešće upotrebljavaju vremenske rečenice: *Kàd djèca dôđu, sväko ìmaju svòju sòbu*.

4.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-a* i *-ica*: *Súlja* (od *Sulejman*), *Máta*, *Míja*, *Ívica*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a*, *-ica*: *Mára*, *Níkolica*.

Kao i u govorima Bapske i Tovarnika, ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dídja Míja*, *strína Mára*.

Etnici su zabilježeni samo u množini, a tvore se sufiksima *-(j)ani* (*Palánčáni*, *Ìločáni*), i *-čani* (*Neštínčáni*).

Ktetici se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *ìločki čèvap*, *slàvonski*, *o bäpskim žènama*, *hìrvatski*, *srémački*. Kao što je zabilježio i S. Sekereš (1983), ktetici se najčešće izvode od ojkonima i horonima, nego od etnika.

U govoru Iloka zabilježene se umanjenice tvore sufiksima *-ić* i *-čić*: *lònčić*, *cegèrčić*.

4.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini obraditi leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Iloka, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

Leksemi karakteristični za srijemsko područje i za proučavani mjesni govor najčešće označavaju vrste jela, na primjer, *iločki čevap* – vrsta jela s roštilja; *turuščusi* – rezanci s prženom slaninom, sirom i vrhnjem; *bädnjača* – okrugao kruh koji se peče za Božić; *sveténje* – hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu; *šápe* – vrsta kolača.

Osim domaćih riječi, u govoru su starije generacije u upotrebi najviše germanizmi (*fiš* – riblji paprikaš; *fruštuk* – doručak; *záfrig* – zaprška), zatim turcizmi (*àvljija* – dvorište; *bašća* – vrt; *kësa* – vrećica) i hungarizmi (*vášar* – sajam). U manjem broju zabilježeni su talijanizmi i galicizmi.

Pozdrave *Fáljen Bôg* i *Fáljen Ísus* koji su danas ostali u upotrebi samo kod starijih ljudi, jednakо koriste i muškarci i žene.

4.6. RJEĆNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi iločkoga govora koje su zabilježene u korpusu i razlikuju se od hrvatskoga standardnoga jezika ili imaju drugačije značenje od onoga u standardnom jeziku, a karakteristične su za proučavani mjesni govor.

ajngèmahtes supa, ž. (njem.) – gusta juha s mesom i povrćem

àjnprèn, m. (njem.) – zaprška; v. zafrig

àjnprèn sùpa, ž. (njem.) – zapržena juha

apotéka, ž. (njem.) – ljekarna

àvlija, ž. (tur.) – dvorište

bädnjača, ž. – okrugao kruh koji se peče za Božić

bâšća, ž. (tur.) – vrt; v. bašta

bášta, ž. (tur.) – vrt; v. bašća

bêla džigerica, ž. (kod svinje) – pluća

bêli lük, m. – češnjak; v. bêli lükac

bêli lükac, m. – češnjak; v. bêli lük

bîber, m. (tur.) – papar

brâon, prid. (njem.) – smeđe

céger, m. (njem.) – torba s ručkom za nošenje živežnih namirnica, najčešće pletena

círna džigerica, ž. – svinjska jetra

cùkeri, m., mn. (njem.) – slatkiši od šećera što se za Božić vješaju na bor; v. saloncukeri

ćòšak, m. (tur.) – kut

ćûrka, ž. – pura

déda, m. – djed

dëver, m. – mužev brat

dèvetka đâčka, ž. – nedjeljna misa za djecu

dünst, m. (njem.) – kompot

džigerica, ž. (tur.) – jetrica

ěkstra, prid. – posebno, izdvojeno

ěkstrájnica, ž. – druga kuća u dvorištu u kojoj se ne obitava svakodnevno

fališùpa, ž. (njem.) – juha

famîlija, ž. (njem.) – obitelj, rodbina

fénja, ž. – smreka ili bilo koja crnogorica koja se unosila u kuću u vrijeme Božića

fil, m. (njem.) – nadjev

filovana pàprika, ž. – jušno jelo od paprike nadjevene mljevenim mesom
fiš pàprikaš, m. (njem.) – riblji paprikaš; v. fiš
fiš, m. (njem.) – riblji paprikaš
flèkice, ž., mn. – tjestenina
flèkice s krompírom, ž., mn. – tjestenina s krumpirom
flèkice s kùpusom, ž. mn. – tjestenina s kupusom
flìs-pàpir, m. – vrsta tankog prozirnog papira
frùstuk, m. (njem.) – doručak
gàzdinska kùća – kuća imućnijih ljudi
grìnc, m. (njem.) – povrće za juhu; v. grincajg, zelen
grìncājg, m. (njem.) – povrće za juhu; v. grinc, zelen
grîs, m. (njem.) – krupica
hèklati, gl. nesvrš. (njem.) – kukičati
iločki cèvap, m. – vrsta jela s roštilja
jàuzna, ž. (njem.) – užina
jètrva, ž. – žena muževljeva brata
jòrgan, m. (tur.) – pokrivač
käca, ž. (tal.) – drvena ili plastična posuda za kiseljenje kupusa i sl.
käčara, ž. – prostorija u kojoj se drže namirnice u kacama (vino, rakija)
kädarka, ž. – vrsta grožđa
kàjmak, m. (tur.) – vrhnje
kàjsija, ž. (tur.) – marelica
kàšika, ž. (tur.) – žlica
kaùrma, ž. – svinjokolja
këlerába, ž. (njem.) – koraba
kêr, m. – pas
kësa, ž. (tur.) – vrećica
kìrbaj, m. (njem.) – crkveni god
kísela sùpa, ž. – zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem
kòkōška, ž. – kokoš
kòleba, ž. – koliba
komšiluk, m. (tur.) – susjedstvo
kötlić, m. – emajliran ili bakreni lonac blago konkavnog dna za kuhanje na otvorenom
krèč, m. (tur.) – vapno

krménádla, ž. (njem.) – komad mesa s rebarcem; kotlet
křš, m. – nered
kröfna, ž. (njem.) – kolač od dizanog tijesta; krafna; pokladnica
lúčenje, s. – hladetina
låvōr, m. (fra.) – posuda za pranje
mađaruša, ž. – vrsta grožđa
májka, ž. – baka
mílihbröt, m. (njem.) – kruh koji se peče za Uskrs
mišajflj, m. (njem.) – lopatica za smeće
mašina, ž. (njem.) – šivaći stroj
národní vêz, m. – vrsta ručnog rada
nùdlprèt, m. (njem.) – daska za razvlačenje tijesta
oklágija, ž. (tur.) – drveni valjak za razvijanje tijesta
ògorzla, ž. – ogrozdz
pâc, m. (njem.) – salamura
pàjalica, ž. – kućansko pomagalo za skidanje paučine
pàjati, gl. nesvrš. – skidati paučinu
pàjšl, m. (njem.) – jušno jelo od svinjskih jetrica, pluća i mesa s kiselim vrhnjem
papríkaš süpa, ž. – jušno jelo s mesom
päpula, ž. – jelo od kuhanog pasiranog bijelog graha, nekada se pripremalo u doba posta
jer je posno a zasitno
paradàjz, m. (njem.) – rajčica
paradàjz sôs, m. – umak od kuhané rajčice
paradàjz süpa, ž. – juha od rajčice
párče, s. – komadić
párlog, m. – zapušteni vinograd
pàsulj, m. (mađ.) – grah
paštñak, m. – pastrnjak
pêglati, gl. nesvrš. (njem.) – glačati
pèkmez, m. (tur.) – marmelada
plàfon, m. (fr.) – strop
plâva gálica, ž. – sredstvo za špricanje vinograda
plâvi kämen, m. – sredstvo za špricanje vinograda
pobiberiti, gl. svrš. – popapriti

pòklade, ž., pl. tantum – vrijeme od Tri kralja do Pepelnice
poráditi, gl. svrš. – obaviti kućanske poslove
pròkola, ž. – glavica kiseloga kupusa za sarmu
pûčka vèlîka, ž. – nedjeljna misa
pudáriti, gl. nesvrš. – čuvati vinograd ili usjev
râna sèdmica, ž. – nedjeljna rana misa
rérna, ž. (njem.) – pećnica
rìnglòv, m. (njem.) – vrsta šljive
rízling, m. (njem.) – vrsta grožđa i vino od toga grožđa; graševina
sàloncùkeri, m., mn. (njem.) – slatkiši od šećera što se za Božić vješaju na bor
silvánac, m. (njem.) – vrsta grožđa i vino od toga grožđa
sìrće, s. (tur.) – ocat
sòkák, m. (tur.) – ulica
songàlija, ž. – nezaprženi bijeli grah
sôrta, ž. (njem.) – vrsta
strîna, ž. – svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)
sùđe, s., zb. – posuđe
süpa, ž. (njem.) – juha
sùpntòf, m. (njem.) – posuda za juhu
sveténje, s. – hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu
šápe, ž., mn. – vrsta kolača
šèrpenja, ž. (njem.) – zdjela
šírájzl, m. (njem.) – žarač
šílauf, m. (njem.) – gumeno crijevo za polijevanje vodom
šôgor, m. (mađ., njem.) – muž ženine sestre
šogòrica, ž. (mađ., njem.) – ženina sestra
špòret, m. (njem.) – štednjak
štafirati, gl. nesvrš. (njem.) – pripremati miraz
štànglice, ž., mn. – vrsta kolača
štríkati, gl. nesvrš. (njem.) – plesti
štrikèràj, m. (njem.) – pletivo; tvornica pletiva
Švàbica, ž. (njem.) – Njemica
táške, ž., mn. – jastučići od tijesta s marmeladom i posuti orasima ili makom
tèpih, m. (njem.) – sag

trániti, gl. nesvrš. – odgajati; othraniti
türkinja, ž. – vrsta grožđa
tùrušćúsi, m., mn. – rezanci s prženom slaninom, sirom i vrhnjem (kajmakom)
ùbāndati, gl. svrš. – shvatiti
vájngla, ž. (njem.) – oveća emajlirana posuda koja uglavnom služi za miješenje tijesta
vanili kráncle, ž., mn. – vrsta kolača
vášar, m. (mađ.) – sajam
vàtrálj, m. – žarač
vèčernja, ž. – nedjeljna molitva u 15,00 sati
věš mašína, ž. (njem.) – perilica za rublje
viljuška, ž. – vilica
záfrig, m. (njem.) – zaprška; v. ajnpren
zàova, ž. – muževa sestra
zèlen, m. – povrće za juhu; v. grinc, grincajg

5. GOVOR TOVARNIKA

Govor je Tovarnika zadnji od govora opisanih u ovome radu. Svi su kazivači pismeni i završili su osnovnu školu. S obzirom na prirodu posla kojim su se bavili (žene su uglavnom bile kućanice), standardni jezik nije imao veliki utjecaj na njihov govor. Tovarnik je prije Domovinskoga rata bio veliko i razvijeno mjesto s knjižnicom i kinom. Razvoj sela povezan je s povoljnim prometnim položajem, tako da je mjesto u povijesti bilo trgovište, ali i sjedište kotara. U nastavku teksta bit će više riječi o povijesti i razvoju Tovarnika nakon kojega slijedi jezična analiza. Analiza govora Tovarnika temelji se na vlastitim tonskim zapisima, a kao jezične značajke donose se samo one koje se smatraju relevantnima za utvrđivanje pripadnosti govora Tovarnika slavonskomu dijalektu te se u radu ne daje cjelovit prikaz fonologije i morfologije.

Naselje i Općina Tovarnik nalaze se u zapadnom Srijemu, 26 kilometara jugoistočno od Vukovara na državnoj granici prema Srbiji zbog čega u mjestu postoji postaja granične policije, carinarnica i granična inspekcija. Osim naselja Tovarnik, općini pripada i mjesto Ilača. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Tovarnik broji 1916 stanovnika.

Tovarnik je rodno mjesto književnika Antuna Gustava Matoša te dvojice biskupa, Ivana Matizovića i Karla Pavića.

Slika 5. Informativna ploča na ulazu u naselje

<http://danubiumtours.hr/clanci/novosti/roden-sam-u-srijemu-u-tovarniku-4/> (pristupljeno 2. 1. 2016.)

Mjesto se na mađarskom zvalo Tharnuk ili Tharnok, a prvi se put spominje 1335. godine u ispravi kojom tovarnički vlastelin Martin svoje imanje ostavlja ženi Katarini. U vrijeme

Osmansko vrijeme, od 1526. do 1692. godine, Tovarnik nastanjuju samo muslimanski i pravoslavni žitelji (Horvat, 2000.). Nakon Osmanlija, selo naseljavaju rimokatolici, a franjevci osnivaju župu sv. Mateja kojom su upravljali do 1757. godine kada župu preuzimaju petrovci. Škola se prvi put spominje 1758. godine kada je naselje u vlasništvu grofova Eltz.

Kralj Franjo I. proglašio je Tovarnik trgovištem 1814. godine gdje se svake godine održavao veliki sajam. Mjesto je gospodarski napredovalo jer je u trgovištu bilo mnogo obrtnika i trgovaca tako da je mjesto dobilo i svoj poštanski ured te postalo sjedištem kotara Tovarnik kojemu su pripadala trgovišta Tovarnik i Šarengrad te 12 sela i 7 pustara, a imao je i kotarski sud. Godine 1894. u Tovarniku je osnovana Hrvatska čitaonica.

Godine 1891. Tovarnik je dobio kolodvor na željezničkoj pruzi Vinkovci – Mitrovica što je doprinijelo gospodarskom razvoju mjesta tako da broj stanovnika raste te je 1910. godine Tovarnik ima 2529 žitelja.

U mjestu postoji i pravoslavna crkva sv. Georgija iz 1779. godine.

Tijekom Domovinskoga rata naselje je okupirano, župna crkva sv. Mateja apostola i evanđelista teško je oštećena, a stanovništvo prognano uz velike žrtve. Danas u Tovarniku postoji spomen-obilježje masovne grobnice. Od 1995. do 1998. godine to je područje bilo pod upravom UNTAES-a, a stanovništvo se vratio nakon mirne reintegracije.

U mjestu postoji osmogodišnja osnovna škola koja nosi ime Antuna Gustava Matoša, poštanski ured, policijska postaja i pošta.

5.1. FONOLOGIJA³⁷

5.1.1. Samoglasnici³⁸

Odraž jata

U govoru Tovarnika prevladava ekavski odraz jata:

- imenice: *cvēće, čòvek (suprug), nèdelja, vēk (cēli mōj vēk), dëda, déda, mèsecu, dèca, odélo, lěšnjaka, pétlovi, pròleće*
- pridjevi: *lépo, cēli mōj vēk, bêla dâna, lètnim pútom, lètno dôba*
- brojevi: *dvê (dvé šípke, nâs dvé)*
- glagoli: *sam těla, se òsećam, kad sëdnem, nè smē se, se sëtim, sëdit, ne tëra, smêš, pòbeže, tëo (htio), zamèrili, bežimo, sëćam se, ne sme prènët, pòdnët, nè smë, nísmo teli*
- prilozi: *námérno, üvek, óvde, óde, pëške, nàprëd, drùkče, pòsle.*

Osim ekavskoga odraza jata, javlja se i ikavski odraz jata te stalni ikavizmi: *dida, dìdak, trî nèdilje³⁹, smî (a jâ u smî), nèdiljom, nèdilja, u Svêtoj Nèdilji* (naselje Sveta Nedelja), *posílo, divèruša, svíća, pròliće, rízanci, kòlino, zdìlu, díte, dica, svît, plìsnivi (pljesnivi), sam žívila, sam vòlila, sìdi (sìdi na pútu⁴⁰), zamísila, prèliva se (prelijeva se), dì, nègdi, üvik, prìd njü, dìgot, rítko, srìdina (srìdina krùha).*

Jekavski je odraz jata zabilježen u sljedećim primjerima: *sjëćam se, se sjëćaš, pjësmicu, djèca, djècu (češće nego dèca), snjèg, mljéko, ljètni, pjèškë, ljèpše.*

Uz navedene primjere, može se pronaći i ijkavski odraz jata, i to u samo dva primjera: *cijéli, tijésto.*

Ikavski i ekavski odraz jata jednako se javljaju u svih govornika. Ekavski se odraz jata javlja u svim vrstama riječi u korijenskom morfemu, bez obzira na dužinu. Prijedlog *prëd* uvijek se i kod svih govornika javlja u ikavskom obliku *prìd*.

³⁷ Tovarnički naglasci slušno su verificirani. Potvrdila ih je stručna procjeniteljica dr. sc. Jelena Vlašić Duić, docentica na Odsjeku za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

³⁸ Kazivači su bili: Marica Grgić (1933.), Genoveva Marinković (1935.), Ivan Vorgić (1932.), Ivanka Vorgić (1941.), Katica Katić (1935.), Anica Mišić (1940.), Ljubica Matizović (1936.), Katica Pavlešević (1929.), Manda Popović (1924.), Stjepan Lukić (1929.).

³⁹ Leksem *nedilja* u ovom primjeru ima značenje *tjedan*.

⁴⁰ Frazem *sìditi na pútu* znači *sjediti ispred kuće*.

Zanimljivo je kako je ispitanica za naselje *Sveta Nedelja*, unatoč tomu što je u službenom nazivu mjesta ekavski odraz jata koji ona upotrebljava u govoru, govorila s ikavskim odrazom jata, *Svēta Nēdilja*.

Stezanje samoglasnika

Kako bi se izbjegao zijev, skup *ao* steže se u *o* u čestici *kao*: *kô*. U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini dolazi do stelanja *ao > o* nakon vokalizacije *l > o*: *òduzdō se*, *ìmō je*, *glëdo*, *trëbo*, *nàbaco*, *prikazívō se*, *igro se*, *ódo* (*od hodao*), *pòpuco*, *dòšo*. Ista se kontrakcija (*l > o*; *ao > o*) javlja u imenicama *pòsao*, *kòtao*: *pòso* (*käd nîj pòso vèlik*), *kòto* (*mî smo rèkli kòto*).

Glagol *òduzdati se* u govoru Tovarnika ima značenje *raspuštiti se*, *biti neodgojen* (*Säd je ôn šest gödina*, *säd se on òduzdō i säd i ùdari tî njëga i po gùzici käd se ôn säd tòlko ne bòjī*).

Stezanje *ao > o* ne provodi se kada je *a* nositelj naglaska, primjerice, kod imenica *zàova*, *nãočare*, kod glagolskih pridjeva radnih *znào*, *zvào*, *dào*, *stào* i priloga *žääo*.

Do stelanja skupa *aa > a*, nakon ispadanja suglasnika *h*, dolazi u genitivu jednine imenica *strâh* i *gräh* (*strâ*, *grâ*) te u genitivu množine imenice *òrah* (*od órā*).

Stezanje *io > o* provodi se samo u glagolskim pridjevima radnim muškoga roda kod glagola *dònijëti* i *ödnijëti*: *dòno*, *ödno*.

Ispadanje samoglasnika

U govoru Tovarnika zabilježeno je i sporadično gubljenje samoglasnika *a*, *e*, *i*, *o* i *u*, što znači da se navedeni oblici mogu ostvariti i sa samoglasnicima. U svim se navedenim primjerima reducira postakcentirani vokal. Gubljenje samoglasnika na početku riječi⁴¹ zabilježeno je u jednom primjeru: *nàko* (*onako*). Samoglasnik *i* reducira se češće od ostalih samoglasnika i to u sredini i na kraju riječi, dok se samoglasnici *a*, *e*, *o* reduciraju na kraju riječi. Redukcija *i* u sredini riječi zabilježena je u primjerima *Märca/Märce* (*od Marica*) *Plètikosćeve Slàvice*, *spomènla je*, *govòrla*, *probúdt*, *urádt*, *ránt* (*od hraniti*), *poljúbla sam*, *govòrt*, *podivánli*, *pàzt*, *zvönt kòlko*, *tòlko*, *çètr*. Na kraju riječi samoglasnik *i* gubi se u glagolu (*mìslit*, *îc* (*od ići*), *probúdt*, *mìsla*, *zvönt*, *pàzt*), u veznika *äl < àli* i *il < ili* i u dativu jednine zamjenice *jâ* (*mën*). Samoglasnik *a* u sredini riječi gubi se u glagolu *kást* (*od kázat*). Glasovi *a* i *o* reduciraju se na kraju riječi u polusloženicama *bäß-Dúrina Vítá*, *bäß-Màta*, *bäk-Ànice* i u sljedećim primjerima:

⁴¹ Zabilježeno samo kod jednoga sugovornika.

nìšt (*nìšta*), *njèg* (*njèga*), *nèšt* (*nèšta*), *tàm* (*tàmo*), *màł* (*màlo*), *sàm* (*sàmo*). Samoglasnik *e* gubi se na kraju riječi u 3. osobi jednine prezenta glagola (*mòš* (od *može*), *nîj* (od *nije*), *kàž ôn*), u dativu zamjenice *tko* (*kòm < kòme*) i u primjeru *stô pedëst*. Na kraju riječi reducira se i samoglasnik *u* u primjeru *mèđ* (od *mèđu*), u dativu jednine zamjenice *ôn* (*njèm*), u 1. osobi jednine negiranoga glagola *tèt* (*nèć > neću*).

Samoglasnik u

Kod imenica *àuto* i *autóbus* u tovarničkom govoru dolazi do zamjene samoglasnika *u* glasovima *v i f*: *àvtôva*, *àvtôbusa*, *àvto*, *àftom*, *àftôbusne*.

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj*, *tâ*, *tô* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz ôtoga*, *s ôtom*, iako se u govoru javlja i *s tîm*, *od tòga*.

Umetanje samoglasnika *o* zabilježeno je kod imenice *pròsluk*, tako da samoglasno *r* gubi ulogu samoglasnika (*přsluk*). Oblik *pròsluk* zabilježio je i S. Ivšić u mjestu Otok (1913).

Čestica i prilog *sàd* uvijek se javlja u obliku *sàdē*.

Zamjena samoglasnika

Kod navedenih je primjera dosljedno provedena zamjena samoglasnika kod svih sugovornika:

a/e: *dèklemovat*, *líciter*, *brìge* (*štà te brìge*), *džàbe*

a/i: *ùnutri*

a/o: *stòjat*, *stòjale su*

o/a: *apatéka*

u/o: *kròmpír*

Kako je već rečeno u analizi govora Baspke (v. 3.1.1. *Samoglasnici*) i Iloka (v. 4.1.1. *Samoglasnici*), imenica *kròmpír* dolazi od njemačke riječi *Gruntbir/Gruntbirne*⁴². Oblik *kròmpír* zabilježen je i u govoru Andrijaševaca u primjeru *nà suvo rëzanci s kròmpírim* (Bilić i Kolenić 2004: 46). Zamjene *a > e* i *o > a* javljaju se u leksemima posuđenima iz grčkoga i latinskoga jezika, npr. *dèklemovat*, *apatéka*.

⁴² Podatci preuzeti iz mrežnog izvora <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>.

5.1.2. Suglasnici

Suglasnici č, č, đ, đž

U govoru se Iloka ne razlikuju suglasnici č, č, đ, đž, nego se upotrebljavaju suglasnici č i đ: čvárak, đigerica.

Suglasnik f

Suglasnik se f ostvaruje u posuđenicama, na primjer: frùštuk, fárba, férje, filovati, friško te zamjenjuje suglasnički skup hv na početku riječi: fáljen Isus.

Suglasnik h

U govoru Tovarnika suglasnik h ostvaruje se kod osobnih imena, npr. Tihomir i etnika Hrvat, te kod posuđenica tèpih, hòklica, höblati. Suglasnik h ostaje i kod imenica hrènovka, harmònika, hëktar te pridjeva plèhani. Primjeri hëklati, gràh, hrániti i krùh zabilježeni su u sljedećim oblicima: èklalo se uz hëklalo se, grà (N jd.) uz gràh, ránt (hrániti) i ránili smo uz hránit te krùh uz krù. U ostalim je primjerima suglasnik h reduciran. Na početku gubi se u primjerima lâd (hlâd), rën (hrën), òću, òćeš, òš (hoćeš), òće, tèla bi, tèli su, ódo (hódo), òp (hòp). U sredini riječi eliminira se u genitivu jednine imenica strâ, grâ, u instrumentalu imenice gràh (sa gràom), u genitivu množine imenice òrah (od ôrâ) i u primjerima graòrica, njìova (njìhova), otkrnjiti (otkrhniti), otrániti se. Oblike glagola otránit zabilježio je i S. Ivšić u govoru Sikirevaca (otránit), Donjeg Novog Sela (otránila) i Kaniže (otrãnüt). O tome kaže sljedeće: *u tima bi primjerima moglo ot stajati mjesto od poradi nekadašnjega h, ali bi ot moglo tu biti i od iskona, kao što je u glagolima: oteti i otići.* (Ivšić, 1913: 199)

Na kraju riječi h se gubi u nominativu jednine imenica grà i vr (vrh), u kosim padežima sklonidbe pridjeva i zamjenice (kòd Cùkerovî, kòd Dónkovî, kòd Ránkovî, njî (njih), kòd mòjî, tî (tî stârî skútâ), stârî skútâ, od prasècî), aorista glagola bïti (bi) i u prilogu öma, ödma.

Suglasnik se h katkada zamjenjuje suglasnicima v i j s tim da glagol kuhati i njegove izvedenice dolaze i u oblicima u kojima nema zamjene (skuhale, kuhano): skùvam, skùva, kùvam, skùvat, prokùvat. Ostali primjeri u kojima je zabilježena zamjena suglasnika h suglasnicima j ili v su: kóžuv, krùva (pòsle krùva), kûjna, dùvân, màćuva, snàja i zamjenica njìja (njih).

Suglasnik j

Suglasnik se *j* umeće kod brojeva *dvánajst, četírnájst, pětnájst, sedámnájst, šésnájst*, a gubi se kod priloga *välda*.

Suglasnik l

Suglasnik *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o* pri čemu dolazi do stezanja dvaju *o* kod priloga *pola > pô* (*pô nôći, po pô cèste*), imenice *sol (sô)* i pridjeva *gol (gô)*. Kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda *l* prelazi u *o*: (*dào, mìslio*) i kod imenica *pòso i kòto*. Nepromijenjen ostaje na kraju sloga kod imenice *stôl* i pridjeva *dèbeli*.

Imenica *blagoslov* zabilježena je u obliku *blàgosôv*, suglasnik se *l* gubi u sredini riječi.

Imenica *stolnjak* zabilježena je u obliku *stôlñjak*.

Suglasnik *l* umekšano se javlja kod imenica *lubénica, cígla* pa te imenice u ovom govoru glase *ljubènica, cíglja*. Glagol *čijati*, od imenice *čijálo*, u tovarničkom govoru glasi *číljati* (*číljati pérje*).

Suglasnici m i n

Zabilježeno je umetanje suglasnika *m* kod priloga *zbíljam*, a suglasnika *n* kod priloga *väzdan* i *òvudan*.

Suglasnik r

Ispadanje suglasnika *r* zabilježeno je kod imenice *věče* i priloga *näveče, ùveče, jùče*. Kod veznika *jěr* suglasnik se *r* zamjenjuje suglasnikom *l*: *jěl*.

Suglasnik t

Gubljenje suglasnika *t* zabilježeno je kod priloga *òpē (opet)* i kod glagolskog pridjeva radnog *srádala (stradala)*. Gubljenje *t* provodi se i u futuru I., kad je infinitiv ispred pomoćnoga glagola *htjeti*: *kâza ču, vîdi češ, ûmre če*.

Suglasnik v

Kod imenice *kákao* u instrumentalu jednine zabilježeni su oblici *s kákavom* i *s kákao*.

Metateza

Metateza ili premetanje suglasnika nalazi se kod priloga *odakle > otkále* (*otkále je dôšo někî mlàdîc*).

Zamjena suglasnika

Kod navedenih je primjera dosljedno provedena zamjena suglasnika kod svih sugovornika:

g/k: *kr̩is*

l/r: *nãočare*

n/m: *pōčmem, pōčmēmo*

r/n: *òrmanići*

s/c: *cáti* (ali i *sáti*)

š/ć: *ćútila je, ćútim (šutim), ćúti* (ne kod svih sugovornika)

v/f: *kàfa* (ne kod svih sugovornika)

U primjeru *òrmanići* dolazi do disimilacije dvaju *r*: *òrmar* > *òrman*.

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavnjuje se u *m* (*dm* > *m*) kod priloga *ödmāh* > *öma*. I. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ > /m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočetnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Promjena skupine *ds* u *c* (*ds* > *c*) zabilježena je u primjerima *océci* (*odsijeci*) i *ljücki* (*ljudski*).

Skupina *hv* prelazi u *f* u primjerima *fála, fáli se, fáljen Isus*. U glagolu *vätati* i izvedenicama toga glagola skup *hv* prelazi u *v* (*vätale se, ùvati, ùvatu se, dòvati*).

Kod imenice *kćî* i *kćérka* suglasnička skupina *kć* gubi *ć* (*kć* > *ć*) pa zabilježeni oblici glase: *ćér, ćérka*.

Prijelaz *kv* > *k* zabilježen je samo u zamjenicama: *nìkāke, kàkā, tàkā, ïkāka, nìkāka, tåke*, m. r. *kàkī* (*kàkī màskīran*), *svàkaki* i pridjeva *kojekàkim*. U imenicama (*cřkva, mřkva, bìskvít*) i glagolima (*pòkvasiš, pokvárlo se*) navedena promjena nije zabilježena. Imenica *brëskva* u G mn. glasi *brësākā*.

Skupina *tk* na početku riječi pojednostavnjuje se u *k* (*tk* > *k*) jedino kod primjera *kò* i *kògod* te u sredini riječi kod zamjenica *sväko, něko*. Iznimka je glagol *tkäti* (*něke žène jèsu tkäle*) i imenice *tkánje* (*tkánje je bílo mänje*).

Skupina *tsk* prelazi u *ck* (*tsk* > *ck*): *hrìvacki, svècki*.

Praslavenske kupine **stj* i **skj* odražavaju se kao *št*: *püštali, křšteni, tíšti*. Osim skupine *št*, potvrđena je i skupina *šć*, primjerice: imperativi glagola *razmíšcāj, namišcāj* te prezent glagola *ïšću* i imenica *bâšća* (*bâšta* se javlja samo jednom kod jednoga govornika). Skupinu *šć* umjesto

staroslavenske št i oblik *išćem* zabilježio je i S. Ivšić u posavskom govoru (Ivšić, 1913). Taj isti oblik glagola spominje i S. Sekereš (1983:132) u iločkom govoru.

Skupine **zgj* i **zdj* odrazile su se kao *žd* i *žđ*, primjerice: *mōždanī ūdar*, *grōžđe*.

Od ostalih skupina glasova zabilježeno je ispadanje kod glagola: *ni* (*ni se brinio*), *mōž* (*možeš*), *neš* (*nećeš*), *ōš* (*hoćeš*), *vīš* (*vidiš*), *īte* (*idite*), *vōla* (*volila*), *vōlī* (*volili*), *nē smu* (*ne smiju*), *tī š* (*ti ćeš*).

Glasovne promjene

U tovarničkom se govoru uglavnom ne provodi sibilarizacija kod imenica ženskoga roda e-vrste: *u brīgi*, *u vōjskī*, *na īgrānki*, *na rūkī*, *na kōlēvki*. Zabilježen je i oblik *pri rúci*.

Kod posvojnog pridjeva *djēvojčin* ne provodi se palatalizacija pa on glasi *djēvōjkin*.

Kod većine imenica muškoga roda a-vrste (višesložnih i jednosložnih) koje završavaju na palatal prijeglas se ne provodi dosljedno, tako da u instrumentalu jednine dolazi nastavak -om: *nōžom*, *lōncićom*. Prijeglas se ne provodi ni kod priloga *lōše* i pridjeva *lōš* (*lōšo mleko*, *nij lōšo*).

Do razjednačavanja ili disimilacije dolazi kod imenice *gúvno* (*mn > vn*).

Jednačenje po mjestu tvorbe zabilježeno je na granici morfema kada dental *n* uz dvousneni *p* prelazi u *m*: *jedāmpūt*. Jednačenje po zvučnosti zabilježeno je kod imenice *Rūšca* (*Ružica*).

5.1.3. Naglasak

Naglasni se sustav Tovarnika sastoji od četiri naglaska: dugosilazni (ā), kratkosilazni (ă), dugouzlazni (á) i kratkouzlazni (à) te od zanaglasne dužine (ā̄).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *tijēsto*, *lād*, *zăova*, *dāo*, *ne zăkopča*. Kratkosilazni je naglasak zabilježen i na srednjem slogu: *velečāsni*. Dugouzlazni i kratkouzlazni se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *otrānit*, *zamísila*, *īte* (od *idite*), *baščīca*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *prōslukōvā*, *kokóšā*.

Prenošenje naglaska na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *nē smē*, *za nās*.

5.2. MORFOLOGIJA

5.2.1. Imenice

Broj

U govoru Tovarnika postoji jednina, množina i dvojina. Dvojina je sačuvana uz brojeve *dvâ, trî, čètri*: *dvê šípke, dvâ sîna, trî vŕste, trî gödine*.

Imenica *skût* nema oblik za jedninu i javlja se samo u množinskom obliku *skúte*. Sklanja se kao imenica *a-vrste* u množini (*skúte-ā*).

Uz zbirnu imenicu *bùrad*, zabilježen je i oblik *bùreće* (*ìmali bùreće, bílo bùreće*).

5.2.1.1. Imenice *a-vrste*

1.) Muški rod

Nominativ jednine

U govoru Tovarnika imenice *a-vrste* u nominativu jednine imaju nulti morfem (*ùčitelj, rúčak, dìidak*) i nastavak *-o* (*àvto, Vînko*).

Genitiv jednine i akuzativ jednine

Genitiv jednine i akuzativ jednine jednaki su kod nekih imenica, bez obzira na to označava li ta imenica živo ili neživo: *jëde koláča, vòlim koláča, nije ìmala vìnogrâda*, no zabilježeni su i primjeri kod kojih je ta razlika vidljiva: *skùvam rúčak, ìmali vìnogrâd*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode kako u slavonskom dijalektu često dolazi do izjednačavanja akuzativa za živo i neživo.

Živo i neživo pri tome dobivaju isti nastavak pa se akuzativ izjednačuje s genitivom. To je značajka govora u slavonskoj Podravini, slavonskoj Posavini i baranjskim govorima slavonskoga dijalekta (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Istu su pojavu zabilježile Nina Mance (2014) i Silvija Ćurak (2012) u svojim doktorskim radovima u kojima su opisani govor podravskog poddijalekta slavonskoga dijalekta.

Mijo Lončarić (1996), kada govorи o kajkavskom narječju, spominje kako kod imenica muškoga roda na suglasnik koje označavaju neživo dolazi do izjednačavanja akuzativa i genitiva jednine.

Kada uz imenicu u akuzativu stoji prijedlog, tada ne dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa: *za vìnogrād* (...*brīga nâs za vìnogrād.*). Isto je zabilježila i Nina Mance (2014) u govoru Črnkovaca.

Dativ i lokativ jednine

U dativu i lokativu jednine nastavak je *-u*: *na čòšku, kòtlu*.

Instrumental jednine

Kod imenica koje završavaju na palatal dolazi nastavak *-om*: *nóžom, lònčićom*. Imenica *put* ima oblik *pútom*: *célim pútom*.

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo *s tràktorom se òrālo*.

Nominativ množine

Nastavak u nominativu množine je *-i*. Jednosložne i neke višesložne imenice dobivaju infiks *-ev* ili *-ov*: *zètovi, kùmovi, múževi, òròzevi, muškátlovi*.

Genitiv množine

U tovarničkom se govoru u genitivu množine *a-vrste* javljaju tri nastavka: *-ā, -i, -iju*: *àvtōvā* (*A nîj bilo tòlko àvtōvā.*), *iz Slákovci, iz Dèletovci, gòstīju* (...*kò ìma gòstīju öči kìrbāja...*). Nastavak *-iju* u genitivu množine imenica *a-vrste* ima podrijetlo u praslavenskom jeziku, u genitivu dvojine *i*-deklinacije muškoga roda (*gost-iju*).

Imenica *pròsluk* u genitivu množine glasi *pròslukōvā*: *ìmam jâ pròslukōvā*. I imenica *àvto* i imenica *pròsluk* imaju infiks *-ov-* o kojem je već bilo riječi. Imenica *lîst* u značenju *razvučeno tijesto; korice* (VRHJ 2003) ima oblik *lîstī*: *nàpravim dèset lîstī*.

Akuzativ množine

U akuzativu množine nema promjene *c, z, s*, pa postoji oblik *òrase* (od *òrah*): *ìmaš tòlke òrase*.

Lokativ množine

Kod toponima koji imaju samo oblik za množinu dosljedno se upotrebljava stari nastavak *-ih* (*u Vínkovci*). Kako u tovarničkom govoru dolazi do redukcije suglasnika *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavak *-i*. Ostale imenice *a-vrste* u ovom padežu imaju nastavak *-ima*: *kìrbajima* (*óde kòd nas na kìrbajima*).

Instrumental množine

Instrumental množine u tovarničkom govoru ima nastavak *-ima*: *sa šlágovima*, *sa kuglófima*:

Säd sàmo sa šlágóvima koláči.

...ôn částio tåm bólnicu sa kuglófima.

2.) Srednji rod

Imenice srednjega roda *a*-vrste u nominativu jednine imaju nastavak *-o* (*selo*), *-e* (*polje*, *grožđe*, *zélénje*). Imenice *grožđe* i *zélénje* zbirne su imenice koje se sklanjaju prema sklonidbi *a*-vrste. Imenice *díte/déte*, *mílje*⁴³, *píle*, *íme* u nominativu jednine imaju nulti morfem. Imenice *díte/déte*, *mílje*, *píle* osnovu u jednini proširuju infiksom *-t-* (G jd. *díteta/déteta*, *míljeta*, *píleta*). Umjesto oblika za množinu upotrebljava se zbirna imenica *díca/dèca* koja je ženskoga roda i sklanja se po sklonidbi *e*-vrste (*díca-e*, *dèca-e*). Imenica *píle* u množini ima oblike: N mn. *pílići*, G mn. *pilićā*, D mn. *pilićima...*). Imenice *díte/déte* i *píle* u praslavenskom su jeziku pripadale *t*-osnovama (npr. N jd. *telę*, G jd. *telęte*). Toj su sklonidbi pripadale imenice koje su označavale mlado čovjeka ili životinje. Imenica *íme* osnovu u jednini proširuje infiksom *-n-* (G jd. *ímena*), a u praslavenskom je jeziku pripadala *n*-osnovama srednjega roda (N jd. *imę* - G jd. *imene*).

5.2.1.2. Imenice *e*-vrste

U imenice e-vrste ubraja se zbirna imenica *díca/dèca* čiji se oblik za jedninu sklanja prema sklonidbi *a*-vrste.

1.) Ženski rod

Nominativ jednine

Nastavak u nominativu jednine je *-a*: *báka*, *séja*.

Vokativ jednine

Nastavci u vokativu jednine su *-e* (*tětice*, *Ánice*, *Märice*), *-o* (*Gêno*, *Cêco* (od *Cecilija*), *mâmo*).

⁴³ Značenje imenice *mílje* je mali stolnjak učinjen nekom tehnikom ručnoga rada (vez, kukičanje...).

Lokativ jednine

U lokativu je jednine nastavak *-i*: *pri rúci* (*da je svě pri rúci*), *u bášci* (*käd je u bášci tām ôstrag*). Katkad se ne provodi sibilarizacija: *u brígi* (...*sam celi môj věk u tój brígi*), *u vójski* (*A môj bío u vójski käd se Zlătko ròdio.*).

Nominativ množine

Nominativ množine tvori se nastavkom *-e*, primjerice: *tôrte* (...*önda se pěku tôrte nà zādnjem.*).

Genitiv množine

U genitivu je množine najčešći nastavak *-ā*: *cígāljā*, *igárā*, *pjěsāmā*. Imenica *noga* u genitivu množine ima nastavak *-ū* (*od nógū*). Taj nastavak ima podrijetlo u praslavenskom jeziku, u sklonidbi imenica *a*-osnova dvojine, a u tovarničkom je govoru očuvan u imenica koje označavaju parne dijelove tijela.

Akuzativ množine

Imenica *kòkōška* u akuzativu množine glasi *kòkōške*: *rasterívaju kòkōške*.

Lokativ množine

U lokativu množine za ove imenice pojavljuju se dvije vrste nastavaka: *-ama* (*u sobama*) te stari nastavak *-a*, od praslavenskog *-ahъ*: *u skúta*, *po bólница*. Kada govore o jezičnim osobitostima slavonskoga dijalekta, E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahъ): ö poklada, na njīvā. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentalna množina s unificiranim nastavkom, tj. -ama.* (2014: 57)

2.) Muški rod

Prema *e*-vrsti sklanjaju se imenice muškoga roda na *-a* (*dìda-e*, *bráca-e*, *bája-e*, *úja-e*) i muška imena i nadimci na *-a*, *-o*: *Lóvra-e*, *Dúra-e*, *Dúro-e*, *Túna-e*, *Vláda-e* (*od Vlado*), *Stípa-e*, *Krúna-e* (*od Krunoslav*), *Kréša-e*, *bàć-Màta* (G jd. *bàć-Màte*), *bäß-Màta* (G jd. *bäß-Màte*). Imena se životinja također sklanjaju po toj sklonidbi: *Ríđa-e* (ime konja).

5.2.1.3. Imenice *i*-vrste

Nominativ jednine

Imenice *i*-vrste zabilježene u korpusu u nominativu jednine imaju nulti morfem, primjerice *mâst*, *mlädost*, *kököš*. U imenice *i*-vrste ubrajaju se i zbirne imenice *bürad*, *ùnučad* *čöklad*. Imenica *kćî* u nominativu jednine ima oblik *ćér*: *jâ*, *štô vam ćér mògu bît*.

Dativ jednine

U dativu jednine nastavak je *-i*: *kćëri*.

Akuzativ jednine

Imenice u akuzativu jednine imaju nulti morfem: *kćér* (*svòju kćér*), *ìmamo mâst*.

Instrumental jednine

Instrumental jednine imenice *mâst* ima nastavak *-(j)om*: *sa măšćom*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: măšćom, soljōm, pamećōm, ćërjom, itd.* (2014: 55)

Genitiv množine

Za imenicu *kököš* genitiv množine je *kokóšā*: *držímo mălo kokóšā*.

5.2.2. Pridjevi

U govoru se Tovarnika ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva tako da se svi pridjevi sklanjaju kao određeni pridjevi. Neodređeni se oblik pridjeva pojavljuje samo kao dio predikata: ...*kàko je Màrija bölesna*. Obiteljski se nadimci javljaju u obliku posvojnih pridjeva, dolaze iza osobnoga imena i sklanjaju se zajedno s imenom kao određeni pridjevi: *Kätica Kícina*, *Ànici Dükicévoj*, *Àcu Matijáševog*.

Komparativ pridjeva zabilježen u korpusu tvori se sufiksima *-ijī* (*stàrijī*), *-ijā* (*stàrijā*), *-ijē* (*svečànjē*), *-(j)ī* (*mlädī*), *-(j)ā* (*mlädā*), *-(j)e* (*mlädē*). Od toga odstupaju sljedeći zabilježeni pridjevi: *dûg-dûžji*, *téžak-téžji*, *šîrok-šîrji* i *üzak-üžji*. Budući da u slavonskom dijalektu (Kolenić, 1997a) u komparativu pridjevi mogu dobiti sufikse *-ji*, *-iji*, *-eji*, primjere za komparativ *dûžji*, *téžji*, *šîrji* i *üžji* možemo smatrati značajkom slavonskoga dijalekta u govoru Tovarnika.

Superlativ se tvori tako da se na komparativ pridjeva doda prefiks *nâj*-: *nâjodgovornijī*, *nâjrôđeniјī*, *nâjnajstâriјī*, *nâjmladî*.

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h*: *od prasèćî*.

Posvojni pridjev *djèvojčin* glasi *djèvôjkin*.

5.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

Za genitiv i akuzativ množine zamjenica *òni*, *òne*, *òna* upotrebljavaju se oblici *njî*, *ji*, *njîja*: *kòd njî*, *nêma ji* *kòd kućë*, *kako smo ji upòznali*, *nè znaš tî njîja*. U govoru su zabilježeni i oblici *njih*, *ih*, ali se upotrebljavaju vrlo rijetko.

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *njîhov*, *-a*, *-o* glasi *njîov*, *-a*, *-o*: *otrkala do njîove kuće*, *njîvoja familijsa*. Sporadično su zabilježeni i oblici: *njîhov*, *njîhova*, *njîhovo*. Zabilježen je genitiv u obliku *njîvojëga*: *dòsta mi vèć bûde tòga njîvojëga*.

U tovarničkom se govoru često umjesto povratno-posvojne zamjenice *svôj* upotrebljavaju posvojne zamjenice: *välđa sam cêli mój vêk u tòj brîgi*, *nîkad se sa mòjim bràtom nîsam tåko poprîčala*, *jâ cu mòje stvâri nòsit*.

Pokazne zamjenice

Od pokaznih se zamjenica u tovarničkom govoru najčešće upotrebljavaju: *tâj/tâ/tô*, *òvaj/òva/òvo*, *tâkî /tâkâ*, *ònâj/ònâ/òno*: *îšcupa tâj péršin*, *grdi òve dvê*, *običaj tâkî bîo*, *ònâj mâli*.

U genitivu množine dolazi do gubljenja završnoga *h* u nastavku *-ih*: *ùzmi òvî staròvîrskî*.

Pokazne zamjenice *tâj*, *tâ*, *tô* sporadično se javljaju u obliku *òtaj*, *òta*, *òto*. Isti se oblik javlja kada uz zamjenice *tâj*, *tâ*, *tô* стоји prijedlog: *iz òtoga*, *s òtom*, *od òtoga*.

Genitiv množine zamjenica *tâj*, *tâ*, *tô* ima oblik *tîja*: *mälo tîja smòkîjâ i tîja štâpîćâ jède*.

Upitno-odnosne zamjenice

U korpusu su potvrđeni oblici *kò*, *štâ*: *kò je to vâma dâo*, *štâ jâ znâm kò je*. Osim tih zabilježene su i zamjenice *kâkî*, *kâkâ*, *(kakav, -a)* *kölko*, *čijî*, *koji*, *köja*, *köje*: *kâkî je Përa*, *kâkâ dëca*, *kölko su me ispremali*, *čijî je ôn pâr*.

Neodređene zamjenice

U govoru se najčešće pojavljuju sljedeće neodređene zamjenice: *něšta, něko, nǐšta, níko, nǐkāke, nǐkāka, īkaki, īkaka, sväko*. U izrazima koje čine prijedlozi i neodređena zamjenica *něko* upotrebljavaju oblik *něskim*: *já mògu íć něskim*. Za zamjenicu *nǐšta* zabilježen je jedino oblik *s nǐčim*.

U govoru je zabilježena česta upotreba zamjenica *tkò* i *štò* s *got*: *kògot, štògot*.

U svezama zamjenice *svaki* i imenica koje počinju zvučnim fonemom, dolazi do jednačenja po zvučnosti nakon gubljenja završnoga *-i*: *sväg dâñ < sväki dâñ*.

U genitivu se množine gubi završno *-h*: *ìmam já i koláčā nèkî*.

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svôj, svôja, svôje* u govoru se Tovarnika upotrebljava kada označuje pripadnost subjektu (Ham 2012): *mî odgòvâramo zà tu svôju djècu, učitèljica svâka svôj rázred i vòdi nà misu, ïdi svôjoj bâbi*.

Povratna zamjenica

Povratna zamjenica *sëbe, se* nema oblike za nominativ i vokativ. Genitiv i akuzativ imaju oblik *sëbe, se* (*kòd sebe*), dativ i lokativ imaju oblik *sëbi* (*já mìslim ù sebi*), s tim da je potvrđen i enklitički oblik *si* u dativu (*nâđu si něko ime*). Oblik za instrumental nije potvrđen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali tijekom razgovora.

5.2.4. Brojevi

U tovarničkom govoru zabilježeni su glavni i redni brojevi te brojevne imenice i priložni brojevi.

Od glavnih brojeva samo brojevi *jèdâñ* i *dvâ* imaju oblike za rod: *jèdâñ/jèdna/jèdno, dvâ/dvê*: Ostali brojevi imaju jedan oblik za sva tri roda: *trî, čètr, pêt, šest, sèdam, ösam, dèvet*. Broj *jèdan* ima i oblik za množinu u značenju *něki*: *jèdni s kòkosom, jèdnu vèče tèla bi da spâvam*.

Brojevi od 11 do 19 imaju završetak *-ajst*: *jedànjajst, dvánajst, pètnajst, šèsnajst, sedàmnajst*. Ostali zabilježeni glavni brojevi su: *dvâjst, dvâjs dvâ, dvâjst čètr, dvâjs pêt, trideset, trîs pêt, četrdèset, devedèset, osamdèset, stô pedèst*.

Redni brojevi razlikuju rod: *pìvi, pìva, pìvo, drûge, drûgi, drûgo, trëci*.

Od priložnih brojeva javljaju se sljedeći: *jedàmpùt, dvàpùt*.

Brojevne imenice zabilježene u tovarničkom govoru su: *tròje* (*tròje djece*, *tròje tablète*), *obadvòjica*, *òbadve*.

5.2.5. Glagoli

Infinitiv

U tovarničkom se govoru uglavnom gubi završno *i* u infinitivu: *probúdt*, *ránt* (*hraniti*), *brìnt* (*brinuti*), *sèdit*, *spávat*, *pòpit*, *mìslit*, *smírit*, *îć*, *bìt*, ali zabilježeni su i primjeri gdje ostaje završno *i*: *pòstigniti*, *priglédati*, *nagrđiti*, *žàliti*.

E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s krajnjim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krnji infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krnji infinitiv, u govorima Bapske i Iloka također se javlja i infinitiv s krajnjim *i*. Glagoli II. vrste imaju infiks *-ni-*: *dìgnit*, *pòstigniti*, *otkrñjiti*. Glagoli III. vrste *-jeti*, *-ljeti*, *-njeti* zamjenili su s *-iti*: *žìvit*, *vìdit*, *odòlit* i time prešli u IV. vrstu glagola (*nòsit*). Oblik *mètit* značajka je slavonskoga dijalekta (Kolenić 1997a).

Nesvršeni oblik glagola *dònijèti* glasi *donášati*, a glagola *zaùstaviti*, *zaustavlјívati*.

Glagol *zàimati* u značenju *pozajmljivati* javlja se u obliku *pozàimati* (*Jâ se sèćam tåmo iz komšiluka su dòlazili kòd mòje báke pozàimati i tèpsiju i lònac.*).

Glagol *ìspremati* sugovornice su upotrebljavale u značenju *ispravljati govor* (*kòlko su me ìspremali u Zágrebu*), a glagol *doréediti* se upotrebljava se u značenju *dotjerati se*, *dotjerati vanjštinu*.

Prezent

Glagoli II. vrste s infiksom *-ni-* u prezentu imaju nastavke *-em*, *-eš...*: *dìgnem*. Glagoli III. vrste koji su *-jeti*, *-ljeti*, *-njeti* zamjenili s *-iti* (*žìvit*, *vìdit*, *odòlit*) u prezentu imaju nastavke *-im*, *-iš...* (*žìvim*, *vìdim*, *žìviš*, *vìdiš...*), kao i glagoli IV. vrste (*nòsim*). Svršeni prezent glagola *bìti* (Babić i dr, 1991: 688) u tovarničkom se govoru koristi prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja: *bùdem célu nôć*, *ìmaš da bùdeš*, *ôn bùde pìvi*, *bùdu kìsele*.

U 3. osobi množine glagoli III. i IV. vrste te glagoli V. vrste 1. razreda, imaju nastavak *-u*: *bòlū* (*nòge me bòlū*), *gòvorū*, *stòjū*, *òtvoru*, *trážu*, *kìstu*, *tûžù*, *vòlu*, *nòsu*, *òženu*. Isti su nastavak zabilježile i A. Bilić i Lj. Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca*.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govorci slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi

množine prezenta imaju nastavke *-iju*, *-eju* (*kradeju*) te nastavak *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu.* Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom (Kolenić 1997a: 112).

U tovarničkom su govoru također zabilježeni oblici za 3. osobu množine s nastavkom *-du*: *nēćedu* i *nōsićedu* (*Nēćedu ni dōć. ... nōsićedu òni kòlač mēni.*). O nastavku *-du* u 3. osobi množine govori i Stjepan Sekereš (1983) te navodi kako se taj nastavak javlja samo u srijemskom govoru, tj. vojvođanskom poddijalektu. Isti su nastavak u 3. osobi množine zabilježili Finka i Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca pa se može reći kako bi govor Tovarnika, kao i govor Bapske i Iloka, mogao pripadati slavonskom dijalektu.

Glagol *iskati* u 3. osobi množine glasi *išću*.

Pomoćni glagol *htjjeti* u 3. osobi množine ima oblike *òćēju* i *ćēju* (*òni ćēju je vòdit*). Niječni oblik je *nēćēju*.

U 3. osobi jednine niječnog oblika zabilježeni su sljedeći primjeri: *níje, níj, nî: kàd nî bílo dùgo, a òna trúdna.*

Kod glagola *däti*, osim oblika za prezent *dâm, dâš, dâ...*, potvrđeni su i oblici: *dádem, dádeš, dáde, dádemo, dádete, dádu*.

Od glagola *pòčimati* zabilježeni su oblici *pòčmem, pòčmemo, pòčima*. Jednake je oblike zabilježio i S. Sekereš (1983) te navodi da se oni *upotrebljavaju u mnogim govorima slavonskog dijalekta* (1983: 151).

Prema infinitivu *ùnīć*, javljaju se prezentski oblici *ùnīđe* i *ùnīđu*.

U 1. osobi jednine glagoli *pòmusti* i *dòbiti*, analogijom prema infinitivu, imaju nastavak *-im*: *pomúzim, dòbim*. Glagol *skloniti* u 1. osobi jednine glasi *sklönem*.

U 2. osobi jednine glagol *zàspati*, analogijom prema infinitivu, ima oblik *zàspāš*.

Glagol *rëći* u 3. osobi jednine glasi *rëkne*. Glagol *vòlit* u 3. osobi jednine javlja se u obliku *vòle* (*nëko vòle, òna vòle*) samo kod dvoje sugovornika i u obliku *voli* (*nè vòli, òna vòli*) koji je češći u tovarničkom govoru.

Glagoli na *-ivati* u prezantu imaju nastavke *-ivam, -ivaš, ... : podmazívati – podmázívamo, pokazívati – pokazívaju*. Isto je zabilježio i S. Sekereš u iločkom govoru.

On smatra kako su ti oblici nastali analogijom prema prezantima glagola *pitati, birati, odobravati, skapavati i sl.* (1983: 151).

Zabilježen je i oblik *otìšnjaju*, u značenju *postanu tijesne*: *Níje kô sàdë, jèdne ni ne pòderu, drùge su vëć tû i otìšnjaju, òbuće nè znaju ni koliko.*

Prilikom izricanja prezenta, zabilježeno je i umetanje zamjenice *se*: *popričamo se* (*Nikad se sa mòjim bràtom nísam tåko popričala*.).

Perfekt

U govoru Tovarnika perfekt se tvori od prezenta pomoćnoga glagola *bìti* i glagolskog pridjeva radnog: *sam màlo krènila, sam pìla, jâ sam tëla*, no zabilježeni su i primjeri u kojima je izostavljen pomoćni glagol *bìti*: *Bèrìslav išo zà kuću, jâ dòbila tròje tablète, jâ mètila péršin.*

U perfektu povratnih glagola najčešći su oblici s nenaglašenim oblikom glagola *bìti* i povratnom zamjenicom: *àl je se iznenádio, ôn je se drùg pût ožènio.*

Kod bezličnih oblika najčešće se, uz glagolski pridjev, javlja i nenaglašeni oblik pomoćnoga glagola *bìti*: *tô je se mòralo, štò je se izginilo, igralo je se* (u značenju *plesalo se*). Istu je pojavu zabilježila Ljiljana Kolenić (1996) u govoru mjesta Ilače, a potvrđena je ovim istraživanjem i u govorima Iloka i Bapske.

Pluskvamperfekt

Pluskvamperfekt se vrlo rijetko koristi u govoru, zamijenjen je perfektom, a u građi je zabilježeno nekoliko primjera: *je bìo zvào, je bìla rëkla, nìj bìlo stàlo* te jedan primjer gdje je izostavljen jedan od pomoćnih glagola: *bìla žìvila* (*Jâ bìla trî i pò gödne žìvila tåmo.*).

Aorist

U govoru je Tovarnika potvrđen aorist glagola *otvòriti* i *rëći* u 1. osobi jednine: *òtvorì* (*jâ òtvorì*) i *rëko*. Oblik *rëko* čest je u upotrebi u slobodnom govoru.

Futur I.

Futur I. tvori se od prezenta nenaglašenih oblika pomoćnoga glagola *htjeti* i infinitiva glagola: *ću išibat* (*Jedàmpùt, jâ ću ga dìbro išibat.*), *će bìt* (*Jâ vëć viðdim da će bìt svàšta.*).

Kada je infinitiv glagola ispred pomoćnoga glagola *htjeti*, dolazi do asimilacije, primjerice: *vidićeš* (*vidit ćeš*), *otkljućaću* (*otključat ću*), *prikazivaćeju* (*prikazivat ćeju*), *ješćeš* (*jest ćeš*).

Imperativ

U govoru su Tovarnika najčešći oblici imperativa za 2. osobu jednine i množine: *čūj, uniđi, prîčajte, océci, pâkuj se, dîž se, razmîšćaj, namišćaj, ìte (idite)*. Ponekad se glagolu dodaju i čestice *tâ* i *dë*: *tâ čúti, tâ idî, dë tî jèdi*.

Za 1. osobu množine zabilježen je oblik *rècimo* prilikom prepričavanja događaja.

Potvrđeni su i oblici za 3. osobu jednine i množine koji se tvore česticom *nëk* i prezentom glagola: *nëk kâže, nëk se brîne, nëk čìju, nëk ïdu, nëk čúvaju*.

Ostali oblici imperativa zabilježeni u tovarničkom govoru su: *àjd, àjde, àjmo, àjdete, àjte*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: *(h)ajde je turcizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (àjde, àjd, àj), 1. osobu množine (àjdemo, àjmo), i 2. osobu množine (àjte)* kao svaki imperativ glagola (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Iloka i Bapske, koji su opisani u ovom radu.

Kondicional I.

Kondicional I. u tovarničkom se govoru tvori od glagolskog pridjeva radnog nenaglašenog aorista glagola *bît*, koji u svim osobama jednine i množine ima oblik *bi* (prema 2. i 3. osobi jednine): *dárnio bi, bi dírali, mòrala bi, tèla bi, bi namláatio, bi dòšo, bi bila, bi pâlo, bi propùstili*.

Glagolski pridjev radni

Glagolski se pridjev radni u tovarničkom govoru tvori od sljedećih nastavaka: *-o, -la, -lo* i *-(a)o, -la, -lo*.

Do stezanja vokala dolazi i u glagolskom pridjevu radnom kada *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se zatim steže s prethodnim vokalom *a*. U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda dolazi do sažimanja skupa *-ao* u *-o* nakon vokalizacije *l > o*: *òšo, dòšo, ùnišo, ìmò*. U primjerima *dòno, òdno* dolazi do stezanja skupa *io* u *o*.

Glagolski pridjevi radni glagola II. vrste zabilježenih u tovarničkom govoru glase: *dìgla, zatàknò, pobrìnò se, ùkinili, krènila, brînio, izginilo, mètila*.

Od pridjeva radnoga glagola III. vrste zabilježeni su oblici: *vìdili, vòlila i vòla (voljela), vòlili, razbòla, žívila*.

Od glagola *htjèti* zabilježeni su oblici *tèla, tèo, tèli* te po jednom *htjèla* i *htò*.

Glagolski prilog radni glagola *provòditi* glasi *prováđali* (*mlàdost smo prováđali*).

Prema infinitivu glagola *iznášat* glagolski pridjev radni ženskoga roda glasi *iznášala*. Takvi se oblici javljaju i u govoru Bapske i u govoru Iloka, a zabilježio ih je i Stjepan Sekreš (1983) u govoru Iloka (*unášat, iznášat*).

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni uglavnom tvori nastavcima *-t, -ta, -to, -ti, -te, -ta:* *òženit, pòrušita, ökrečito, pòsaditi, pòžito (pòžito bräšno), ùkisnito (ùkisnito mléko), zàmerite (nísmo bíle zàmerite)* koji su značajka slavonskoga dijalekta. Osim tih, zabilježeni su i nastavci *-n, -na, -no, -ni, -ne, -na: ràstrkan* (u značenju *nije na okupu*), *ùdana, šlògirana, ôtvoren.*

5.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

U govoru Tovarnika zabilježeni su sljedeći prilozi koji se prema značenju dijele na:

- a) mjesne priloge: *dì, nìgdi, nègdi, svàgdi, dìgot, otkále, òstrag/odòstrag, ònekud (od nekud), postrága, ïznapolja (s vanjske strane), òdàtle, odòle, òvudan, óde (ovdje)*
- b) vremenske priloge: *ùjutru, vèčito, väzda/väzdan, pòtlem, sàdè, öma (odmah)*
- c) načinske priloge: *najedàred, ùporedo, òbaška, džàba/džàbe*
- d) količinske priloge: *jedàred, dvàred.*

Od ostalih priloga izdvojeni su *kobajáge, vállda, màkar.*

Prilog se *jáko* često upotrebljava ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *mî smo jáko išle, ôn jáko völi lèpinjè.*

Kod upotrebe mjesnih priloga ne postoji razlika u značenju priloga *tû, óvdje, óndje*, npr. *tránla se tû umjesto ovdje, tû mälo podivánili umjesto ondje.*

Prilog *sàd* uvijek se javlja u obliku *sàdè.*

Komparativ priloga *visoko, više,* u tovarničkom govoru glasi *vìšlje: mälo vìšlje nâs.*

Prijedlozi

U svezama prijedloga i imenica koje počinju bezvučnim fonemom dolazi do jednačenja po zvučnosti: *bes krëča < bez kreča, ùs to < uz to.*

Prijedlog *u* u govoru Tovarnika uglavnom dolazi uz genitiv: *u sukanja, u kólā, u kolícā, ü svatôvâ, u skútâ, u Dubrâvke.* Uz genitiv dolazi i prijedlog *od* kada označava pripadnost: *od Lepordinog, od Mârce, od té žènê, od mòmka kúma.*

Prijedlog *po*, osim što dolazi s akuzativom (*po krüh*) i lokativom (*po cvéču, stàñem po stráni*), zabilježen je i uz genitiv kada stoji uz glagole kretanja *ići i hodati: išao pò svatôvâ, ódo*

po bôlnicâ. Stjepan Sekereš (1967) navodi kako je jedna od značajki istočnopoljske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova*, *po sela*. Ovdje treba spomenuti i primjer *na čòškôvâ*.

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa svěkrvom*, *sa kâfom*, *s traktorom se òralo*, *pôligeš sa čórbom*.

Toponimi koji imaju samo množinski oblik, uvjek ostaju u nominativu, bez obzira na to uz koji prijedlog dolaze: *u Vínkovci*, *iz Slákovci*, *iz Ďeletôvci*.

Prijedlog *za* dolazi uz genitiv, akuzativ i instrumental: *za njíjâ*, *ïšo zà kuću*, *kod Ándêlke zà kućom*.

Prijedlog *prëd* javlja se i u oblicima *prìd/prida*: *prìd njû*, *prida mnôm*, a prijedlog *uz* u obliku *nuz*: *nùz njèga*.

U govoru su zabilježene sljedeće sveze prijedloga i imenice: *svírat u tàmburicu*, *pò pošti pòslo*, *pri svíći*, *pri rúci*.

Veznici

U tovarničkom se govoru veznik vëć katkad upotrebljava umjesto veznika *nëgo* i *jë*: *drùkçijë* vëć *sàdë*, *bólje* *ïkaka* vëć *nìkaka*, *níje bílo ni dùplo* vëć *nísmo* *ìmali* *crêpa* dok se veznik *pòšto* upotrebljava umjesto veznika *bùdùci* da: *pòšto kùm Stípa nêma mùške djèce*.

Usklici

U tovarničkom se govoru najčešće javljaju sljedeći usklici: *jüj* (*jüj nàopâko*), *jü*, *jôj*, *üf*, *ijüj*, *öp*, *bòže pròsti*.

Čestice

Čestice *tâ*, *dë*, *nëk*, *äjd*, *äjde* dodaju se glagolu u imperativu: *tâ cùti*, *tâ ìdi*, *nëk cùju*, *dë tî jëdi* (v. 5.2.5. *Glagoli*). Od ostalih čestica u tovarničkom se govoru javlja upitna čestica *li*, niječna *ne* te čestice *bâš*, *čâk*, *ëto*. Čestice *makarštâ* i *makarkâko* upotrebljavaju se kada se želi negirati vrijednost onoga o čemu se govori: *makarštâ móram pričat*, *štò mî je tô makarkâko i makarštâ*, *ìzmisli makarštâ*.

5.3. SINTAKSA

Posvojni genitiv dolazi uz prijedlog *od*: *bâšća od Lèpôrdinog, od cûre kûm, od dvâ brâta žènê*. Zabilježen je i genitiv u ulozi bližeg objekta: *Jâ jâko tôrte völim*. Uz genitiv katkad dolazi prijedlog *u*: *u Dubrâvke, sâm u òca i màme*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo *s trâktorom se òralo*.

Obiteljski nadimci dolaze nakon osobnoga imena *Vînko Gúbin, Tòmislav Pùran, Åna Dônkova*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *nëki*: *jèdan je nàma čövek kâzo, jèdnu vëče têla bi da spâvam*.

Svršeni prezent glagola *bìti* u tovarničkom se govoru koristi prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja koji su se ponavljali u prošlosti: *bùdem célu nôc i sutradan opet na poso, ìmaš da bûdeš, ôn bûde pâvi, bûdu kïsele*.

U govoru Tovarnika zabilježeni su i primjeri perfekta u kojima je izostavljen pomoći glagol *bìti*: *Môj Bèrislav išo zà kuću da kòsi trávu. Jâ, Mârice, dòbila trôje tablète üjutru za tlâk*. Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom česti su u govoru kada nije naznačen vršitelj radnje: *Kako se igralo tako se i pevalo. Tâmo se svíralo. Tô je se mòralo*. Zamjenica *tô* često u govoru ima ulogu subjekta: *Tô je ùštirkano i tô stôjî. Tô se nè dîrâ*.

Glagoli *svírati* i *ìmati* otvaraju mjesto izravnog objektu, tj. objektu u akuzativu. U tovarničkom govoru, kao i u govoru Bapske glagol *svírati* dolazi s prijedlogom *u*: *svírat u tàmburicu*, dok glagol *ìmati*, kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu – dijelni genitiv (*òni ìmaju nòvâcâ, ìmala je dûkâtâ*) i u akuzativu (*pa i mî smo ìmali djècu*). Uz negirane glagole javlja se slavenski genitiv: *nêma ni sèstre ni brâta*.

Prijedlog *po* zabilježen je uz genitiv kada стоји uz glagole kretanja *ići* i *hodati*: *išao po svatôvâ, ódo po bôlnîcâ*.

U govoru Tovarnika u korpusu su najčešće jednostavne i jednostavno proširene rečenice: *Jâ isto kâžem. Nè idê. I trî dâna sam pila po trideset tabléta*.

Od nezavisnosloženih rečenica česte su sastavne rečenice: *Pòčmem u šest sâti pa dok nàvečer nè idem spávat*. U pripovijedanju se od zavisnosloženih rečenica najčešće upotrebljavaju predikatne rečenice: *Kâž Stípa, pò tebi se vidi da si tî ûmôrna. Jâ sam tê trî kècelje, jâ sam têla dâ mi nàšlîngâ*.

5.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-a i-ica*: *Stípa, Lóvra, Dúra, Ívica, Mátta*. Zabilježen je i nadimak za mušku osobu na *-ika*: *Dánika*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a, -ica, -ka*: *Géna* (od *Genoveva*), *Rüšca* (od *Ružica*), *Märlica, Ánica, Žívka*.

Obiteljski se nadimci u množini tvore sufiksima *-ovi, -evi, -ini*: *Cükerovi, Dónkovi, Maláčevi, Dukićevi, Lèpōrdini, Krcini, Tübini, Mätišini*. Muška imena javljaju se u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka, npr. *Dúra Mátliz, Vinko Gúbin, Dúra Bükur*.

Ženska imena dolaze u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka te su u jednini ženskoga roda sufiksi *-ova, -eva, -ina*: *Ána Dónkova, Katica Krcina, Ivanka Đukićeva*.

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *strîna Stájka, číka Zlătko, báka Éva, tëta Mârija*.

Kod polusloženica, prvi dio polusloženice ostaje nepromijenjen, a drugi se sklanja: *snàš-Kática, bäß-Mátta, bàć-Mátta, bäß-Páva, bák-Ánice, snàš-Káto*. Takve polusloženice navodi i Lj. Kolenić (1997a: 113) kao osobitost slavonskoga dijalekta: *To je sveza tipa bàć-Mátta u kojoj prvi dio složenice ostaje nepromijenjen, a drugi dio, osobno ime, sklanja se: snàš-Pôlă, bâb-Rézë, strin-Márü, číć-Mátù*.

Umanjenice se tvore sufiksima *-ica, -ic*: *baščica, tëtica, jàstućić*.

Imenica *počímäljka* (žena koja započinje pjevanje ili molitvu u crkvi) nastala je dodavanjem sufiksa *-aljka* za koji Babić kaže kako je vrlo plodan sufiks, a njime se imenice izvode od nesvršenih glagola V. i VI. vrste nakon što se odbaci završno *-ati* (2002: 287). Imenicu *jedínak* čije je značenje *jedini sin u roditelja* navodi se i u VRHJ-u (2003). Imenica je nastala sufiksnom tvorbom, dodavanjem sufiksa *-ak* pridjevu *jedini*. Za tvorbu imenica sufiksom *-ak* od pridjeva Babić (2002) kaže kako takve izvedenice označuju nešto konkretno, bilo živo ili neživo, a značenje je moguće opisati preoblikom.

Etnici su zabilježeni samo u množini (*Ílačani, Tòvárničani*) sa sufiksom-(*j*)ani.

Ktetici se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *slàvônski, zágrebački*.

5.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini obraditi leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Tovarnika, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

U tovarničkom govoru zabilježeni su leksemi koji zbog izvanjezičnih razloga više nisu u upotrebi, a bili su aktualni u vrijeme kada su kazivači bili mladi: *kolèčka* – kola koja su se uprezala u seljački plug; *pudárity* – čuvati vinograd ili usjev; *vítao* – drvena letva oko koje je namotan sloj blata i slame na krovu kuće; *séja* – najbolja prijateljica.

Leksemi karakteristični za srijemsko, ali i slavonsko podneblje najbolje su očuvani u nazivima jela: *bećárac* – jelo od paprike i rajčice, *čvárak* – grumen otopljenog sala, *gombóce* – okruglice sa šljivama (knedle sa šljivama), *koláči ükiselo* – kolači od dizanog tijesta, *pöpara* – vrsta jela od kruha, *päpula* – jelo od kuhanog pasiranog bijelograha.

Osim domaćih riječi, u govoru starije generacije u upotrebi su još turcizmi (*àvlija* – dvorište, *bâšća* – vrt), germanizmi (*celòfan* – prozirni papir za umatanje, *dùmst* – kompot, *fil* – nadjev) i hungarizmi (*ášov* – alatka za kopanje; *šôr* – ulica). Leksem *pêndžer* (*prozor*), primjerice, upotrebe je potpuno potisnuo leksem *prozor* čak i kod govornika starije generacije.

Pozdrav *Fáljen Isus* danas je u upotrebi samo kod starijih ljudi, a jednako ga koriste i muškarci i žene.

5.6. RJEĆNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi tovarničkoga govora koje su zabilježene u korpusu i razlikuju se od hrvatskoga standardnoga jezika ili imaju drugačije značenje od onoga u standardnom jeziku, a karakteristične su za proučavani mjesni govor.

- âlva, ž. (tur.) – orijentalna slastica; v. kreč
àmprén júha, ž. (njem.) – zapržena juha; v. ampren supa
àmprén sùpa, ž. (njem.) – zapržena juha; v. ampren juha
andèbule, ž., mn. – udane žene koje su mladoženjin najbliži rod (sestre, sestrične), a u svadbenoj povorci idu ispred svirača
ärdauš, m. (tur.) – mangup
ástal, m. (mađ.) – stol
ášov, m. (mađ.) – alatka za kopanje
ätar, m. (mađ.) – zemljiste
àvlija, ž. (tur.) – dvorište
bäća, m. – brat od milja; upotrebljava se i za druge odrasle muške osobe
badàvā, pril. (tur.) – besplatno
bádže, m., mn. – muškarci koji pomažu u pripremi svatova
bäja/bája, m. – najstariji brat ili rođak
bäka, ž. – prabaka
bäka-téta, ž. – djedova ili bakina sestra
bâšća, ž. (tur.) – vrt
bašćica, ž., um. (tur.) – mali vrt
bećárac, m. – jelo od paprike i rajčice; v. sataraš
bráca, m. – mlađi brat
brâon, prid. (njem.) – smeđe
brëskve, ž., mn. – vrsta kolača
brëskôrka, ž. – bundeva
büre, s. (bug.) – bačva
céger, m. (njem.) – pletena torba
celòfan, m. (njem.) – prozirni papir za umatanje
cùcla, ž. – duda varalica
cùra, ž. – djevojka; mladenka
čâūš, m. (tur.) – vođa svatova; v. prikumak

čèlo nas – preko puta nas
číko, m. – stariji čovjek
čijálo, s. – običaj čijanja perja
čòklad, ž., zb. – ženska telad
čórba, ž. (tur.) – gusto jušno jelo s komadima mesa ili ribe
čòvek, m. – suprug, muž
čvárak, m. – grumen otopljenog sala
cóšák, m. (tur.) – ugao
däda/dáda, m. – otac
dárniti, gl. nesvrš. – taknuti, dodirnuti
déda/dëda, m. – majčin ili očev otac, v. dida
dïda, m. – majčin ili očev otac, v. déda/dëda
dïdak, m. – predak; djed; stariji čovjek
dìnstati, gl. nesvrš. (njem.) – kuhati
dìvan, m. (tur.) – razgovor
divániti, gl. nesvrš. (tur.) – pričati, razgovarati
dìver, m. – onaj koji prati nevjestu na vjenčanju (u bližem je srodstvu sa ženikom); mužev
brat
divèruša, ž. – ona koja prati mlađenku na vjenčanju (u bližem je srodstvu sa ženikom)
dökторica, ž. – liječnica
dóbošica, ž. – vrsta torte
domàćin, m. (u svatovima) – ženikov otac
drúga, ž. – prijateljica
dùćan, m. (tur.) – prodavaonica
dümst, m. (njem.) – kompot
dümstflàša, ž. (njem.) – boca za kompot
dùrati, gl. nesvrš. (tur., tal.) – izdržavati teškoće
džàbe, pril. (tur.) – besplatno
džigerica, ž. (tur.) – jetrica
đípati, gl. nesvrš. – skakati
èkser, m. (tur.) – čavao
fajront, m. (njem.) – završetak čega (npr. neke svečanosti, plesa i sl.)
fàliti, gl. nesvrš. (njem.) – nedostajati
fàmìlija, ž. (njem.) – obitelj, rodbina

fârba, ž. (njem.) – boja (koristi se i boja)
fârbati, gl. nesvrš. (njem.) – bojati, ličiti
féla, ž. (mađ.) – vrsta; (puno fela kolača – puno vrsta kolača)
fêrje, s. (njem.) – praznici
fil, m. (njem.) – nadjev
filovati, gl. nesvrš. (njem.) – nadjevati
fläša, ž. (njem.) – boca
frîško, prid. (njem.) – svježe
frižlîdér, m. (fr.) – hladnjak
frùštuk, m. (njem.) – doručak
füruna, ž. (tur.) – peć
gának, m. (njem.) – trijem
gîbanica, ž. – jelo sa sirom od vučenog tijesta
gombóce, ž., mn. – okruglice sa šljivama (knedle sa šljivama)
granàtir, m. – jelo od krumpira i tijesta; v. granatir marš
granàtir märš, m. – jelo od krumpira i tijesta, v. granatir
grilâ, m. – grilaž (vrsta kolača)
günja, ž. – dunja
gúvno, s. – mjesto za vršidbu ili mlaćenje na otvorenom
hëklati, gl. nesvrš. (njem.) – kukičati
hòklica, ž. (njem.) – niska stolica bez naslona
höblati, gl. nesvrš. (njem.) – strugati drvo
îgranka, ž. – ples, zabava
îgranje, gl. im. – plesanje
îskomati, gl. svrš. – izudarati
îspremati, gl. svrš. – ispravljati
izlavřdati, gl. svrš. – izdati; ispričati nekome nešto što je tajno
jägode, ž., mn. – vrsta kolača (jagodice)
jedàred, pril. – jednom
jedínak, m. – jedini sin
jètrva, ž. – žena muževljeva brata
jòrgan, m. (tur.) – pokrivač punjen perjem
käčara, ž. – prostorija u kojoj se drže namirnice u kacama (vino, rakija)
kádar, prid. (tur.) – biti sposoban, v. kaderan

káderan, prid. – biti sposoban, v. kadar

käjiš, m. (tur.) – remen

kàjmak, m. (tur.) – vrhnje

kàjsija, ž. (tur.) – marelica

kälj, m. (njem.) – keramička posuda za cvijeće

kàpija, ž. (tur.) – ulazna vrata u dvorište

kàšika, ž. (tur.) – žlica

kaùrma, ž. – jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa (na paprikaš)

kècelja, ž. (mađ.) – pregača; dio narodne nošnje

kêr, m. – pas

kérče, s., um. – mali pas

kériti se, gl. nesvrš. – veseliti se

kétuš, m. – običaj plesa s mladom u svatovima koji se plaća

kífla, ž. (njem.) – pecivo od različite vrste tijesta, može biti punjeno nadjevom

kíflice sâ salom, ž., mn. – vrsta kolača

kírbaj, m. (njem.) – crkveni god

kiséljak, m. – biljka kiselica

köčanj, m. – klip kukuruza s kojega je skinuto zrnje

koláči ükiselo, m., mn. – kolači od dizanog tijesta

kolèčka, ž. – kola koja su se uprezala u seljački plug

kolíca, ž. – tačke

kòmendija, ž. – dohrana (komencija); stavljanje na raspolaganje brizi nekoj drugoj osobi, osobito starije osobe

kòmšija, m. (tur.) – susjed

komšiluk, m. (tur.) – susjedstvo

kòmšinica, ž. (tur.) – susjeda

krèč, m. (tur.) – orijentalna slastica; v. alva

krèč, m. (tur.) – vapno

krèčiti, gl. nesvrš. – líčiti

kríš, m. (njem.) – krupica

krísban, m. (njem.) – božićno drvce

krófna, ž. (njem.) – kolač od dizanog tijesta; krafna; pokladnica

kròmpřír papríkaš, m. – jušno jelo od krumpira začinjeno paprikom

křpara, ž. – prostirka za pod izrađena od ostataka tkanina

krúniti, gl. nesvrš. – runiti; skidati zrnje s klipa
kùglof, m. (njem.) – kolač od dizanog tijesta s rupom u sredini
kûjna, ž. – kuhinja
kukúcati, gl. svrš. – provjeravati, viriti
küpiti svàtove – pozivati u svatove
kùpus na paradàjzli, m. – jelo od kupusa s pasiranom rajčicom
küvani medenjáci, m., mn. – vrsta kolača
lääcati se, gl. nesvrš. – prihvati se nekog posla
lánac, m. – mjera za površinu zemlje (1 lanac = 7.193,2 m²)
lénija, ž. (lat.) – poljski put
lëv, m. – vrsta platna; v. levano platno
lëvano plátno, s. – vrsta platna; v. lev
mäćuva, ž. – maćeha
májka, ž. – baka
màrama, ž. (tur.) – rubac
mašina, ž. (njem.) – šivaći stroj
mazúljica, ž. – bubuljica; prištić na tijelu, najčešće licu
mèdeni rólat, m. – vrsta kolača
mèrdevine, ž., pl. tantum (tur.) – ljestve
mǐcika, ž. – vrsta kolača
mílihbròt, m. (njem.) – kruh koji se peče za Uskrs
mìlje, s. – mali stolnjak vezen ili kukičan
mlađarija, ž., zb. – mladež
mlâda, ž. – djevojka na dan vjenčanja i prvo vrijeme nakon vjenčanja
mósla, ž. (njem.) – kalup
muškátl, m. – vrsta cvijeća
näcigovano, prid. – nabrano
nadroljati, gl. svrš. – napraviti bilo kako
nâjrođeniji, prid. – najbliža rodbina
näklane, pril. – preklani; pretprošle godine
nebèsko kölo, s. – narodni ples
nècati, gl. nesvrš. (njem.) – vrsta ručnoga rada
nèdilja, ž. – nedjelja; tjedan
néna, ž. – starija sestra ili sestrična od milja

nóna, ž. – noćna posuda
òbaška, prid. – ovojeno, posebno
očènāš, m. – molitva
odigrati. gl. svrš. – otplesati
øpāsan, prid. – nestašan, zločest
òplećak, m. – dio nošnje
òroz, m. (tur.) – pijetao
òtarak, m. – ručnik od domaćega platna
otráni se, gl. svrš. – odgojiti; odrasti; othraniti
otkñjiti, gl. nesvrš. – otkrhnuti
padobránci, m., mn. – vrsta kolača
papríkaš, m. – jušno jelo
pàpula, ž. – jelo od kuhanog pasiranog bijelog graha, nekada se pripremalo u doba posta
jer je posno a zasitno
parádājka, ž. (njem.) – rajčica; v. paradajz
paradàjz, m. (njem.) – rajčica; v. paradajka
paríca, ž. – vršnjakinja
paškínat, m. – pastrnjak
pâtrice, ž., pl. tantum – krunica
pàuza, ž. (njem.) – stanka
pêndžer, m. (tur.) – prozor
pèkmez, m. (tur.) – marmelada
pèškîr, m. (tur.) – ručnik; ukras u posebnim prilikama kao što su svatovi koji nose djever,
djeveruša, čauš, kum, mladoženja
plòtna, ž. – gornja ploča na štednjaku na drva
počimáljka, ž. – žena koja započinje pjevanje na misi
podivaniti, gl. svrš. (tur.) – popričati, porazgovarati
pò dvôje – narodni ples
pognjáviti čvárke – pritisnuti čvarke da se iscijede
pònjava, ž. – plahta
ponjávce, s. – mala plahta
pòpara, ž. – vrsta jela od kruha
posílo, s. – posjet u kući; nekada se uz pjesmu i priču zajednički obavljaju sezonski poslovi
pôtrim, m. – trijem

povézati se, gl. svrš. – obući se u narodnu nošnju
pozàimati, gl. nesvrš. – pozajmljivati
pràndàra màrama, ž. – dio ženske nošnje
pribiti, gl. svrš. – prebiti, slomiti (prebiti nogu)
priglédati, gl. nesvrš. – posjećivati bolesnika
prikazívati dár – darivanje mladenaca tako da se javno kaže tko čime dariva
príkumak, m. – onaj koji održava red u svatovima; v. čauš
psîha, ž. (tal.) – sobno ogledalo ugrađeno u nizak toaletni ormarić
pùdarica, ž. – čuvarica vinograda
pudáriti, gl. nesvrš. – čuvati vinograd ili usjev
púra, ž. – jelo od kuhanoga kukuruznog brašna
pùslice, ž., mn. – vrsta kolača
pûst, prid. – zločest
pût, m. – ulica (*sedit na put*)
raskúmiti, gl. svrš. – razvrgnuti staro kumstvo
rasipač, m. – oruđe za rasipanje gnojiva
râsplit, m. – vrsta ručnoga rada
râspraviti créva – na svinjokolji pripremati crijeva za pranje
ràstrkan, prid. – nije na okupu
rátluk, m. (tur.) – orijentalna slastica rahatlokum
rèduša, ž. – žena koja pomaže u pripremi kolača i jela za svatovske uzvanike; domaćica
rérna, ž. (njem.) – pećnica
ríngla, ž. (njem.) – kolut na štednjaku
säft, m. (njem.) – jelo
sâtaraš, m. – jelo od paprike i rajčice; v. bećarac
séja, ž. – najbolja prijateljica
sîc, m. (njem.) – sjedalo
sinija, ž. (tur.) – stol
sipaća kàšika, ž. – velika žlica s polukuglastim dijelom za zahvaćanje tekućine
sklísnuti, gl. svrš. – prokisnuti
skúte, ž., pl. tantum – podsuknja
snâći se, gl., svrš. – upoznati se; započeti vezu
snàja, ž. – sinova supruga; bratova supruga
snáša, ž. – udana žena; starija žena (snaš-Ljubica)

sòdár, m. – proizvođač sode
sòkák, m. (tur.) – ulica
sortírati, gl. dv. (njem.) – posložiti
srémsko kölo, s. – narodni ples
srémske igrе, ž., mn. – srijemski narodni plesovi
stâra, ž. – prabaka
stâri svât, m. – drugi kum
staròsvatica, ž. – supruga staroga svata
staròsvatiti, gl. svrš. – biti stari svat u svatovima
starovírski, prid. – starinski
steláža, ž. (njem.) – polica
strîna, ž. – svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)
strüka, ž. – jedna uvijača
sûd, m. – posuda
suferín, m. – dukat
sùpa, ž. (njem.) – juha
svatóvac, m. – napjev kojim su se najavljujivali dijelovi svatovskog obreda; tekstovi se upućuju svim sudionicima svatova pojedinačno, od mladoženje i mlađenke do roditelja, kumova i djevera; izvodi se bez instrumentalne pratnje
svêt, m. – okolina; društvo (*ići među svet*)
svétac, m. – blagdan
sveténje, s. – hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu
svétinja, ž. – ono što se smatra svetim i nepovredivim
svírati ïgranku – svirati na zabavi
šalukátor, m. (njem.) – prozorski kapci
šämrolna, ž. (njem.) – vrsta kolača
šänac, m. (njem.) – kanal
šàraglje, ž., zb. (njem.) – stražnji dio kola
šâtirani könac, m. – šareni konac
šíerpa, ž. (njem.) – zdjela
šerpènjica, ž., um. (njem.) – mala zdjela
škrinja, ž. – lijes
šlág, m. (njem.) – tučeno slatko vrhnje
šláger, m. (njem.) – pjesma na temu ljubavi

šlīnga, ž. (njem.) – vezivo; čipka
šlingāno, prid. – koje je napravljeno šlingom
šlīngati, gl. nesvrš. (njem.) – vrsta ručnoga rada
šnicla, ž. (njem.) – tanko izrezan komad mesa
šōgor, m. (mađ., njem.) – muž ženine sestre
šòpati, gl. nesvrš. – bacati, razbacivati
šôr, m. (mađ.) – ulica
špjäz, m. (njem.) – ostava
špòret, m. (njem.) – štednjak
šrôt, m. (njem.) – sitno samljeven kukuruz
štàfir, m. (njem.) – miraz
štríkati, gl. nesvrš. (njem.) – plesiti
šùrjak, m. – ženin brat
tàcna, ž. (njem.) – pladanj
táčci, m., mn. – jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti orasima ili makom; v.
taški
táški, m., mn. – jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti orasima ili makom; v.
tačci
têntati, gl. nesvrš. – zadirkivati, maltretirati
tèpih, m. (njem.) – sag
tèpsija, ž. (tur.) – posuda za pečenje
tepurîtav, prid. – nespretan
träčiti, gl. nesvrš. – održavati, slaviti (tračiti kirbaj)
trániti se, gl. nesvrš. – odgajati; odrasti; othraniti
trùkovati, gl. nesvrš. – ručni rad
ùkisnito mléko, s. – kiselo mlijeko
ùsnivano plátno, s. – vrsta platna
uvìjača, ž. – makovnjača, orehnjača ili dizano tijesto s kakaom
vàjât, m. (tur.) – zgrada u dvorištu seoske kuće koja je služila za prenoćište bračnih parova;
ostava
vàrjača, ž. – kuhača
vášar, m. (mađ.) – sajam
vèčernja, ž. – molitva nedjeljom u 15 sati
velečänsni, m. – župnik

vézenka, ž. – dio ženske nošnje

vílino kölo, s. – narodni ples

vítlovi, m., mn. – drvene letve oko kojih je namotan sloj blata i slame (krov)

vítlati, gl. nesvrš. – tjerati koga, trčati za kim

zǎova, ž. – muževa sestra

zäpreg, m. – dio ženske nošnje

zélénje, s. zb. – povrće za juhu

zěpe, ž., mn. – vrsta papuča

ždrljati, gl. nesvrš. – trljati se o nešto

žíva vòda, ž. – izvor vode u naselju

6. ZAKLJUČAK

U radu su analizirani govor i naselja koja se nalaze na samom istoku Republike Hrvatske, a to su Bapska, Ilok i Tovarnik. Ta se naselja nalaze u povijesnoj regiji Srijemu, a njihovo se starosjedilačko stanovništvo osjeća i naziva Srijemcima.

Gовори Хрвата Шокача у хрватском дијелу Сријема били су запостављани, а у дијалектолошкој су литератури срвстани, без теренског истраживања, у војвођанско-шумадијски дијалект, који припада српском језику. Систематичких истраживања ових говора на терену није било све до 1983. године када је Стјепан Секерешић описао говор илочког Хрвата. Тада је и он, анализирајући значајке илочког говора, тај говор срвстао у војвођанско-шумадијски дијалект (Секерешић 1983: 128). Након С. Секерешића, сријемске је говоре, посебно, говоре Бапске, Товарника, Илока и Ловаса, описала Ива Лукешић (1995) која их је назвала илочком скупином говора. Своје истраживање провела међу извornim говорницима који су у vrijeme progona bili smješteni u Primorsko-goranskoj županiji. На темељу анализираних језичних значајака, И. Лукешић zaključuje kako илочку скупину говора treba *dijalektološki klasificirati kao govorni tip unutar slavonskoga dijalekta.* (Лукешић 1995: 235)

Istraživanje za ovaj rad provedeno je na terenu snimanjem говора izvornih говорника. Odabrani говорници су starosjedioci Хрвати, Шокци. Prilikom odabira sugovornika planirano je ispitati podjednaki broj muškaraca i žena, no stanje na terenu pokazalo je da su жене spremnije за razgovor, а старије generacije otvorenije i pristupačnije od mlađih. Тако је већина sugovornika rođena између 1930. и 1940. године.

Istraživanje је почињено у Товарнику, а nastavljeno у Бапској и Илоку. Језична је анализа provedena jednakо за сва наведена места са нагласком на језичним посебностима наведених мјесних говора. Говори су описаны sinkronijski из snimaka slobodnoga говора i dijaloga izvornih говорника на fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini s naglasom na osobitostima које су tipične за споменуте мјесне говоре. У уводном se poglavljju opisuju циљ и методологија рада te dosadašnja istraživanja srijemskih говора. Друго poglavje prikazuje zemljopisno-povijesni smještaj Srijema s naglasom na dio Srijema koji se nalazi u Republici Hrvatskoj. У трећем, четвртом i петом poglavljju analizirani su говори Bapske, Iloka i Tovarnika na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini s naglasom на језичним osobitostima значајним за говоре наведених naselja. За говор svakog naselja sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi. Sve su navedene riječи zabilježene u transkriptima tonskih zapisa.

U *Zaključku* će se iznijeti i usporedna jezična analiza govora Bapske, Iloka i Tovarnika. U usporednoj jezičnoj analizi upotrebljavat će se sljedeće kratice za navedena naselja: To (Tovarnik), Ba (Bapska) i Ik (Ilok).

6.1. FONOLOGIJA

6.1.1. Samoglasnici

Odraž jata

U analiziranim govorima prevladava ekavski odraz jata, bez obzira na njegovu dužinu. Dakle, i dugi i kratki jat u korijenu riječi daju *e*. Ekavski se odraz jata u govorima Bapske, Iloka i Tovarnika javlja u korijenskim morfemima, dok su gramatički morfemi najčešće ikavski. Jedini primjer ekavskoga odraza jata u gramatičkom morfemu je u prezentu glagola *voljeti*: *volem*, *vole*. Navedeni se oblici javljaju uz oblike *volim*, *voli*, a budući da ih je upotrebljavao mali broj sugovornika, može se pretpostaviti kako nisu rašireni u općoj uporabi.

U govorima svih naselja potvrđeni su i primjeri ikavskog odraza jata u korijenskim morfemima o čemu je govorila Iva Lukežić (1995) i o čemu će biti riječi u nastavku teksta.

Osim ekavskoga jata, sporadično se javljaju jekavski (Ba, Ik, To) i ijekavski (Ik, To) odrazi jata zbog želje sugovornika da govore „čistim“ hrvatskim jezikom.

Ikavski se odraz jata javlja u govorima svih naselja (Ba, Ik, To) i kod svih sugovornika što može potvrditi navod Josipa Lisca (2003) kako su srijemski Hrvati nekada govorili ikavicom slavonskoga tipa. U govoru se pojavljuju tipični slavonski ikavizmi: *vòlili*, *žívit*, *vòlila je*, *vìdli su*, *prìd*, *dìda*, *üvik*, *posílo*, *díveruša*. Prilog *gdjë* uvijek se javlja u obliku *dì*, dok se prilog *üvik* u ikavskom obliku nalazi u odzdravu *üvik fáljen*.

Prilog *óvdje* u sva se tri naselja upotrebljava u obliku *óde*.

Iva Lukežić navodi kako je odraz jata iločke skupine govora ikavski i to *u korijenskim morfemima pred tvorbenim morfemom s „jatom“*: *grijat se* (<*grě-ě-ti*), *sijat* (<*sě-ě-ti*), *smijat se* (<*smě-ě-ti* *se*) i sl. (1995: 224) U proučavanim su govorima zabilježeni isti primjeri: *síjalo se*, *je síjala*, *se gríje*, *óni se smíju*. Osim toga, ikavski se odraz jata javlja *na dočetku infinitivne osnove u obliku infinitiva* (Lukežić 1995: 224). Neki od primjera koje navodi, a koji se javljaju i u proučavanim govorima su glagoli *sedit*, *želit* (Ik, To). U Bapskoj nisu zabilježeni ti glagoli jer ih sugovornici nisu koristili za vrijeme razgovora. Također se ikavski odraz jata javlja u gramatičkim morfemima kod komparativa (-*iji* < -*ěi*: *noviji*), dativa i lokativa jednine imenica ženskoga roda (-*i* < -*ě*: *daj ženi*), genitiva i lokativa množine najčešće toponima (-*i* < -*ěhъ*: *iz Vinkovci*), u genitivu množine zamjeničke deklinacije (-*i* < -*ěhъ*: *naših*) te na kraju riječi kod priloga *di* < *kъdě* (Lukežić 1995).

Kada govori o odrazu jata u govoru iločkih Hrvata, Stjepan Sekereš (1983) naglašava kako do zamjene jata s *e* ili *i* u Srijemu nije moglo doći prije 14. stoljeća jer je u govoru nekih

slavonskih sela i danas očuvan nezamijenjeni jat⁴⁴. Budući da u govoru iločkih Hrvata postoje jezične značajke karakteristične za slavonski dijalekt, npr. neki ikavizmi, S. Sekereš zaključuje kako je taj govor nekada bio ikavski, *ali je kasnije pod jakim utjecajem ekavskoga govora u okolnim srpskim naseljima postao ekavski* (1983: 128).

Mijo Lončarić (2011) smatra kako današnji hrvatski govor u Srijemu pripadaju vojvođansko-šumadijskom dijalektu i slavonskom dijalektu. Ovome prвome pripadaju govor Vojvodine u Srbiji i govor dijela zapadnoga Srijema u koji ubraja i govore iločke skupine. Također navodi da su hrvatski govorи šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, uključujući govor iločke skupine, ranije nazivani „istočni ekavci“, za razliku od ekavskih govorа slavonskoga dijalekta (2010: 171). Osim toga, ističe kako je mala vjerojatnost da su ti govorи nekada bili ikavski, kako se ponekad ističe u literaturi. Svoju tvrdnju potkrjepljuje time što u slavonskom dijalektu postoje ekavski govorи, npr. u okolini Vinkovaca ili u slavonskoj Podravini. Ako se u Iloku i govorilo ikavski, nastavlja Lončarić, to je bilo zato što je Ilok grad pa je samim time mogao imati drugačiji govor od okolnih naselja.

Marija Znika (2006) u svome radu u kojem uspoređuje Benešićev i Sekerešov opis govorа Iloka ističe kako je na govor Iloka najviše utjecao standardni jezik, a da je utjecaj govorа okolnih sela znatno manji. Ovu su tvrdnju potkrijepili i neki sugovornici u Iloku, Tovarniku i Bapskoj ističući utjecaj škole te učitelja i nastavnika na govor stanovništva. Mnogi su potvrdili kako su „njihovi stari“ bili ikavci.

S obzirom na odraz jata, govorи slavonskoga dijalekta mogu biti ikavski, ekavski, ikavsko-ekavski i ikavsko-jekavski (v. 1.3. *Značajke slavonskoga dijalekta*).

Iz svega navedenoga može se zaključiti kako su govorи Bapske, Iloka i Tovarnika bili ikavski što potvrđuju brojni ikavizmi u suvremenom govorу tih mjesta. Ekavski je odraz jata noviji i nastao je naslojavanjem.

Stezanje samoglasnika

Do stezanja samoglasnika *ao > o* dolazi u čestici *kò*.

Vokalizacijom *l > o* nastaje skup *-ao* koji se zatim steže u *o* (*ao > o*) u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini (*imō, kâzo, pëko*) i kod imenica *pòso* i *kòto*. Stezanje *ao > o*

⁴⁴ Prema novijim istraživanjima, nezamijenjeni se jat čuva još samo u selu Gradištu kod Županje o čemu govorи Željko Jozić (2009). Kako je već naglašeno, u govorima naselja u okolini Našica koje je proučavala Silvija Čurak (2012) izgovor je nezamijenjenog jata napušten.

nije zabilježeno ako je *a* nositelj naglaska, na primjer, kod imenice *zǎova* (Ik, To), kod glagolskih pridjeva radnih *znǎo*, *zvǎo*, *dǎo*, *stǎo* (Ba, Ik, To), priloga *žǎo* (Ba, To) te kod usklika *jǎo* (Ba, Ik, To).

Iva Lukežić (1995) navodi kako je stezanje samoglasnika kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda karakteristično, osim za slavonski dijalekt, i za dubrovačke govore.

Stezanje *ao* > *o* nije zabilježeno kod glagolskih pridjeva radnih kad je *a* u skupini *ao* nositelj naglaska: *znǎo*, *dǎo*.

Zabilježeno je i stezanje *eo* u *o* kod glagolskog pridjeva radnog u muškom rodu u jednini (Ba, Ik): *pōčo* (*Pōčo ić u crkvu i vōle pěvat u zbòru.*), *üzo je*.

Kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda u jednini u glagola *dònijēti* i *òdnijēti* provodi se stezanje *io* > *o* (*ěo* > *io* > *o*): *dōno*, *ödno*.

Završetak *uo* u glagolskom pridjevu radnom (Ba, Ik, To) ostaje nepromijenjen, *čüo*, ako je naglasak na *u*.

Do stezanja vokala, *aa* > *a* dolazi kod imenica *strâh* i *gràh* u genitivu jednine nakon ispadanja suglasnika *h*: *strâ*, *grâ* (Ba, To).

Ispadanje samoglasnika

Gubljenje se samoglasnika provodi u svim proučavanim govorima i to u sredini i na kraju riječi u zanaglasnom položaju, kao i u slavonskom dijalektu.

Na kraju riječi samoglasnici se gube u infinitivu glagola (*rádit*, *mǐslit*, *ić*), kod imenica (*idem kǔć*), u imeničkim strukturama (*dǐd-Pěra*, *bàk-Ānice*), kod zamjenica (*kòd njēg*), priloga (*dōst*), prijedloga (*měd*), čestica (*něk*) i veznika (*āl*).

U sredini riječi zabilježeno je gubljenje samoglasnika kod glagola (*päzt*), glagolskog pridjeva radnog (*rádlo*), brojeva (*čětr*), imenica (*Márca*), priloga (*kòlko*).

Umetanje samoglasnika

U svim proučavanim govorima u strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tāj*, *tā*, *tō* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz òtoga*, *s òtim*. U iločkom je govoru potvrđena i struktura prijedlog + prilog: *òtamo* u značenju *ödānde*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena se samoglasnika u svim govorima najčešće javlja kod imenica (*kròmpír*) i priloga (*üjutru*).

6.1.2. Suglasnici

Suglasnik f

U svim se proučavanim govorima suglasnik *f* ostvaruje u posuđenicama: *fâjront, fläša, fâmîlja* te zamjenjuje suglasničku skupinu *hv* na početku riječi: *fâljen ïsus/fâljen ïs*.

Suglasnik h

Suglasnik se *h* gubi u svim položajima kod svih proučavanih govora (*lâd, rën, bi, ûvatu se, ðp, kôd òvî, òdma*) ili se zamjenjuje suglasnicima *j* i *v*. Zamjene su zabilježene u sljedećim primjerima: *kûjna, snâja, kûvali, skûvala, trûuvom*.

Gubljenje suglasnika *h* i njegova zamjena suglasnicima *j* ili *v* karakteristika je većine štokavskih govora, a samim time i slavonskih govora.

Suglasnik se *h* zadržao kod osobnih imena, toponima, etnika i ktetika: *Tîhomir* (To), *Hârkanj* (Ik), *Hâvat* (To), *hrâvacki* (Ik). Osim toga, ostaje u posuđenicama: *hoklica* (To), *plehan* (Ba), *mîlihbröt* (Ik). Sporadično se može javiti i kod imenice *krûh* kod koje su zabilježeni sljedeći primjeri: *krû* (Ba, To), *krûh* (Ba, Ik, To), *krûva* (Ba, To).

Suglasnik j

Suglasnik *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev. Najčešće se javlja kod brojeva: *jedânâjst* (Ba), *dvánâjst* (To), a zabilježen je i kod imenica: *stanîjol* (Ik).

Suglasnik l

Suglasnik *l* u govorima svih naselja na kraju riječi prelazi u *o* kod imenice *pôsô* i kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda u jednini: *îmô, dôšo, ôšo, pôgledo*. U tovarničkom je govoru zabilježena i imenica *kôto*. U govoru Bapske i Tovarnika potvrđeni su primjeri *vô (vol)* i *sô (sol)* u kojima suglasnik *l* vokalizacijom na kraju sloga prelazi u *o* pa dolazi do stezanja - *oo > o*. Kod imenice *stôl* (Ba, Ik, To) i kod nekih pridjeva (*kîsel*) ne dolazi do promjene *l* u *o*.

U svim je govorima zabilježeno umekšavanje suglasnika *l* kod imenice *lubenica*, tako da ona glasi *ljubènica*, a u tovarničkom je govoru, osim toga, zabilježena i imenica *cîglja*. Imeniku *ljubenica* zabilježila je i Lj. Kolenić (1996) u govoru Ilače.

Umekšavanje glasova *l* i *n* ispred samoglasnika *i* svojstveno je govorima slavonskoga dijalekta.

Prema I. Lukežić (1995), muljiranju bi se trebalo pribrojiti i umekšavanje glasova *l* i *n* ispred samoglasnika *e* i drugih samoglasnika, tako da bi se ovoj promjeni mogla pribrojiti imenica *ljubènica* potvrđena u govorima iločke skupine.

Suglasnici m, n

Umetanje suglasnika *m* i *n* kod priloga potvrđeno je jedino u tovarničkom govoru: *zbīljam*, *vāzdan*. U govoru Bapske zabilježeno je umetanje suglasnika *m* kod imenice *prāmbaba*.

Suglasnik r

Suglasnik se *r* gubi u svim govorima kod imenice *vēče* te priloga *jūče*, *üveče*. Također se često suglasnik *r* zamjenjuje suglasnikom *l* kod veznika *jēr*: *jēl*.

Zamjena suglasnika

Zamjene se suglasnika najčešće javljaju kod imenica: *sāti/cāti* (Ba, To), *grīz/grīs* (Ik), *grīz/krīs* (To) i glagola: *pōčnem/pōčmem* (To). U iločkom je govoru zabilježena i zamjena *j/v* kod priloga *vērovatno*.

Suglasničke skupine

Prilog *odmah* u svim se govorima upotrebljava u obliku *ðma* jer se skupina *dm* pojednostavnjuje u *m* ($dm > m$). I. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ > /m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočetnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u *f*: *fálijen īsus*.

U svim proučavanim govorima kod imenica *kćī* i *kćérka* suglasnička skupina *kć* gubi *k* (*kć > c*) pa zabilježeni oblici glase *ćēr*, *ćérka*.

Skupina *kv* prelazi u *k* kod zamjenica *kàkā*, *tàkā*, *īkāka*, *kàkī*, *svàkaki*, ali se redovito zadržava kod imenica *cřkva* (Ba, Ik, To), *mřkva* (Ik, To). U iločkom je govoru zabilježen i nominativ jednine imenice *brěska*.

Skupina *tk* pojednostavnjuje se u svim govorima kod zamjenica *kò*, *kògot*, *svàko*, *nìko*, *nēko*. Ostaje nepromijenjena u glagolu *tkäti* (Ba, To), imenicama *tëtka* (Ba, Ik. To), *doplatka* (Ba) te prilogu *rétko* (Ba, Ik, To). Kod priloga se *òtkud/òtkud* zadržava suglasnička skupina u svim proučavanim selima: *òtkud si se narádila* (Ba), *òtkud ti sàd tàko* (To), *òtkud bi mî sàd išli* (Ik).

Skupina *tsk* prelazi u *ck* (*tsk > ck*): *hrvacki*, *svècki*.

Skupine **stj* i **skj* uglavnom se ostvaruju kao *št* te se s obzirom na to može reći kako su proučavani govorovi štokavski, što je zabilježila i I. Lukežić. U govorima Bapske i Tovarnika

skupina **stj* i **skj* odrazila se kao šć u sljedećim primjerima: imperativu glagola *razmišćaj*, *namišćaj* (To), prezentu glagola *iskati*, *išću* (Ba, To).

Zabilježeno je ispadanje uglavnog kod glagola i to kod svih proučavanih govora: *nî* (od *nije*), *ošli* (od *otišli*), *vîš* (od *viđiš*).

Glasovne promjene

U govorima proučavanih naselja ne provodi se sibilarizacija kod imenica *e*-vrste ženskoga roda: *u rúki*, *u brîgi*, *u knjîgi*, *u vójski*⁴⁵. Sibilarizacija se ne provodi u posavskim i podravskim govorima slavonskoga dijalekta⁴⁶.

U Tovarniku i Bapskoj zabilježena je disimilacija kod imenice *gúvno* (*mn* > *vn*).

Jednačenje po mjestu tvorbe na granici morfema javlja se u iločkom i tovarničkom govoru: *jedàmpūt*, *umprofórci*. U Iloku je zabilježen i jedan primjer jednačenja po mjestu tvorbe na granici riječi: *š njîma*.

U govoru se Tovarnika ne provodi prijeglas, tako da u instrumentalu jednine imenica *a*-vrste imamo *nóžom*, *lònčicom*. Također je u istom govoru zabilježena i metateza u primjeru *odakle* > *otkâle* (*otkâle* je *dôšo někî mlàdîć*). Kod posvojnog pridjeva *djèvojčin* ne provodi se palatalizacija pa on glasi *djèvōjkin*.

⁴⁵ Sibilarizacija se djelomično provodi u govoru Bapske (v. 3.1.2. *Suglasnici*).

⁴⁶ Usp. Ivšić (1913: 138), Sekereš (1974: 149).

6.2. MORFOLOGIJA

6.2.1. Imenice

Broj

U govorima svih proučavanih naselja, osim oblika imenica za jedninu i množinu, zabilježeni su primjeri i za dvojinu uz brojeve *dvâ, trî, čëtri*: *dvâ sína* (To), *trî këcelje* (Ba), *čëtri püške* (Ik). U govoru se Tovarnika imenica *skût* javlja samo u množinskom obliku *skúte*.

6.2.1.1. Imenice *a*-vrste

U govorima je Bapske i Tovarnika potvrđeno izjednačavanje genitiva i akuzativa jednine muškoga roda, bez obzira na to označava li imenica živo ili neživo: *ìmam vìnogrâdâ* (Ba), *jëde koláčâ* (To). Ista je pojava karakteristična za podravski poddijalekt slavonskoga dijalekta⁴⁷. Za razliku od govora Bapske i Tovarnika, u govoru Iloka akuzativ jednine izjednačen je s nominativom jednine muškoga roda kada se označava što neživo.

U instrumentalu se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada označava društvo i kada označava sredstvo (Ik, To): *s trâktorom se òrâlo*. Imenice koje završavaju na palatal u instrumentalu jednine imaju nastavak *-om* kao i imenice koje završavaju na nepalatal: *nóžom, lònčićom*. Imenica *pût* ima oblik *pútom*: *cêlim pútom*.

U nominativu množine jednosložne imenice muškoga roda dobivaju umetak *-ev* ili *-ov* u svim proučavanim govorima: *múževi* (To), *vózovi* (Ba), *snòpovi* (Ik). Nastavci *-evi*, *-ovi* kod višesložnih imenica muškoga roda zabilježeni su u tovarničkom govoru: *òrôzevi*.

Za genitiv množine zabilježeni su nastavci *-ā, -i* i *-iju*: *ìma mâlo stârî ïločanâ* (Ik), *nîj bîlo tòlko àvtôvâ* (To), *nàpravim dëset lísti* (To), *gòstiju* (To). Nastavak *-iju* u genitivu množine imenica *a*-vrste ima podrijetlo u praslavenskom jeziku, točnije, u genitivu dvojine i-deklinacije muškoga roda (*gost-bju*).

U lokativu množine prevladava nastavak *-ima*: *po könjima, na òdžacima*, dok se stari nastavak *-ih* javlja kod toponima: *u Vínkovci* (kako u proučavanim govorima dolazi od redukcije suglasnika *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavak *-i*).

Nastavak *-ih* kod toponima zabilježen je u govorima Bapske i Tovarnika, ali ne i Iloka u kojemu se javlja samo *-ima* (*u Vínkovcîma*).

⁴⁷ Usp. Ćurak (2012).

U dativu i instrumentalu množine javlja se samo nastavak *-ima*: *nosi dīdacima* (D mn.), *s òrasima* (I mn.).

6.2.1.2. Imenice *e*-vrste

U lokativu jednine ovih imenica (Ba, Ik, To) ne provodi se sibilarizacija: *u rúki, u knjígi*.

Nastavak u nominativu množine u svim je govorima *-e*. Osim *-e*, u govoru je Bapske zabilježen i nastavak *-i*: *svínji (käd se kólju svínji)*.

Genitiv se množine najčešće tvori nastavkom *-ā*, primjerice: *pjësāmā* (Ba), *od šljívā* (Ik), *igárā* (To). U Tovarniku je zabilježen nastavak *-ū* za imenicu *nòga*: *od nógū*.

U lokativu množine, uz nastavak *-ama*, javlja se i stari nastavak *-a*, od praslavenskoga *-ahB*, na primjer: *u háljinā, u nòvinā*.

Po ovoj se sklonidbi sklanjaju hipokoristična imena muškoga roda (Ba, To): *Màta, Lóvra*. U govoru Iloka nisu potvrđeni oblici hipokorističnih muških imena s kratkosilaznim naglaskom, nego samo s dugouzaznim naglaskom, primjerice *Súlja* (od *Sulejman*).

6.2.1.3. Imenice *i*-vrste

Nominativ jednine imenice *kćî* glasi *kćér/ćér* (Ba, To).

Instrumental jednine u govoru Tovarnika i Iloka ima nastavke *-(j)om* i *-i*: *sa mǎšćom/mâšćom, s křvi*, dok je u govoru Bapske zabilježen nastavak *-(j)u*: *mǎžemo mǎšću*. Kada govore o osobitostima slavonskoga dijalekta, E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: mǎšćom, soljōm, pamećōm, čérjom, itd.* (2014: 55)

Zbirne imenice *ùnučad* i *bürad* imaju u instrumentalu nastavak *-i*.

Genitiv množine imenice *kökōš* u obliku *kokósā* (*držímo mǎlo kokósā*), potvrđen je samo u Tovarniku.

6.2.2. Pridjevi

U proučavanim se govorima komparativ tvori sufiksima *-ijī* (*stàrijī*), *-ijā* (*stàrijā*), *-ijē* (*svečànjē*), *-(j)ī* (*mlàdī*), *-(j)ā* (*mlàdā*), *-(j)e* (*mlàdē*). Od toga odstupaju sljedeći pridjevi: *dūg-dùžji-najdužji, šírok-šírji, téžak-téžji, üzak-üzji* koji komparativ tvore sufiksom *-ji* što se smatra značajkom slavonskoga dijalekta, a zabilježeni su u govorima Tovarnika i Bapske. Navedeni oblici nisu potvrđeni u iločkom govoru. Superlativ se tvori tako da se na komparativ pridjeva doda prefiks *nâj-*: *nâjbolji* (*ôn je nâjbolji*), *nâjdužja* i *nâjdužje*.

U svim se govorima također ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva.

6.2.3. Zamjenice

U slobodnom se govoru češće upotrebljavaju nenaglašeni oblici zamjenica. Genitiv i akuzativ zamjenica *òni, òna, òne* glasi *njî, njîja, ji* (Ba, Ik, To), primjerice: *kòd njî, kòd njîja*.

Posvojna zamjenica *njîhov* glasi *njîov, njîvoj* (Ba, To): *njîvoja fâmilija*. Osim tih oblika, sporadično su zabilježeni i oblici *njîhov, njîhova*.

U Tovarniku je zabilježen i oblik za genitiv *njivojéga*: *dôsta mi v  c b  de t  ga njivoj  ga*. Zamjenica *nj  zin* uvijek se javlja u kraćem obliku, *nj  n* (Ba, Ik, To): *nj  n* n  cak.

Neodređene se zamjenice upotrebljavaju u oblicima (Ba, Ik, To) *sv  ko, n  ko, n  ko, sv  kaki*.

Upitno-odnosne zamjenice u svim govorima upotrebljavaju se u obliku *k  * i *  t  *: *k   im   sr      e,   t   ste t  li*.

Pokazne su zamjenice zabilježene u sljedećim oblicima (Ba, Ik, To): *t  k  , t  k  , t  k  ,   vi,   va,   vo,   n  j,   na,   no*. U svim je proučavanim govorima potvrđeno gubljenje suglasnika *h*, iz nastavka *-ih*, u genitivu množine, primjerice: *  v   star  virsk  ,   v   k  p  r  , t   bun  ri  ca*. U tovarničkom se govoru za zamjenicu *t  j* u genitivu množine, osim oblika *t  *, javlja i oblik *t  ja*: *t  ja sm  k  j  *. U Bapskoj i Iloku potvrđen je samo oblik *t  * nakon gubljenja *h* iz nastavka *-ih*, kako je već rečeno.

U proučavanim je govorima (Ba, Ik, To) zabilježena upotreba povratno-posvojne zamjenice *sv  j* kada označuje pripadnost subjektu (Ham 2012). Osim toga, potvrđeni su primjeri (Ba, To) u kojima se umjesto povratno-posvojne zamjenice koristi posvojna zamjenica: *j   im   m  ju G  spu B  psku, j   c   mo  je stv  ri n  sit*.

Povratna zamjenica *s  be, se* nema oblike za nominativ i vokativ. Genitiv i akuzativ imaju oblik *s  be, se* (*istre   vodu n   sebe, mogu za sebe živit, k  d sebe*), dativ i lokativ imaju oblik *s  bi* (*kad s  bi ne  to popravim, on je sebi kuvo, j   m  slim u sebi*). Enklitički oblik *si* u dativu potvrđen je u govoru Iloka i Tovarnika (*skuvat si on mo  e..., n  du si n  ko ime*). Oblik za instrumental nije potvrđen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali tijekom razgovora.

Pridjevne zamjenice, koje završavaju na *-akov* u proučavanim govorima imaju nastavak *-aki* kao u slavonskom dijalektu: *t  k  , t  k  , sv  kaki, kojek  ki*.

6.2.4. Brojevi

U svim proučavanim govorima glavni i redni brojevi od 11 do 19 imaju završetak *-najst: jed  najst, dv  najst, p  tnajst*. Također u svim govorima dolazi do ispadanja samoglasnika *e* ili

skupine *de* u sredini riječi: *četrděs dvâ, četrděst pête, četrděst pêt*. Navedeni primjeri mogu se ostvariti i bez ispadanja *e* ili *de*: *četrděset, peděsēt*.

Broj *jědan* upotrebljava se u značenju *něki* (Ba, Ik, To): *bila jědna, pa je bila jědna slíka, jědnou věče těla bi da spāvam*.

Brojevi *dvâ* i *trî* uglavnom se ne sklanjaju (Ba, Ik, To), a glavni se brojevi upotrebljavaju umjesto brojevnih imenica: *òva dvâ su mâla bila dečkíća*.

6.2.5. Glagoli

U svim je govorima zabilježeno gubljenje završnoga *i* u infinitivu (*radit, sedit*), iako se sporadično mogu čuti i primjeri u kojima je završetak *i* očuvan. Isto tako, u svim govorima glagoli II. vrste imaju infiks *-ni-*, na primjer: *brìniti, dìgnit, zagrniti*. Glagoli III. vrste u svim naseljima *-jeti* zamjenjuju s *-iti*: *vòliti, žítit*.

Glagol *metnuti* glasi *mětit*, što je značajka slavonskoga dijalekta, pa tako i glagolski pridjev radni toga glagola ima oblike *mětila, mětili* (Ik, To), a imperativ *měti* (Ba, Ik).

U niječnome obliku, 3. osoba jednine prezenta glagola *bǐti* ima oblike *nije, nij i nî*.

U 3. osobi množine prezenta (Ba, Ik, To) kod glagola III. vrste, IV. vrste i V. vrste 1. razreda zabilježen je nastavak *-u*: *zàpalu, bòlù, stòjù*. Već je bilo rečeno kako je taj nastavak karakteristika govora slavonskoga dijalekta.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govor slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavke *-iju, -eju (kradeju)* te nastavak *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govor u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu. Tako se govor na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom*. (Kolenić 1997a: 112)

3. osoba množine glagola *hitjeti* glasi *òcéju* (To), *céju* (Ik, To) te u niječnom obliku *nécedu* (Ba), *nécéju* (To).

Oblici glagola s nastavkom *-du* u 3. osobi množine prezenta nisu česti i zabilježeni su samo kod pojedinih sugovornika. Stjepan Sekereš (1983) navodi kako je taj nastavak karakteristika vojvođansko-šumadijskoga dijalekta, dok su isti nastavak zabilježili B. Finka i A. Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca o čemu je već bilo riječi. S obzirom na to, govor opisani u ovome radu mogu se svrstati u slavonski dijalekt.

Pomoćni glagol *biti* u svršenom se obliku u svim govorima upotrebljava prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja.

Glagoli na *-ivati* u prezantu imaju *-ivam*, *-ivamo*, *-ivaju*: *podmazívamo*, *pokazívaju* (To), *zabacívaju* (Ba).

Perfekt je u slobodnom govoru zabilježen i bez pomoćnoga glagola *bíti*, gdje se tvori samo od glagolskog pridjeva radnog (Ba, Ik, To): *òdvezo u Palánku*. Perfekt povratnih glagola u 3. osobi jednine sporadično se javlja s nenaglašenim oblikom glagola *bíti* i povratnom zamjenicom: *tô je na svémū se pojávilo* (Ik), *ón je se drùg pût ožènio* (To), *äl je se iznenádio* (Ba).

Aorist i pluskvamperfekt zabilježeni su u govoru Tovarnika. Aorist je zabilježen u glagola glagola *otvóriti* i *rěći* u 1. osobi jednine: *òtvorí* (*jâ òtvorí*) i *rěko*. Oblik *rěko* čest je u upotrebi u slobodnom govoru. Pluskvamperfekt je zabilježen u sljedećim pr imjerima: *je bío zvão*, *je bila rèkla*, *nîj bílo stálo* te jedan primjer gdje je izostavljen jedan od pomoćnih glagola: *bíla žívila* (*Jâ bila trî i pô gödne žívila tåmo*).

U iločkom je govoru zabilježen futur II. samo u jednom primjeru: *àko ne bûde mřznilo*. Futur I. u svim se mjesnim govorima tvori od infinitiva glagola i nenaglašenog oblika glagola *htjèti*.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i pojednostavljenog oblika aorista glagola *bíti*, *bi*, a zabilježen je u svim govorima, na primjer: *bi bío zët*.

U govoru Tovarnika, Bapske i Iloka najčešći su oblici imperativa oni koji dolaze s česticom česticom *äjde/äjd*, *äjdete/äjte*, *äjdemo*: *äjde u vòzidbu*, *ònda äjde kùci u àmbär*, *äjdete näpolje*, *kod njíja äjdemo*, *äjte za sìniju jëst*. Za 2. i 3. osobu jednine te 3. osobu množine zabilježeni su oblici imperativa s česticama *nëk*, *tâ* i *dë*: *nëk kâže*, *nëk ìdu*, *nëk čüju*, *nëk se brîne*, *tâ ìdi*, *dë tî jëdi*. Ostali se oblici imperativa tvore nastavcima *-Ø*, *-i*, *-ji*, *-aj* za 2. osobu jednine, *-mo*, *-imo*, *-jimo*, *-ajmo* za 1. osobu množine i *-te*, *-ite*, *-jite*, *-ajte* za 2. osobu množine (*čûj*, *dîž se*, *razmišćaj*, *stovárljaj*, *prîčajte*, *rěcimo*, *sèdite*, *snâšaj*). Imperativ glagola *mëtiti* (od *metnuti*) glasi *mëti*: *mëti im kobàsice*.

Kod glagolskog pridjeva radnog muškoga roda *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se steže s prethodnim samoglasnikom *a* pa imamo *rěko*, *ìmo*, *išo*. Glagolski se pridjev trpni najčešće tvori morfemima *-t*, *-ta*, *-to*: *näpravít*.

6.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

U svim su proučavanim govorima zabilježeni mjesni, vremenski, načinski i količinski prilozi. Analogijom prema obliku *dî*, nastali su oblici *nëgdi*, *nìgdi*, *svägdi*. U Tovarniku je potvrđen oblik *jedàred*, *dvàred*.

Kod upotrebe mjesnih priloga ne postoji razlika u značenju priloga *tû*, *óvdje*, *óndje*, npr. *tránla se tû* umjesto *óvdje*, *tû mälo podivánili* umjesto *óndje*.

Prilog se *jáko* često upotrebljava, u svim proučavanim govorima, ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *mî smo jáko išle* (u značenju da se dosta išlo na plesove), *on jáko völi lèpinje*.

Od prijedloga koji su tipični za govore Bapske, Iloka i Tovarnika izdvojeni su sljedeći primjeri: *príd/prída*, *nüz*, *město*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa svěkrvom*, *pòkrítom sà slāmom*, *s trákторom se óralo*, *pòliješ sa čórbom*. Zabilježena je česta uporaba prijedloga *pri*: *pri lámpi*, *pri svíci*, *pri rúci*. Zabilježena je upotreba istih prijedloga uz genitiv i lokativ množine: *óralo se na vòlōvā*, *išao pò svatōvā*, *óralo se na könjima*.

Čestice *tä*, *dë*, *nëk*, *äjd*, *äjde* dodaju se glagolu u imperativu: *tä cùti*, *tä ìdi*, *nëk čìju*, *dë tî jëdi*. Ostale čestice zabilježene u proučavanim govorima su: upitna čestica *li*, niječna *ne* te čestice *bäš*, *čäk*, *ëto*. Veznik *jér* upotrebljava se u obliku *jél* (Ba, Ik, To). Veznik *věć* često u slobodnom govoru zamjenjuje veznik *nego*: *I kòd nás se níje rëko rùčník*, *věć pèškír*, ...*ne upotrébljavaš nì tī ástal*, *věć stôl*, *bòlje ikaka věć nìkaka*. Veznik *pòšto* rabi se kao uzročni veznik, a ne vremenski: *pòšto sam já òtāmo*, *sàd smo se raskúmili pòšto kùm nêma mùške djèce*. Usklici su u korpusu zabilježeni samo u tovarničkom govoru: *jüj* (*jüj nääopäko*), *jü*, *jöj*, *üf*, *ijüj*, *öp*, *böže prösti*.

6.3. SINTAKSA

Posvojni genitiv dolazi s prijedlogom *od* u svim proučavanim govorima, primjerice: *mòja sèstra od strîca, od cùre kùm*. Prijedlog *u* katkad dolazi uz genitiv: *sâm u òca i màme, u Dubrâvke, u vìnogrâdâ*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava i društvo i sredstvo: *nàmaže sa mäslom, sa njênom mâlom*. Zabilježena je i uporaba slavenskoga genitiva (genitiv koji stoji uz negirane prijelazne glagole): *nêma ni stàze ni pûta, nêma ni sèstre ni brâta*. Genitiv množine često u govoru zamjenjuje lokativ množine: *òralo se na vòlôvâ, išao pò svatôvâ, u šljivíkâ*. S. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od osobitosti istočnopoljske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*. Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *nëki*: *jèdna bâba Vítâ, pa je bila jèdna slîka*.

Svršeni prezent glagola *bîti* u svim se govorima upotrebljava za prepričavanje događaja iz prošlosti ili radnje koja se ponavljala u prošlosti, primjerice: *za frùštuk bûde mljéko, nèdeljom bûde kûhano mëso sa sôsом*.

Također su u svim govorima potvrđeni primjeri upotrebe perfekta bez pomoćnoga glagola biti: *A bìo nëki dëda Gâbra i sàd ôn dòšo kòd njî. Svâko svoje dřžo, svâko svoje svétio. Jâ, Mârice, dòbila trôje tablète ïjutru za tlâk*.

Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom česti su u govoru kada nije naznačen vrsitelj radnje: *Kùćice su bîle u vìnogrâdâ, kòlêbe, lòzila se vâtra, pa se ćèvap tâj pëko. Tô je se mòralo*. Često se u govoru upotrebljava zamjenica *tô* u ulozi subjekta: *tô se tåko igralo. Tô se nè dîrâ*.

U tovarničkom i bapskom govoru zabilježena je upotreba glagola *svírati* s prijedlogom *u*: *svírat u tâmburicu*. Glagoli *ìmati* otvara mjesto izravnog objektu, tj. objektu u akuzativu. U proučavanim govorima glagol *ìmati*, kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu (*òni ìmaju nòvâcâ, ìmala je dûkâtâ, vìnogrâdâ smo nëkad ìmali*), i u akuzativu (*pa i mî smo ìmali djëcu, mî smo ìmali uvëk bôr*).

U svim se govorima u korpusu najčešće pojavljuju jednostavne i jednostavno složene rečenice, a od složenih rečenica česte su sastavne rečenice, kod nezavisnosloženih rečenica, te vremenske kod zavisnosloženih rečenica.

6.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-o*, *-a* i *-ica* u svim govorima: *Stípo* (*od Stjepan*), *Màta* (*od Mato i Matej*), *Tùnica* (*od Antun*), *Súlja* (*od Sulejman*), *Ívica*. Ženska se imena također tvore sufiksima *-a* i *-ica*: *Máca* (*od Marija*), *Géna* (*od Genoveva*), *Márca* (ovaj je oblik nastao od osnovnog imena *Marica* kod kojeg je došlo do redukcije samoglasnika *i* u zanaglasnom položaju).

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dëda-Gàbro*, *strîna Mára*, *báká Éva*.

Kod polusloženica prvi se dio polusloženice ne sklanja, samo drugi dio: *snäš-Kàtica*, *bäj-Màta*, *dïd-Përa*, *bäk-Ànice*, *snäš-Káto*. Takva tvorba složenica karakteristika je slavonskoga dijalekta.

Obiteljski se nadimci tvore sufiksima *-ovi*, *-evi*, *-ini*: *Cükerovi*, *Dônkovi*, *Maláčevi*, *Dùkićevi*, *Lèpôrdini*, *Krcini*, *Tùbini*, *Màtišini*. Muška imena javljaju se u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka, npr. *Vînko Gúbin*, *Dúra Bùkur*.

Ženska imena dolaze u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka te su u jednini ženskoga roda sufiksi *-ova*, *-eva*, *-ina*: *Àna Dônkova*, *Kàtica Krcina*, *Ívanka Dùkićeva*.

Etnici za ženski rod tvore se tako da se doda sufiks *-ka*, primjerice: *Bàpčânska*, dok se etnici u množini tvore sufiksom *-(j)ani*: *Bàpčâni*, *Tòvârničani*, *Ìločâni*, *Ilačani*, *Lováščani* (mještani Lovasa).

Ktetici se u svim govorima tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *iločki* *ćèvâp*, *bâpski* *govèdâr*, *zágrebački*.

Umanjenice muškoga roda tvore se sufiksalmom tvorbom sufiksima *-ić* i *-ćić*: *dèčkîć* (To), *stòlić* (Ba), *cegèrčić* (Ik). U iločkom je govoru zabilježen zbirni oblik za umanjenicu imenice *bûre*: *bùrêncad*. Primjer *burence* navodi i Babić (2002: 145) kada govori o sufiksima *-ence* i *-ešće* kojima se tvore umanjenice od skraćenih osnova srednjega roda.

6.5. LEKSIK

U leksiku proučavanih govora zabilježeni su leksemi kojima se označavaju djelatnosti i predmeti koji danas nisu u uporabi, a bili su aktualni u vrijeme kada su sugovornici bili mladi. To se najbolje može vidjeti u leksemima kojima se opisuju radovi u polju, osobito iz vremena kada se takav posao obavljao ručno (npr. *rukovèdati*) ili u rano vrijeme modernizacije i uvođenja poljoprivrednih strojeva (*pàrnjača*).

Leksemi domaćega podrijetla koji su tipični za mjesne govore Bapske, Iloka i Tovarnika najbolje su očuvani u nazivima jela: *táčci* – jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; *päpula* – jelo od kuhanog pasiranog bijelograha; *tùrušćúsi* – rezanci s prženom slaninom, sirom i vrhnjem; *sveténje* – hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu.

Osim leksema domaćega podrijetla, proučavani govor Bapske, Iloka i Tovarnika karakterizira upotreba germanizama (*süpnof, fàmilija, sùpa*) turcizama (*kàpija, sòkák, vàját*) i hungarizama (*ášov, kècelja, mârva*). U nešto manjem broju zabilježeni su romanizmi i galicizmi. Jezično je posuđivanje rezultat povijesnih kontakata jer su na prostoru Srijema, u prošlosti, različiti narodi ostavili svoj trag na jeziku domaćega stanovništva koji se posebno odrazio i sačuvao u leksiku.

Kod proučavanih govora mogu se uočiti isti oblici za različita značenja, primjerice, *kaùrma* u iločkom govoru označava svinjokolju, dok u govorima Tovarnika i Bapske označava jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa.

Pozdrave *Fáljen Bôg* i *Fáljen Ísus*, koji su danas ostali u upotrebi samo kod starijih ljudi, jednako koriste i muškarci i žene.

Na leksik srijemskih Hrvata dosta je utjecao Domovinski rat i progonstvo. Mnogi su ispitanici rekli kako izbjegavaju određene riječi (*sùpa, kòmšija*) jer nisu hrvatske i kako paze na govor, osobito ako putuju izvan svoga naselja: *Onda razmišljam kako se što kazalo kadgod, a kako se kazalo sada. Pa onda moraš dobro pazit ako nekuda ideš kako ćeš kazati. To se menja.*

Iz usporedne analize govora Bapske, Iloka i Tovarnika može se zaključiti kako ta mjesta imaju dosta zajedničkih jezičnih značajki te se mogu i svrstati u istu skupinu koju je Iva Lukežić (1995) navela kao iločku skupinu govora. Govor Iloka razlikuje se u odnosu na govore Bapske i Tovarnika jer je veliki utjecaj na govornike imao standardni jezik što je u izravnoj vezi s obrazovnim statusom kazivača. Isto tako, kazivači u Iloku bili su zaposleni u državnim i javnim službama pa su i na radnome mjestu bili izloženi standardnom govoru.

S obzirom na to da u govoru postoje značajke slavonskoga dijalekta, ta se skupina govora treba svrstati u posavski poddijalekt slavonskoga dijalekta. Primjerice, u proučavanim se

govorima jednako kod svih sugovornika javljaju ikavski i ekavski odraz jata. Suglasnici *č*, *ć*, *dž*, i *đ* ostvaruju se kao [ć], [đ]. Suglasnik *h* najčešće se reducira ili zamjenjuje suglasnicima *v* i *j*. Stezanje *ao > o* nakon vokalizacije završnoga *l* (*l > o*) provodi se u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini (*rěko*, *imō*). Izdvojiti ćemo još neke od značajki slavonskoga dijalekta u govoru Bapske, Iloka i Tovarnika koje su karakteristične za taj dijalekt. Na primjer, u imenica *a*-vrste često se upotrebljava genitiv množine umjesto lokativa množine (*u vìnogrādā*), također se u lokativu množine javlja stari nastavak *-ih* kod toponima (*u Vínkovci*). U imenica *e*-vrste u lokativu množine zabilježen je nastavak *-a*, od praslavenskoga *-ahB* (*u häljina*). Instrumental imenica *i*-vrste ima nastavke *-(j)om*, *-(j)u* i *-i* (*sa măšćom/mâšćom*, *s křvi*, *măšću*). U komparativu pridjevi mogu dobiti sufikse *-ji*, *-iji*, *-eji* (*dûg-dùlži-najduži*, *šìrok-šìrji*, *téžak-téžji*, *üzak-üzji*). Pridjevne zamjenice završavaju na *-aki* (*tákī*, *svákaki*). U govorima se javlja krnji infinitiv, a infinitivna se osnova *-nu-* zamjenjuje osnovom *-ni-* (*dìgnit*). U prezentu u 3. osobi množine kod glagola III. vrste, IV. vrste i V. vrste 1. razreda nastavak je *-u*: *zàpalu*, *bòlū*, *stòjū*. Glagoli na *-ivati* imaju završetke *-ivam*, *-ivamo*, *-ivaju* (*podmazívamo*, *pokazívaju*). Niječni oblik glagola *bìti* u 3. osobi jednine prezenta glasi *nî*. Imperativ se za 2. i 3. osobu jednine te 3. osobu množine tvori česticama *nèk*, *tà* i *dè*. Glagolski se pridjev trpni najčešće tvori morfemima *-t*, *-ta*, *-to* (*näpravít*). Prilog *dì* upotrebljava se umjesto *kamo*. Prijedlog *s/sa* dolazi s instrumentalom kada označava društvo i sredstvo. Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom u upotrebni su kada nije naznačen vršitelj radnje: *tô se plésalo*, *tô je nèdeljom se išlo u cřkvu*. Hipokoristična imena muškoga roda tvore se sufiksima *-o*, *-a* i *-ica* (*Stípo*, *Màta*, *Tünica*), a ženska se imena tvore sufiksima *-a* i *-ica*: *Máca*, *Ánica*. Kod polusloženica prvi se dio polusloženice ne sklanja, samo drugi dio: *snäš-Käтика*, *bäj-Màta*. Leksik je obilježen upotrebom turcizama, germanizama i hungarizama.

Kako bi se dobila potpuna slika jezičnoga stanja, valjalo bi podrobnije analizirati govor ostalih naselja u hrvatskom dijelu Srijema. Mlađi govornici napuštaju ekavski i ikavski govor te „stari“ leksik pod utjecajem škole i suvremenih medija. Stoga bi istraživanja trebalo načiniti dok stariji govornici mogu surađivati s dijalektologizma jer govor i Hrvata, Šokaca, u Srijemu, samo mogu obogatiti hrvatsku dijalektologiju.

7. OGLEDI GOVORA

7.1. TOVARNIK

1.) Genoveva Marinković (rođ. 1935. u Tovarniku)

Jâ kâd skûvam sâdê rúčak, mîslim, za nâs sëdam i kad sëdnem i nàjedêm se, jâ sam gòtova. Jâ sam gòtova. Jâ sam gòtova, jâ ne mógu. Käz Stípa: „Pò tebi se vîdi da si tí ùmôrna.“ I òvâj... I táko, òvâj... Jâ sam gòtova. I önda kad sât-dvâ mâlo odlèžîm, ònda ôpêt se dìgnem pa... Al ne mógu. Èvo bâš kâžem Mârici (Marici Grgić), jûj, nè mogu pòstigniti nî, nî, nî, znâš štâ je. Nè mogu. I nöge me bòlû nèkad pa nè možeš. Jâ, Mârice (obraća se Marici Grgić), dòbila trôje tablète üjutru za tlâk. Pa kâko mógu trôje pòpit? Trî vrste tabléta üjutru za tlâk da pòpjem. Kâže apotekârica, kâžē: „Bâko, pa kò je to vâma dào?“ Pa rèko dòktorica, štâ jâ znâm kò je. Napisala mèni trî üjutru i dvê nâveče i tô trî vrste. Trî vrste üjutru. (Je li Vam se smirio tlak?) Mâ smírio se... Dì cé mi se smírit kâd se svâki dân uzrùjavam? Dì mi se mòš smírit tlâk? Pa nèmôjte se smijat. Èj, tî, znâš kâko je kâd je ù kući sëdam, sëdam dûšâ. I ònâj mâli i pûst i tèntâ. Kîda mi cvéće. Námérno kîda. Znâš tî štâ je. Znâš, bezòbrazan. I znâš štâ, isprva ga nísu tûkli, nísu ga grâdili. Sâd je ôn šêst gòdina, sâd se on òduzdô i sâd i ûdari tî njèga i po gûzici kâd se ôn sâd tòlko ne bojî. Nèki dân jâ mètila péršin, onâko, pa rèko da ìmam pèršinovog lîsta, jèl, to jesènas mètila i rèko da ìmam da nè môrâm bâš svâk pût trècat u bašcîcu. Jèl ôn lépo iščupa tâj péršin! Pa nè mòš tô tåko. Jâ kâžem, pa i mî smo ìmali djècu. Pa jèl tvôja màma tèbi dála svë?

Pa èvo dànas, molim te (obraća se Marici Grgić). Tô je od jùtros bilo. Môj Bèrislav išo zà kuću da kòsi trávu tâm kod Àndêlke zà kućom, znâš. A tû j tâ, tâj Lóvra žívî Kùčinić, jèl, tâmo i tâ njègova mlâdâ. Jâ nê znâm kùd je òna òtišla, a màma joj dòšla i tâj njén nàjmlađi brât. I dèčko öšo tâmo, lûpâ nèka drâva, štâ li. Kâd kröz bâšću od Lèpôrdinog, otkale je dòšo nèki mlâdîc, štâ li, namâskîran i tôg dèčka izmlàtio. I kâžu odvèli mâlög za bôlnicu. Bèrislav dòšo i prîčâ. Tamân tâ, màma njêna, izâšla nàpolje, kâže stâlno nèšto lûpâ, lûpâ, kâžē, nàpravi cé nèšto tâmo. Òna izâšla nàpolje, tâj nà beg. Štâ bi tâj dòšo kòd njî? Nit òni ìmaju nòvâcâ, nîti òni ìmaju pilîća, nîti òni ìmaju da nèšt ukráde ù tôj Àndêlkinoj kùći. Tô je jèdna... ärdauš, jèl. I sâd òvâj, jèl, kôj tô, kò bi tô bîo. I sâd òna se níje ni snâšla da je nèšto telefónom jávila, al vâlda je bâcio mâsku. Móro je kröz tû Tùbinu àvliju.

2.) Marica Grgić (rođ. 1933. u Tovarniku)

Tî bi onàko ékavicu kô što smo prïje? Pa mî smo sàd pobràkali. Nëki kâžu déca. Mëni sàd tô tolko nëšto smêtâ. Pa tàkô smo i mî pričali i jâ sam. A dî bi jâ sàd rekla dèca. Kàkâ dèca, Böze pròsti. I kàkâ kàfa. Në znâm. I pùno tàko rijéči. Jâ tô čisto nè mogu pòdnët. Al svë cùtim, štà ču. Néću sàd kázat. Prïje rekli sùpa, sàd júha. Jèl? A ìma tû žéna, kâž: „Jâ bâš ôću sùpa.“ Pa jâ néću. Dìć jâ sâde, mòji svî ováko, sàc jâ onáko. Kòlko su me ispremali u Zágrebu, jâ sam sàd mälo pobràkala. Sàd nìt je ováko nìti je onáko. Tô je sàd svâkâko. Níje bâš bíla čista ékavica.

Sjèćam se svâšta, kàd mi dôđe u glâvu. Bíli tû mòji ùnuke, je li. Nëšta je tô dòšlo, a jâ Sunčici gòvorim pjèsmicu. Kâž Tihomir: „Štà ti tô, bâko?“ Rèko, znâš štà, dànas sam slùšala Dùbròvnik, rèko, di gòvorù o Ívanu Gunduliću, rèko, tô sam jâ ùčila ù školi pa, rèko, znâm jâ tû pjèsmicu. (Kazuje „Himnu slobodi“ Ivana Gundulića.) Kâže: „Vidi tî nàše bâbe.“ Rèko, òćeš jòš kòju? Pa kâže: „Dë jòš kòju.“ Rèko, òćeš da ti kâžem Stârû báku ili òćeš Stârî dòme òca môga. „Ájde“, kaže, „Stârî dòme òca môga.“ Ôn je čuo vèć o báki. A jâ gòvorùm tô. (Kazuje „Stari dome oca mogu“.) Rèko, pa tô svë znâm, a da pîtaš štà sam svë jùče jëla, mòrala bi dòbro mìslit štà sam. Zbìljam je tàko. Pa káko tô, jâ nè znâm. Tàkô mi nëkad dôđe. Jèdnu vèče tëla bi da spâvam. Sàmo mi škôla, kàko sam išla i pjèsmice i òvaj i ònaj. I nè mogu da spâvám. Sàm tô u glâvi. Štà cé mi tô ... Rèko, nèć sàd ić u školu. Znâš štà. Mène je Bôg kàzniò vâlda. Jâ sam rekla báki Ánicu Dùkićevoj, òna sâm pričâ kàd je išla ù školu kàd je bíla mâla. Jâ njôj kâžem, pa rèko: „Bàk Ánice, pa dâj nam mälo pričâjte nëšto štò je sàd“. Kâže: „Dîte mòje, vîdî céš, jâ nè znâm nìšt òvô, znâm ònô“. Èto sàd tàko jâ.

Jâ sam žìvila trî gödine sa svëkrvom, trî i pô, tàko. Al kàd sam jâ bíla kod mòje mäme, tô sam jâ Géni (Genovevi Marinković) vèć govòrla, rèko, znâš Gêno, kàd sam se ràzbolila mláda, a jâ òdêm u tòplice, u Lìpûk. Dvòje mâle dèce kòd kuće i čòvek i mäma. Òna kâže: „Nìšta se nè brini. Svë cé bît.“ Jâ nìkâke brîge tâm nísam ìmala, nìšta. Znâm da cé tô mòja mäma urádit svë, i djècu i svë. Jâ kàd dôđem kùći, òni su vèć i grâ pòčupali i òno, srédili svë. Pa èto, tàko je bílo. A zîmi rùčnî râd râdîm, šlîngâm na mašinu, nècam, vèć štà bílo. Mòja mäma kùva, râdi, sprêma, djèca òdu u školu, òna to svë. Pa zbìljam, pùno tô znâči.

7.2. BAPSKA

1.) Bernardica Rukavina (rođ. 1936. u Bapskoj)

Pa rádilo se rùčni râd, bilo je. Stâri su rádili, ràsplitati, mója báka i òni su ònaj râsplit ìmali. Pa se pòsle ònda, òvaj, šlîngalo se pa se vézlo. Jâ nísam tô rádila, jâ sam vézla, ònda sam, èto, hèklala pùno. Pùno i na mäšinu sam ïsto šlîngala. Nísam ováko rùčno, vèć sam ováko na mäšinu šlîngala. Šlîngalo se i rùčno. Kàko se zòve òno ökolo kad se opšlîngâva? (obraća se Jeli Butinović.) Ópshîng. Tàko sam jâ ïsto vézla. Bilo je rùčnog râda svâkâkog. Sàmo se prije pùno rádilo. Jâ sam pùno tkâla òvî kîpârâ, štò mî kâžemo trâljarice. Tô su kîpâre, od òvî kîpâ. Iséčêmo òve kîpe pa ònda fîno tô išâramo, bûde šárâ svâkâki. Tô sam jâ vòlila rádit kad sam bila jòš mâla. Vòlila sam tô rádit. A pòsle se mälo više òvô, više òvô. Bilo je rùčnog râda.

Sàdér? Sàd se skòro nè bâvim ni s čîm. Sàd više ni nè vîdim prâvo, äli èto jòš ùzmem. Jâ nâjviše vòlim sjëst za mäšinu. Sèdnem za mäšinu šîvaču i ònda tô kàd sëbi nèšto pòpravim, sâšijem, tô sam uvëk vòlila. üvek sam vòlila šít. A sàd sam vèć bila mälo i bölesna sam i táko, nísam zdrâva. Više nè vîdim. Narâdila sam se. Štò s rèkla mója dèca: „Mâma, nèmôj se nîšta, òtkud si se narâdila.“ A vòlem, vòlem rádit rùčni râd. Jâ sam bila sáma u mäme. Jâ sam pòčela râno rádit. Mène mója mâma sàmo tèrala da râdim. Nèko je mislio: „Jój, òva sáma. Ništ nè râdi.“ A jâ sam mórala pùno rádit. Nísu ònda mäme žâlile. Svè me naučila, i kùvat. Jâ sam se ùdala sedàmnâjst gödina, Jâ sam svè znâla. Jâ i mója sèstra od strîca, mî smo bîle zàjedno.

2.) Martin Rukavina (rođ. 1934. u Bapskoj)

Prvo, üjutru se nàlîje vòda u kòtô i òdložiš vätru. Ònda se skúpljaju, pòpîju mälo râkije, äjde, èvo vòda vrî. Ònda se kòlje. Níje bilo tô da se žvâlilo, zâžvalu pa izvíku pa sìkirom ù glâvu. Prije se u svínjac pa zà rëp i vätaš na vrátima zà ūši i kùd te odnèse. Åko je vèliko, srûši se i zàkolje. I ònda u kòrito i šûri. Kàd se ošûri, jèdni grîju vòdu za drûgo, a òvi trančíraju, mèće se na rêm. Ònda se òdvâja, prâvu se kobâsice. Òdvâja se za švârglove, za krvâvice. Žene su prâle créva. Čîm créva izvadi se nàpolje, òma ràspravljaju i cîstu créva. Dîgerice na lûku, paprîkaš onàko. Ònda äjde nòsi dîdâcima i pàprike u câbru. Dòmaća pàprika. Za rúćak kîseli paprîkaš, a za vèceru krófne prâvu i pèče se kobâsica i sùpa, òbrazi od gláve i kò štâ mètne, kùrvâno mëso, rën.

7.3. ILOK

1.) Josipa Matković (rođ. 1928. u Iluku)

Iločki čevap

Tô je ustvári svìnjskā krmnenádla, vràtīna. Da nî súho. I stàvlja se u pâc. Stàvlja se rêd lùka, rêd paradajza, ònda mälo bêlog lùka i ònda se mëso pòsoljeno mëče i tô takо se rêda u vájnglu i tô prèko nôć stôjí. I ònda se tô, käd se žâr u vìnogrâdu nàprâvi i tô iskljûčivo od lòzë, ònda se tô vädi iz tôg pâca i stàvlja se na ròštîlj. Óvo drûgo se na drûgom trònôšku u šèrpenji se kûha i ònda käd je tô skùhano tô se sa ròštîlja mëče u òvô i ònda se tô křčka, ònda se nàdolije sa vínom, pobiberi se. Protrése, nè môž mëšat, vëć se protrése. I tô onako miriši na dîm, jèl i mëso je od dîma, a i òvô se kûha. Tô je iločki čèvap. Ónda ìma sûhi čèvap. Tô je za u vìnogrâd.

2.) Antun Matković (rođ. 1928. u Iluku)

Sàd nè prâvimo u vìnogrâdu, sàd prâvimo kòd kûće. Käd dèca dôđu, ònda prâvimo čèvap, a i òni ròštîljaju, òni kâžu ròštîljaju. A fiš se isto takо, fiš pâprikaš prâvio isto u vìnogrâdu i kòd kûće u kòtliću. Käd smo mî bili ònô prije râta u Mâdârsku išli u Härkanj pa trâžimo kòtlić, tâmo je bilo sùđe tô jeftinîje pa nè znâ nîko štâ je kòtlić. Jèdva smo mî dokúčili. Tâk da smo dôšli do prâvog kòtlića. Kòd nâs su kòtlići ôblika kâkôg, a dâlje ìma drûgi oblíci. I ònda se tô ne mjêša, käd se fiš prâvi, vëć se sàmo onako vrìti.

Ìmali smo vìnogrâd. Tô su mòji stâri násadi bili sa kôlcima. Níje bilo òvî stûbovi i žîcâ vëć su bili dîveni kôlci bàgremovi. Mî smo vëć ónda ìmali gràševinu štò je rétko bilo. Rízing se zvalo. Tô je bilo talijanska gràševina àl se zvalo rízing. Ìmali smo kâdarku, madârušu, tûrkinju. Tô su svë stârë sôrte. Ìmali smo jèdan člân pèrla. Tô nîgdi više nîsam ni čüo. Tê stârë sôrte tô j ïzumrlo. Sàd se sâdi sàmo gràševina, sovínjon, tramínac. Mî smo bili vinogradári. Nëkad smo ìmali dvâ pòdrûma, ònaj je bîo pùn vina, stô, stô dvâjst èkti, kâko kójë gödine. Ìmali smo pêt jütârâ vìnogrâdâ. Tô j bilo jáko pùno. Ìmali smo òko četrdëst jütârâ zëmlje. Ìmamo i sàd čàrdak vëlikî. U pòdrûmu smo ìmali trî rêda bûrâdi, a òvaj mânji pòdrûm tô j bîo râkinjski i krompír, dî je víno tû níje nîšta drûgo smëlo bît. Kâčaru smo ìmali. I sàd je tô kâčara àl sàd je tô ljètnja kûhinja. Àl tô su bîle kâce vëlike, prësa pa je òma iz prëse išlo, ìmô rûpa u pòdrum pa šlaufom, crêvom u büre. Óve gödine sam prâvio òvu veràndu pa käd je špricanje bîlo tû sam mälo òvo zádnje špricanje zakázo i pokvárilo se pa sam kúpio grôžđa, tramínc pa nàpravio dvjèsto lítara vína da ìmamo. Mî tâki stâri, mî se još èto prtljámo takó svâšta. Mî planíramo.

Mî si jòš priuštîmo i kûpimo knjìgu kòjû i jùče sam jôj (Josipi Matković) kûpio jèdnu knjìgu, a ìmamo knjîga, bibliotéku. Sàmo, pròčitala je svë (Josipa Matković). Nêče se tô bácit, ìmamo dècu i ùnučad. Ìmamo kòm i òstavit. Ìma püne ormáne posteljìne. Zàmisli da mî sàd kùpujemo posteljìne, òve kr  p št   se n   p  gla. Sàd v  c sedèčki p  gla. D  ca k  d d  du pa b  du p  r n  c   pa m  r  š t   pr  t pa p  glat. Óvako se sàd štafiramo.

8. LITERATURA

1. Andrić, M. (2003). *Turcizmi u seoskom govoru Slavonije. Migracijske i etničke teme*, 19, 1, 17-27.
2. Andrić, S. (2001). *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*. Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Osijek: Grafika.
3. Andrić, S. (2008). Srednjovjekovni Srijem kao mnogostruka istraživačka tema. U: Bušić, K., Cvikić, S. (ur.). *Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*. Nijemci: Općina Nijemci, 27-53.
4. Anić, V., Goldstein, I. (1999). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: NoviLiber.
5. Anić, V. (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. [CD-ROM]. Zagreb: Novi Liber.
6. Babić, S., Brozović, D., Moguš, M., Pavešić, S., Škarić, I., Težak, S. (1991). *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: HAZU.
7. Babić, S. (2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU.
8. Balta, I. (2001). *Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941.-1945. godine. Rad Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, 43, 459-478.
9. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Bapska. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 1. 2004. , U: Feldbauer, B. 20.
10. Bara, M., Lajić, I. (2010). *Etnodemografski razvoj Slavonije u dvadesetom stoljeću: utjecaj ratova i kolonizacija*.
[www.academia.edu/3794771/Etnodemografski razvoj Slavonije u dvadesetom stolje%C4%87u utjecaj ratova i kolonizacija EthnoDemographic Development of Slavonia in the Twentieth Century Impacts of Wars and Colonizations](http://www.academia.edu/3794771/Etnodemografski_razvoj_Slavonije_u_dvadesetom_stolje%C4%87u_utjecaj_ratova_i_kolonizacija_EthnoDemographic_Development_of_Slavonia_in_the_Twentieth_Century_Impacts_of_Wars_and_Colonizations)
(pristupljeno 1. 9. 2015.)
11. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (2003). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Berbić Kolar, E., Kolenić, Lj. (2014). *Sičanske riči*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku.
13. Bösendorfer, Josip, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija : križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske*

- te kr. i slob. grada Osijeka : u Sred[n]jem i Novom vijeku*, Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Pfeiffera, 1910.
14. Budak, N., Raukar, T. (2006). *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga.
 15. Budak, N. (2007). *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. U: Budak, N. (ur.). *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*. Barbat: Leykam international, sv.1.
 16. Ćurak, S. (2011). *Slavonski dijalekt u slavonskim medijima*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 8*. Vinkovci: ZAKUD, 335-350.
 17. Ćurak, S. (2011). *Osnovna jezična obilježja i pragmemi slavonskoga dijalekta*. U: Pon, L. i sur. (ur.). *Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici*. Osijek: HDPL.
 18. Ćurak, S. (2012). *Današnji govor u okolini Našica*. Doktorska disertacija, rukopis. Osijek.
 19. Ćurak, S. (2013). *Šaptinovačko narječe danas*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 10*. Vinkovci: ZAKUD, 119-136.
 20. Ćurak, S. (2016). *Ima li nezamijenjenog jata u današnjim govorima našičkoga kraja?* *Lingua Montenegrina*, 17, 63-71.
 21. Damjanović, S. (2003). *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
 22. Dević, A. (2008). *Župa Bapska*. Bapska: vlastita naklada.
 23. Dimitrijević, S. (1994). *Vučedolska kultura*. Vinkovci: Privlačica.
 24. Dimitrijević, S., Težak-Gregl, T., Majnarić-Pandžić, N. (1998). *Prapovijest*. Zagreb: Naprijed.
 25. Dobronić, L. (2002). *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Školska knjiga.
 26. Durman, A. (1983). *Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa*. *Opuscula Archaeologica* 8, 1-87.
 27. Farkaš, L., Babić, T. (2011). *Govor Babine Grede*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 8*. Vinkovci: ZAKUD, 133-154.
 28. Feldbauer, B. (2005). *Leksikon naselja Hrvatske*. 1-2. Zagreb: Mozaik knjiga.
 29. Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU, Školska knjiga.
 30. Finka, B., Šojat, A. (1973). *O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolini Vinkovaca*. Rasprave Instituta za jezik 2, 1-19.
 31. Firman, J. C. (1998). *Povjesni opis Srijema i Iločkog vojvodstva*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku. Ilok: Muzej grada.

32. Gašić, E. (2000). *Kratki povijesni pregled biskupija bosansko - đakovačke i srijemske*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.
33. Gluhak, A. (1993). *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
34. Goldstein, I. (1996). *Županije u ranom srednjem vijeku u Hrvatskoj*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 9-20.
35. Grgin B. (1996). *Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 21-38.
36. Ham, S. (2012). *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
37. Holjevac, Ž., Moačanin, N. (2007). *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. U: Budak, N. (ur.). *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*. Barbat: Leykam international, sv. 2.
38. Holjevac, Ž. (2008). *Srijemska županija u identitetu Srijema*. U: Bušić, K., Cvikić, S. (ur.). *Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*. Nijemci: Općina Nijemci.
39. Horvat, R. (2000). *Srijem: naselja i stanovništvo*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
40. Horvatić, D. (1995). *Hrvatska riječ u Srijemu: antologija srijemskih pisaca*. Zagreb: Matica hrvatska, Ogranak Tovarnik.
41. *Hrvatski leksikon*. (1996). Sv.1 i 2. Zagreb: Naklada Leksikon
42. *Hrvatski opći leksikon: A-Ž*. (1996). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
43. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Ilok. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 1. 2004. U: Feldbauer, B. 291-292.
44. Ivšić, S. (1911). *Prilog za slavenski akcenat*. Rad JAZU 187, 133-208.
45. Ivšić, S. (1913). *Današnji posavski govor*. Rad JAZU 196,197, 124-254 (Rad 196), 9-138 (Rad 197).
46. Ivšić, S. (1914). *Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja*. U: Kovčežić za hrvatska i srpska narječja. Zagreb: JAZU.
47. Ivšić, S. (1951). *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta I, 359-378.
48. Jozić, Ž. (2003). *O istraživanju dijalekatske sintakse*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 12, 97-102.
49. Jozić, Ž. (2004). *Najstariji naglasni tip posavskoga govora danas*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 30, 73-83.
50. Jozić, Ž. (2009). *Refleks glasa ē u današnjem govoru Gradišta*. U: Bilić, A. (ur.) *Šokačka rič 6*. Vinkovci: ZAKUD, 141-151.

51. Kapetanović, A. (2005). Historizmi i semantičke promjene. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 31, 153-163.
52. Kašić, Bartol, *Autobiografija isusovca Bartola Kašića u prijevodu i izvorniku*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
53. Klaić, B. (2007). *Rječnik stranih riječi: tudice i posudenice*. Zagreb: Školska knjiga
54. Klein, J. P. (2010). UNTAES-sažeto izvješće misije. U: Živić, D., Cvikić, S. (ur.). *Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i istakstveni uvidi*. Zagreb-Vukovar: Institut Ivo Pilar, 15-27.
55. Klemenčić, M. (1996). *Promjene upravno-teritorijalnog ustroja Hrvatske 1918.-1992*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 123-148.
56. Kolar-Dimitrijević, M. (1996). *Elementi županijskog sustava u samoupravama oblasti 1927-1929. godine*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 113-122.
57. Kolenić, Lj. (1996). *Govor mesta Ilače*. Književna revija 5/6, 212-217.
58. Kolenić, Lj. (1996a). *Proučavanje slavonskoga dijalekta danas*. Riječki filološki dani I, 201-209.
59. Kolenić, Lj. (1997). *Stjepan Ivšić i slavonski dijalekt*. Prvi hrvatski slavistički kongres II, 17-22.
60. Kolenić, Lj. (1997a). *Slavonski dijalekt. Croatica, prinosi proučavanju hrvatske književnosti* 45/46, 101-116.
61. Kolenić, Lj. (1999). *Morfološko-tvorbene osobine ilačkoga govora u okviru slavonskoga dijalekta*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 11, 41-47.
62. Kolenić, Lj. (2003). *Slavonski dijalekt prema ostalim hrvatskim dijalektima*. *Zbornik zagrebačke filološke škole*, 175-183.
63. Kolenić, Lj. (2003a). *Pogled u strukturu hrvatske gramatike: od Kašićeve do Tkalčićeve*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Pedagoški fakultet.
64. Kolenić, Lj., Bilić, A. (2004). *Govor mesta Andrijaševci*. *Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci*, 5-49.
65. Kolenić, Lj., Čurak, S. (2007). *Govor Vrbanje*, U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 4*. Vinkovci: ZAKUD, 81-96.
66. Kolenić, Lj., Čurak, S. (2008). *Mjesni govor Drenovaca*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 5*. Vinkovci: ZAKUD, 71-82.

67. Lisac, J. (1999). *Izoglose refleksa jata u hrvatskim organskim idiomima*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 11, 21-28.
68. Lisac, J. (2003). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
69. Lisac, J. (2003a). *Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja. Migracijske i etničke teme* 19, 1, 7-16.
70. Lisac, J. (2008). *Dosadašnja proučavanja hrvatskih štokavskih dijalekata*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14, 13-23.
71. Lisac, J. (2009). *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
72. Lončarević, J. (1972). *Duhovna kultura Hrvata u Srijemu*. Crkva u svijetu 7, 2, 166-169.
73. Lončarić, M. (1996). *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
74. Lončarić, M. (2011). *Napomene o razvoju govora u Srijemu*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 8*. Vinkovci: ZAKUD, 171-188.
75. Lukežić, I. (1996). *Polazišta i teze za opis iločke skupine govora*. *Croatica, prinosi proučavanju hrvatske književnosti* 26, 42/43/44, 213-236.
76. Lukežić, I. (1996). *Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja*. *Fluminensia*, 8, 1-2, 223-236.
77. Lukežić, I. (1998). *Štokavsko narječje*. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 32, 117-135.
78. Lukežić, I. (2012). *Zajednička povijest hrvatskih narječja: fonologija*. Zagreb, Rijeka, Čavle: Hrvatska: sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskoga sabora Grobničine.
79. Lukežić, I. (2015). *Zajednička povijest hrvatskih narječja: morfologija*. Zagreb: Hrvatska: sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskoga sabora Grobničine.
80. Lukić, M. (2003). *O govoru Mrzovića*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 1*. Vinkovci: ZAKUD, 51-65.
81. Lukić, M., Pilj, M. (2006). *O ljubavi na šokački način: na primjeru pripovijedaka Lovretića Filipovčica i Ujak Perica Rajkov*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 3*. Vinkovci: ZAKUD, 89-101
82. Lukić, M. (2012). *Frazemi u pripovijetkama Josipa Lovretića*. U: Bilić, A. (ur.).

- Šokačka rič 9. Vinkovci: ZAKUD, 295-338.
83. Lukić, M., Blažević Krezić, V. (2014). *Divanimo, dakle postojimo: književnojezične i jezičnopovijesne studije*. Osijek: Matica hrvatska.
84. Lukić, M. (2014a). *Šokačka rič u europskom kontekstu*. U: Rem, G. (ur.). *Zbornik Urbani Šokci 8/9*. Osijek - Sombor: Šokačka grana Osijek, Zavod za kulturu Vojvođanskih Hrvata, 325-335.
85. Magaš, D. (2013). *Geografija Hrvatske*. Samobor: Meridijani, Zadar: Sveučilište, Odjel za geografiju.
86. Mance, N. (2014). *Suvremeni podravski govor slavonskoga dijalekta*. Doktorska disertacija, rukopis. Osijek.
87. Melvinger, J. (2011). *Kulinarski leksik u petrovaradinskom govoru*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 8*. Vinkovci: ZAKUD, 83-95.
88. Mesinger, B. (2006). *Ilok kao urbani fenomen: postanak i posebnosti identiteta*. U: Batorović, M., Samardžija, M. (ur.). *Dani Julija Benešića. Zbornik radova II*. Ilok: Muzej grada Iloka, 119-132.
89. Moačanin, N. (1996). *Upravna podjela hrvatskih zemalja u sklopu Osmanskog carstva*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 39-48.
90. Moguš, M. (1995). *O problemima naše povijesne dijalektologije*. *Hrvatski dijalektološki zbornik 9*, Zagreb, 11-23.
91. Moguš, M. (2009). *Povijest hrvatskoga knjižavnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
92. Moguš, M. (2010). *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
93. Okrugić Sremac, I. (1857). *Povjestničke crtice Sriema glede njegovih znamenitostih i u njemu se nahodećih starinah*. U: Kukuljević Sakcinski, I. (ur.) *Arkv za povjesticu jugoslavensku 4*, 201-232.
94. *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* (1977) Srijem. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod. Sv.7. 1981. U: Šentija, J. (ur.). 693.
95. Pavičić, S. (1920). *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću*. Rad JAZU 222, 194-243.
96. Pavičić, S. (1953). *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: JAZU.

97. Pavličević, D. (1996). *Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelaznom razdoblju od 1848. do 1881.* U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća.* Zagreb : Školska knjiga, 71-98.
98. Potrebica, F. (1996). *Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.* U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća.* Zagreb : Školska knjiga, 49-70.
99. Samardžija, M. (2002). *Nekoć i nedavno: odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika.* Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
100. Samardžija, M. (2010). *Devet iločkih priopćenja i jedno warszawsko.* Ilok: Muzej grada Iloka.
101. Sekereš, S. (1983). *Govor iločkih Hrvata.* Zbornik za filologiju i lingvistiku 26/2, 123-174.
102. Sekereš, S. (1966). *Govor našičkog kraja.* Hrvatski dijalektološki zbornik 2, 209-301.
103. Sekereš, S. (1967). *Klasifikacija slavonskih govora.* Zbornik za filologiju i lingvistiku 10, 133-145.
104. Sekereš, S. *Areali ikavskog, ekavskog i ijekavskog govora u slavonskom dijalektu.* Hrvatski dijalektološki zbornik 8, 135-144.
105. Silić, J. (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika.* Zagreb: Disput
106. Skok, P. (1971). *Etimolojni rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* I-IV, Zagreb: JAZU.
107. Hrvatska enciklopedija. (1999) Srijem. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Sv. 10. 2008. U: Ravlić, S. (ur.) 183-184.
108. Stipčević, A. (1991). Iliri: povijest, život, kultura. Zagreb: Školska knjiga.
109. Škaljić, A. (1966). Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo: Svjetlost
110. Štebih, B. (2003). Adaptacije germanizama u iločkom govoru. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje 29, 293-323.
111. Taube von, F. W. *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Srijema.* Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2012.
112. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Tovarnik. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 2. 2004. U: Feldbauer, B.. 799-800.
113. Vince Pallua, J. (1993). *Autobiografija Bartola Kašića – još jedan isusovački doprinos etnologiji,* Etnološka tribina 16, 35-46.

114. Vranješ-Šoljan, B. (1996). *Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881.-1918.).* U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća.* Zagreb: Školska knjiga, 99-112.
115. Vukovarsko-srijemska županija. (2004). Vinkovci: Privlačica.
116. Znika, M. (2006). *Benešićev i Sekerešov opis govora iločkih Hrvata. Dani Julija Benešića.* Zbornik radova II. Ilok: Muzej grada Iloka, 157-167.

Mrežni izvori:

- <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> – Hrvatski jezični portal
- <http://www.bastina-slavonija.info/> – mrežni katalog izložbe *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*
- <http://limescroatia.eu/karte> – Dunavski limes u Hrvatskoj
- <http://www.visitvukovar-srijem.com> – Turistička zajednica Vukovarsko-srijemske županije
- <http://www.turizamilok.hr> – Turistička zajednica grada Iloka
- <http://danubiumtours.hr> – Danubium Tours
- <http://www.dzs.hr> – Državni zavod za statistiku
- <http://kudsokicabapska.blogspot.hr> – Kulturno umjetničko društvo Šokica u Bapskoj

Popis slika

Slika 1.	Posuda u obliku ptice, poznata kao Vučedolska golubica; vučedolska kultura.....	19
Slika 2.	Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj	30
Slika 3.	Crkva i samostan sv. Ivana Kapistrana i iločka tvrđava.....	60
Slika 4.	Dvorac Odescalchi u kojem se nalazi Muzej grada Iloka.....	62
Slika 5.	Informativna ploča na ulazu u naselje	89

Popis karata:

Karta 1.	Karta Vukovarsko-srijemske županije.....	2
Karta 2.	Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića, fragment (Ivšić 1913)	5
Karta 3.	Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića (Ivšić 1913.).....	6
Karta 4.	Dunavski limes u Hrvatskoj	20
Karta 5.	Vukovska županija (fragment), sredina 14. st. (Grgin 1996: 37)	22
Karta 6.	Srijemska sandžak (Moačanin 1996: 45)	23
Karta 7.	Hrvatska i Slavonija u 18. stoljeću (Moačanin 1996: 68)	24
Karta 8.	Srijemska županija (Pavličević 1996: 95)	26
Karta 9.	Srijemska županija 1915. (Klemenčić 1996: 137).....	26

9. ŽIVOTOPIS

Vlatka Vujčić, rođ. Andrišek, rođena je u Požegi 7. ožujka 1980. godine.

Osnovnu je školu pohađala u Jakšiću, a gimnaziju u Požegi. Akademske godine 1998./1999. na Pedagoškom fakultetu u Osijeku upisuje studijsku grupu Knjižničarstvo i hrvatski jezik i književnost. Diplomirala je 2003. godine i stekla zvanje dipl. knjižničar i prof. hrvatskoga jezika i književnosti. Radila je u Poljoprivredno-prehrambenoj školi u Požegi te u Ekonomskoj školi u Požegi na radnome mjestu nastavnika hrvatskoga jezika i stručnog suradnika školskoga knjižničara. Akademske godine 2006./2007. upisuje poslijediplomski doktorski studij Jezikoslovje na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Od listopada 2007. godine zaposlena je u Zdravstvenoj i veterinarskoj školi dr. Andrije Štampara u Vinkovcima na mjestu stručnog suradnika.

Godine 2014. promovirana je u zvanje stručnog suradnika mentora. Član je Hrvatske udruge školskih knjižničara.

Majka je dječaku Filipu Borni i djevojčici Angelini.